

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Τομέας Αρχαιολογίας & Ιστορίας της Τέχνης

ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ XII: ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

SCHOOL OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF HISTORY AND ARCHAEOLOGY

SECTOR OF ARCHAEOLOGY AND HISTORY OF ART

TWELFTH ARCHAEOLOGICAL SYMPOSIUM

FIELDWORK AND RESEARCH XII:

THE WORK OF THE SECTOR

OF ARCHAEOLOGY AND HISTORY OF ART

PROGRAMME AND ABSTRACTS

Athens, March 28 and 29, 2019

“I. Drakopoulos” Amphitheatre

Central building of the NKUA

30, Panepistimiou Str., Athens

ATHENS 2019

Επιμέλεια προγράμματος και τεύχους

Ε. Μαντζουράνη

Α. Δρανδάκη

Στ. Κατάκης

Επιμέλεια εξωφύλλου και αφίσας Συμποσίου:

Ε. Μαντζουράνη, Στ. Κατάκης, Γ. Κουρτέση-Φιλιππάκη και Ν. Μπάκα

Εικόνα εξωφύλλου: *Βιβλιοστάσιον της Βιβλιοθήκης του Αδριανού*.

Φωτορεαλιστική αναπαράσταση από τους Χρ. Κανελλόπουλο και Δ. Τσαλκάνη (ειδικός οπτικών εφέ, φωτογράφος)

Οι περιλήψεις των ανακοινώσεων δημοσιεύονται όπως παραδόθηκαν από τους συγγραφείς. Τηρείται αλφαβητική σειρά κατά το ελληνικό αλφάβητο.

Programme and fascicule edited by:

E. Mantzourani

A. Drandaki

St. Katakis

Front cover and poster of the Symposium

E. Mantzouraki, St. Katakis, G. Kourtessi-Philippakis and N. Baka

Η Οργανωτική Επιτροπή

Ε. Μαντζουράνη
Δ. Παυλόπουλος
Γ. Κουρτέση-Φιλιππάκη
Στ. Κατάκης
Α. Δρανδάκη

The Organizing Committee

E. Mantzourani
D. Pavlopoulos
G. Kourtessi-Philippakis
St. Katakis
A. Drandaki

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Φέτος οργανώνεται το 12^ο κατά σειρά Διήμερο Συμπόσιο του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης. Πρόκειται για μια καθιερωμένη πλέον επιστημονική συνάντηση η οποία πραγματοποιείται κάθε διετία και θεωρείται ένας καταξιωμένος θεσμός για τον Τομέα και το Τμήμα μας.

Στόχος του συμποσίου είναι η προβολή του πολυδιάστατου ερευνητικού και ανασκαφικού έργου των μελών ΔΕΠ, τα οποία εργάζονται κάτω από δύσκολες συνθήκες με σοβαρότητα, υπευθυνότητα και σεμνότητα καθώς και η προαγωγή του επιστημονικού διαλόγου και η ανταλλαγή απόψεων με την ευρύτερη αρχαιολογική κοινότητα. Επίσης, με την ευκαιρία αυτή, αναδεικνύονται οι άριστες σχέσεις και συνεργασίες των μελών ΔΕΠ με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, τις Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές αλλά και άλλα ακαδημαϊκά Ιδρύματα. Παράλληλα, προσφέρεται η δυνατότητα σε διδάκτορες, υποψήφιους διδάκτορες, αλλά και μεταπτυχιακούς σπουδαστές του Τομέα μας να παρουσιάσουν μέρος της προσωπικής ερευνητικής εργασίας τους.

Η δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων του έργου του Τομέα μας, όπως και σε κάθε παρόμοια περίπτωση, συμβάλλει στην παιδεία και τον πολιτισμό, κάτι που έχει μεγάλη ανάγκη η κοινωνία μας. Με γνώμονα όλα τα παραπάνω θα συνεχίσουμε αυτήν την παράδοση και στο μέλλον.

Ελένη Μαντζουράνη

Διευθύντρια του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης

PROLOGUE

This year the Sector of Archaeology and History of Art organizes its 12th Two-Day Symposium. It is an established scientific meeting which takes place every two years and is considered a recognized institution of our Sector and Department.

The Symposium aims at the promotion first of the multi-faceted work, both research and excavation, of our staff members, who produce under difficult conditions but with seriousness, responsibility and modesty and secondly of the research discourse with the broader archaeological community. Additionally, this is an opportunity to demonstrate the excellent relations and cooperation projects of our staff members with the Greek Archaeological Service, the Foreign Archaeological Schools and other academic institutions. At the same time, PhD holders, PhD students as well as MA students are provided with a possibility to present part of their personal research.

The publicity of the results of the work of our Sector, as in any similar case, is a contribution to education and culture, which our society greatly needs. With all the aforementioned in mind, we are determined to keep up this tradition in the days to come.

Eleni Mantzourani

Director of the Sector of Archaeology and History of Art

**ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ XII: Από το ερευνητικό έργο
του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ – SYMPOSIUM PROGRAMME

Πέμπτη, 28 Μαρτίου 2019 / Thursday, 28 March 2019

8:45	Προσέλευση. Arrival of participants
9:00	Έναρξη Συμποσίου. Χαιρετισμοί Opening of the Symposium. Welcoming remarks

Πρωινή Συνεδρία 1 - Morning Session 1

**Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ ΠΛΑΣΙ ΜΑΡΑΘΩΝΑ
THE EXCAVATION OF THE SECTOR IN PLASI, MARATHON**

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Ν. Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα – Ό. Παλαγγιά

CHAIR: N. Polychronakou-Sgouritsa – O. Palagia

9:15	Γιάννης Παπαδάτος, Γιώργος Βαβουρανάκης: Η Πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Πλάσι κατά τα έτη 2017-18 Yiannis Papadatos, Giorgos Vavouranakis: The Departmental Excavation at Plasi Marathon in the years 2017-18
9:25</	

9:50	Ελένη Φιλιππάκη, Μισέλ Ρογκενμπούκε, Γιάννης Μπασιάκος: Τα όπλα από τον τάφο του πολεμιστή στο Πλάσι: τα αποτελέσματα των πρώτων αναλύσεων Eleni Filippaki, Michel Roggenbucke, Yannis Bassiakos: Study of metal finds from the Early Mycenaean “Warrior Grave” at Plasi, Marathon
10:00	Ιωάννης Δ. Αλεξόπουλος, Νικόλαος Βούλγαρης, Νικόλαος Σουγλάκος, Σπυρίδων Δίλαλος, Γεωργία Μήτσικα: Οι γεωδιασκοπήσεις του Τμήματος Γεωλογίας στο Πλάσι και οι πληροφορίες για την οργάνωση του οικισμού κατά την κλασική-ελληνιστική περίοδο John D. Alexopoulos, Nikolaos Voulgaris, Nikolaos Souglakos, Spyridon Dilalos, Georgia Mitsika: The geophysical research of the archaeological area of Plasi Marathon
10:10	Μανόλης Πετράκης, Πάνος Βαλαβανής: Το γναφείο των υστεροκλασικών-ελληνιστικών χρόνων Manolis Petrakis, Panos Valavanis: The late classic-hellenistic gnafion (fulling workshop)
10:25	Μάρλεν Μούλιου, Οι μαθητές εκφράζονται: Ποιοτική έρευνα αξιολόγησης της εκπαιδευτικής δράσης «Πλάσε αρχαιολογικές ιστορίες στο Πλάσι» Marlen Mouliou: The pupils express themselves: Quantitative evaluation of the educational programme

Πρωινή Συνεδρία 2 - Morning Session 2

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ: ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ PREHISTORIC ARCHAEOLOGY: STUDIES AND EXCAVATIONS

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Μ. Παντελίδου Γκόφα - Λ. Καραλή

CHAIR: N. Pantelidou Gofa - L. Karali

11:15	Γεώργιος Στ. Κορρές: Πρόγραμμα αρχαιομετρικής μελέτης μυκηναϊκών χρυσών αντικειμένων Georgios St. Korres: Program of archaeometric study of gold Mycenaean objects
11:30	Λευτέρης Πλάτων: Η «λατρεία των ερειπίων» ως μοχλός αναβίωσης και ανασύστασης κοινωνικών ομάδων στη μετανακτορική Κρήτη: το παράδειγμα της Οικίας Β της Ζάκρου Lefteris Platon: The “cult of ruins” used as a “lever” for the revival and reconstruction of social groups in post-palatial Crete: the case of House B at Zakros
11:45	Νάγια Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα: Ο Μυκηναϊκός οικισμός στους Λαζάρηδες Αίγινας: Δέκα χρόνια έρευνας Naya Polychronakou-Sgouritsa: The Mycenaean settlement at Lazarides: ten years of research
12:00	Ιωάννης Βοσκός: Ανιχνεύοντας πληθυσμιακές μετακινήσεις και κοινωνικο-πολιτικές αναδιαρθρώσεις: η περίπτωση της Υστεροελλαδικής Κεφαλονιάς Ioannis Voskos: Tracing population mobility and socio-political restructuring: the case of Late Helladic Kefalonia
12:15	Ελένη Μαντζουράνη: Το θέμα του ‘εχίνου του χερσαίου’ ή κν. σκαντζόχοιρου στην τέχνη της προϊστορικής Κύπρου και του Αιγαίου Eleni Mantzourani: The subject of the hedgehog in the art of prehistoric Cyprus and the Aegean
12:30	Κώστας Κοπανιάς: Ένα νέο χεττιτικό κείμενο με αναφορά στην Ahhiyawa από το Ortaköy. Kostas Kopanias: A New Hittite Text with a Reference to Ahhiyawa from Ortaköy.
12:45	Συζήτηση / Discussion

13:00: Διάλειμμα /Break

Πρωινή Συνεδρία 3 - Morning Session 3

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ:

ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

CLASSICAL ARCHAEOLOGY:

STUDY AND INTERPRETATION OF EXCAVATION MATERIAL

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Π. Βαλαβάνης – Ε. Κεφαλίδου

CHAIR: P. Valavanis – E. Kefalidou

13:30	Νότα Κούρου: Τήνος - Ξώμπουργο. Το μεταλλουργικό εργαστήριο στον χώρο του κλασικού νεκροταφείου Nota Kourou: Tenos - Xobourgo. A Metallurgical Workspace inside the Classical Cemetery
13:45	Ευάγγελος Σαμαράς: Επιτάφιοι ναϊσκοί από το νεκροταφείο των κλασικών χρόνων στο Ξώμπουργο της Τήνου Euaggelos Samaras: Funerary naiskoi from the Classical cemetery at Xobourgo on Tenos
14:00	Βίκυ Βλάχου: Πέρα από τον κλασικό οίκο: Η παρουσία, σημασία και χρήση των μαγειρικών σκευών στις ταφικές τελετουργίες στο Ξώμπουργο της Τήνου Vicky Vlachou: Beyond the classical <i>oikos</i>: Use and function of cooking ware in the funerary rituals at Xobourgo (Tenos)
14:15	Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά: Τελετουργική εστίαση στα Ύρια Νάξου E. Simantoni-Bournia: Ceremonial Feasting in the Sanctuary of Hyria on Naxos
14:30	Ειρήνη Πέππα-Παπαϊωάννου, Λένα Λαμπρινού: Επανασύνδεση αρχιτεκτονικών σπολίων με τα κτήρια προέλευσής τους Eirene Peppa-Papaïoannou, Lena Lambrinou: Reconnecting Scattered Spolia with Their “Maternal” Buildings
14:45	Συζήτηση / Discussion

15:00: Μεσημβρινή διακοπή / Midday Break

Απογευματινή Συνεδρία 1 - Afternoon Session 1

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ: ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΕΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ CLASSICAL ARCHAEOLOGY: EXCAVATIONS AND SURVEYS

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Γ. Κοκκορού-Αλευρά – Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά

CHAIR: G. Kokkorou-Alevras – E Simantoni-Bournia

16:30	Βασίλης Κ. Λαμπρινουδάκης, Αλεξάνδρα Σ. Σφυρόερα: Πανεπιστημιακή ανασκαφή Ασκληπιείου Επιδαύρου: Έρευνα στην περιοχή αμέσως ανατολικά της Θόλου (2016-2018) Vassilis K. Lambrinoudakis, Alexandra S. Sfyroera: University excavation at the Asklepieion of Epidauros: Research in the immediately adjacent area to the east of the Tholos (2016-2018)
16:45	Λυδία Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα: Η αγορά της αρχαίας Άνδρου Lydia Palaiokrassa-Kopitsa: The Agora of Ancient Andros
17:00	Ευρυδίκη Κεφαλίδου: Αρχαιολογικό Πρόγραμμα Αβδήρων και Ξάνθης – ΑΠΑΞ: τέσσερα καλοκαίρια εντατικής επιφανειακής έρευνας στις όχθες του Νέστου (2015-2018) Euridice Kefalidou: The Archaeological Project of Abdera and Xanthi (APAX): Four Summers of Intensive Survey in the Nestos' riverbanks (2015-2018)
17:15	Παρασκευή Μότσιου: Υδρίσκες-«θησαυράκια» (;) από τον αποθέτη του ιερού της Δήμητρας Αβδήρων Paraskevi Motsiou: Hydriskai-savings banks (?) from the deposit of the sanctuary of Demeter at Abdera
17:30	Πάνος Βαλαβάνης, Νικόλας Δημάκης, Ειρήνη Δημητριάδου: Ερευνητικό πρόγραμμα: Βιώνοντας τον δημόσιο χώρο στην αρχαία Ελλάδα (6ος-1ος αι. π.Χ.). Δρόμοι, πλατείες και ελεύθεροι ανοιχτοί χώροι στις πόλεις, τα ιερά και τα νεκροταφεία Panos Valavanis, Nikolas Dimakis, Irene Dimitriadou: Research project: Experiencing the public space in ancient Greece (6th-1st c. B.C.). Roads, squares and open free spaces in poleis, sanctuaries and cemeteries
17:45	Συζήτηση / Discussion

18:00: Διάλειμμα /Break

Απογευματινή Συνεδρία 2 - Afternoon Session 2

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ:

ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

CLASSICAL ARCHAEOLOGY:

STUDIES OF ARCHAEOLOGICAL REMAINS AND THEIR INTERPRETATION

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Λ. Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα – Στ. Ε. Κατάκης

CHAIR: L. Palaiokrassa-Kopitsa – St. E. Katakis

18:30	Ιωάννης Νίκου: Το Αιγαίο εκ των έσω: ζώντας την λατρεία πέρα από τα σύνορα στα υπερτοπικά ιερά Ioannis Nikou: The Aegean from the Inside: Living Cult Beyond Borders in the Superlocal Sanctuaries
18:45	Ανδρέας Δαλαβέρας: Ιερά και λατρείες αρχαϊκών-κλασικών χρόνων στα δυτικά παράλια του Θερμαϊκού κόλπου: η περιοχή της Πιερίας Andreas Dalaveras: Sanctuaries and cults (archaic & classical periods) on the west coast of the Thermaic Gulf: the region of Pieria
19:00	Γιάννης Χαιρετάκης: Τα ιερά στην κορυφή της χερσονήσου της Πούντας στο Αμπελάκι της Σαλαμίνας Yannis Chairetakis: Sanctuaries on the top of Pounta's peninsula at Ambelaki, Salamis
19:15	Χρυσάνθος Κανελλόπουλος, Μαίρη Γιαμαλίδη: Ο ναός του Απόλλωνος Ζωστήρος στη Βουλιαγμένη Chrysanthos Kanellopoulos, Mary Giamalidi: The temple of Apollo Zoster in Vouliagmeni
19:30	Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά, Γεώργιος Δουλφής: Αναθέσεις, αναθέτες και θεότητες στο ιερό του Απόλλωνα Πυθαίου/Πυθαέως στην αρχαία Αλάσαρνα της Κω Georgia Kokkorou-Alevras, Georgios Doulfis: Dedications, dedicators, and deities at the sanctuary of Apollo Pythaios / Pythaeus in ancient Halasarna, Cos
19:45	Συζήτηση / Discussion

Παρασκευή 29 Μαρτίου 2019 / Friday 29 March 2019

Πρωινή Συνεδρία 1 – Morning Session 1

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ:

ΜΕΛΕΤΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥΣ

CLASSICAL ARCHAEOLOGY:

STUDIES OF ARCHAEOLOGICAL REMAINS AND THEIR INTERPRETATION

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Β. Κ. Λαμπρινουδάκης – Ειρ. Πέππα-Παπαϊωάννου

CHAIR: V. K. Lambrinoudakis – Eir. Peppa-Papaioannou

9:00	Ιωάννης Μήτσιος: Μία εναλλακτική ανάγνωση του αναθηματικού αναγλύφου 702 από την Ακρόπολη των Αθηνών Ioannis Mitsios: An alternative interpretation of the Acropolis 702 votive relief
9:15	Στυλιανός Ε. Κατάκης: Ο γλυπτός διάκοσμος του θεάτρου στο Ασκληπιείο Επιδαύρου Stylianos E. Katakis: The sculptural decoration of the Theatre in the Asklepieion of Epidauros
9:30	Μάριος Μυλωνάς: Αγάλματα βαρβάρων σε κτηριακές προσόψεις σε Κόρινθο και Αθήνα και η εικονογραφία του φέροντος «δεσμώτη» στη ρωμαϊκή γλυπτική Marios Mylonas: Barbarians standing against piers at Corinth and Athens and the iconography of supporting “Captives” in Roman Sculpture
9:45	Όλγα Παλαγγιά: Ο θρόνος της Βοστώνης ως προϊόν εργαστηρίου της Βόρειας Ελλάδας Olga Palagia: The Boston Throne: Product of a northern Greek Workshop?
10:00	Συζήτηση / Discussion
10:15	Βασιλεία Δημητρακοπούλου: Κοροπλαστικά εργαστήρια της κλασικής και ελληνιστικής εποχής στην περιοχή της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών Vasileia Dimitrakopoulou: Coroplastic workshops of the classical and Hellenistic period in the area of the Athenian Agora

10:30	Νικόλαος Α. Χαροκόπος: «λαμπράς ἀναλαβόντες ἐσθῆτας»: Παρατηρήσεις στην ενδυμασία των νικητών μουσικών αγώνων της αθηναϊκής ερυθρόμορφης αγγειογραφίας του 5ου αι. π.Χ. Nicholas A. Harokopos: “so they put on their radiant garments”: Observations on the iconography of victors of musical contests on Athenian red-figure pottery of the 5th c. BC
10:45	Δημήτρης Πλάντζος: <i>Imagines nobiles</i>: ελληνικοί ζωγραφικοί πίνακες ως λάφυρα στα χρόνια της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας Dimitris Plantzos: <i>Imagines nobiles</i>: Greek paintings as loot in the Roman Republic
11:00	Συζήτηση / Discussion

11:15: Διάλειμμα /Break

Πρωινή Συνεδρία 2 - Morning Session 2

ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΥΣΤΕΡΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

FROM LATE ANTIQUITY TO LATE MIDDLE AGES

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Μ. Παναγιωτίδη-Κεσίσογλου – Σ. Καλοπίση-Βέρτη

CHAIR: M. Panayotidi-Kesisoglou – S. Kalopissi-Verti

11:45	Λαμπρινή Χιώτη: Η Αθήνα μετά από την επιδρομή των Ερούλων (267 μ.Χ.): οι μεταλλάξεις της πόλης έως τα τέλη του 4^{ου} αι. Lamprini Chioti: Athens after the Herulian invasion (267 A.D.): the city's transformations up to the end of the 4th century
12:00	Γιώργος Πάλλης: Η Μονή Δαφνίου στις δαγγεροτυπίες του Joseph Philibert Girault de Prangey (1842) Georgios Pallis: The Monastery of Daphni in the daguerreotypes of Joseph Philibert Girault de Prangey (1842)
12:15	Αναστασία Δρανδάκη: Αφιερωτής, εικόνα και ποίηση σε ένα παλαιολόγειο ζωγραφικό έργο Anastasia Drandaki: Commissioner, image and poetry in a Palaiologan icon
12:30	Δώρα Κωνσταντέλλου, Η απεικόνιση μιας αφιερώτριας στην κεντρική Νάξο: η χρονολόγηση της παράστασης και η θέση της αφιερώτριας στην κοινωνία της εποχής Dora Konstantellou, Picturing A Female Donor In Central Naxos; Placing A Woman And Her Patronage In Context
12:45	Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου: Βυζαντινά και βενετικά μνημεία του νομού Λασιθίου: Παρατηρήσεις με βάση τους οικισμούς Μάλλες και Ανατολή Ιεράπετρας Maria Constantoudaki-Kitromilides: Byzantine and Venetian monuments of Lassithi Province. Observations on the basis of the villages Malles and Anatoli of Ierapetra
13:00	Συζήτηση / Discussion

Μεσημβρινή διακοπή / Midday Break

Απογευματινή Συνεδρία 1 – Afternoon Session 1

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ: ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ
HISTORY OF ART: MODERN GREEK ART

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Ν. Γκιολές – Μ. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδη

CHAIR: N. Gioles – M. Constantoudaki-Kitromilides

15:45	Δημήτρης Παυλόπουλος: Άγνωστο γλυπτό του Γεωργίου Βρούτου στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Dimitris Pavlopoulos: Unknown sculpture by Georgios VROUTOS at the National and Kapodistrian University of Athens
16:00	Ευθυμία Μαυρομιχάλη: Το άγαλμα της ελευθερίας της Κρήτης: η «κολοσσική» σκιά του στην καλλιτεχνική σταδιοδρομία του Θωμά Θωμόπουλου (1875-1937) Efthimia Mavromichali: The statue of the freedom of Crete: Its “colossal” shadow over the artistic career of Thomas Thomopoulos (1875-1937)
16:15	Σωκράτης Λούπας: 400 σχέδια του Νίκου Βέλμου Socrates Loupas: 400 sketches made by Nikos Velmos
16:30	Μιχάλης Γιοχάλας: Ως εκ καταλόγου: αναπαραγωγές ταφικών μνημείων στο Α΄ Κοιμητήριο Αθηνών Michael Yiochalas: As from a catalogue: Reproduction of Funerary Monuments in the First Cemetery of Athens
16:45	Μισέλ Ρογκενμπούκε: Συντήρηση αρχαιοτήτων και έργων τέχνης. Ένα βότσαλο στη μνήμη Michel Roggenbucke: Conservation of antiquities and works of art. A pebble dropped into memory
17:00	Συζήτηση / Discussion

Απογευματινή Συνεδρία 2 - Afternoon Session 2

Η ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ:

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ANTIQUITY TODAY: MUSEUMS AND THEORETICAL APPROACHES

ΠΡΟΕΔΡΙΑ: Ε. Μαντζουράνη – Δ. Πλάντζος

CHAIR: E. Mantzourani – D. Plantzos

17:45	Πλάτων Πετρίδης: Το Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης με το βλέμμα στο μέλλον Platon Petridis: The Museum of Archaeology and Art History with a look to the future
18:00	Μάρλεν Μούλιου: Τι θέλουμε από τα μουσεία; Μια ερώτηση με αναρίθμητες πιθανές απαντήσεις Marlen Mouliou: What do we look for from museums? One question with multiple possible answers
18:15	Γιώργος Βαβουρανάκης: «Το Ξυλόκαστρον εχάθη». Οι απόψεις του Σπυρίδωνος Μαρινάτου για τη σχέση αρχαιολογίας και ευρέος κοινού Giorgos Vavouranakis: «Xylokastron is lost». Spyridon Marinatos' views on the relation between archaeology and the wider public
18:30	Ανδριάνα Ε. Κώτση: Όψεις της Αρχαιότητας στον κόσμο της Μαζικής Κουλτούρας Andriana E. Kotsi: Aspects of Antiquity in Mass Culture World
18:45	Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη: Η ανάδυση και πρόσληψη της Εποχής του Λίθου στην Ελλάδα (1836-1908) Georgia Kourtessi-Philippakis: The emergence and perception of the Stone Age in Greece (1836-1908)
19:00	Συζήτηση / Discussion

Συμπεράσματα. Λήξη του Συμποσίου

Concluding remarks. End of the Symposium

ΕΠΙΤΟΙΧΙΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ / POSTERS

Χρύσα Αρβανίτη, Λένα Λύτσιου: Δύο λίθινες κατασκευές από τις ανασκαφές του TPAM στον Πειραιά (2016) Chryssa Arvaniti, Lena Lytsiou: <i>Two Stone Structures Found during the Tram Excavations in Piraeus (2016)</i>
Χριστιάνα Δαμανάκη: Διεπιστημονική προσέγγιση στη μεθοδολογία της μουσειακής έκθεσης αρχαιοελληνικών αγγείων με αφηγηματικές παραστάσεις Christiana Damanaki: <i>Interdisciplinary approach to the exhibition methodology of ancient Greek vase-painting</i>
Σοφία Καρούνη: Οθωμανικά κτήρια του παρελθόντος, μουσεία του παρόντος. Η περίπτωση των οθωμανικών μνημείων των Ιωαννίνων και της Αθήνας Sophia Karouni: <i>Ottoman buildings of the past, museums of the present. The case of the Ottoman monuments of Ioannina and Athens</i>
Δάφνη Κωλέττη: Ακιδογραφήματα (graffiti) σε κεραμική από τις σωστικές ανασκαφές του TPAM στον Πειραιά Daphne Koletti: <i>Graffiti Inscriptions on Pottery from the TRAM Rescue Excavations in Piraeus</i>
Μάριος-Αλκιβιάδης Παντόπουλος: Βυζαντινοί Κένταυροι: ερμηνείες και συμβολισμοί ενός μυθολογικού όντος στη Μεσοβυζαντινή και Υστεροβυζαντινή τέχνη (843-1453) Marios-Alkiviadis Pantopoulos: <i>Byzantine Centaurs: meanings and symbolisms of a mythical being in Middle and Late Byzantine Art (843-1453)</i>
Νίκος Συρρής: Εικονοδιάγνωση στην Χωλότητα: το πρόβλημα των ιππέων Nikos Sirris: <i>Iconodiagnosis and Lameness: The Rider's Problem</i>
Λίνα Τσατσαρώνη: Αττικοί πεσσοί στην Αθήνα: τα νέα ευρήματα και το Ωδείο του Αγρίππα Lina Tsatsaroni: <i>Attic piers in Athens: the new findings and the Odeion of Agrippa</i>
Ευαγγελία Χριστοδουλίδου: Από το Σχολείο, στο Μουσείο και την Ανασκαφή: Η Παιδαγωγική της Αρχαιολογίας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Κύπρου Evangelia Christodoulidou: <i>From School to the Museum and Excavation: The Pedagogy of Archaeology in Cyprus' Primary and Secondary Education</i>

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

ABSTRACTS

Ιωάννης Δ. Αλεξόπουλος, Νικόλαος Βούλγαρης, Νικόλαος Σουγλάκος, Σπυρίδων Δίλαλος, Γεωργία Μήτσικα

Η γεωφυσική έρευνα στον αρχαιολογικό χώρο στο Πλάσι Μαραθώνα

Τον Ιούνιο του 2018 ξεκίνησε ένα πρόγραμμα γεωφυσικών διασκοπήσεων από το Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος του ΕΚΠΑ στην Πανεπιστημιακή Ανασκαφή στο Πλάσι Μαραθώνα. Η γεωφυσική έρευνα εστιάσθηκε στο βόρειο τμήμα της έκτασης, όπου οι πρώτες ανασκαφικές τομές του 2017 και 2018 αποκάλυψαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής περιόδου. Βασικός στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί η ύπαρξη και η χωρική εξάπλωση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων σε επιλεγμένα άσκαφα τμήματα. Με γνώμονα τα ευρήματα των ανασκαμμένων τομών και τα χαρακτηριστικά των γεωπεριβαλλοντικών συνθηκών του πεδίου, επιλέχθηκαν να εφαρμοστούν οι τεχνικές της γεωηλεκτρομαγνητικής διασκόπησης γεωραντάρ (GPR) και της υψηλής διακριτικής ικανότητας γεωηλεκτρικής τομογραφίας (ERT). Συγχρόνως, δημιουργήθηκε «τοπογραφική βάση αναφοράς» στο χώρο, προκειμένου να αποτυπωθούν με μετρήσεις real-time dGPS οι θέσεις των γεωφυσικών εργασιών. Από την συνδυαστική αξιολόγηση της επεξεργασίας των δεδομένων καταδεικνύονται πιθανές περιοχές ύπαρξης αρχαιολογικών 'στόχων', καλυμμένων από τις μεταλλικές ποτάμιες αποθέσεις. Ένα ανασκαφικό πρόγραμμα στις υποδεικνυόμενες θέσεις, αναμένεται να επιβεβαιώσει την ύπαρξη ή μη θαμμένων αρχιτεκτονικών καταλοίπων.

John D. Alexopoulos, Nikolaos Voulgaris, Nikolaos Souglakos, Spyridon Dilalos,
Georgia Mitsika

The geophysical research of the archaeological area of Plasi Marathon

In June 2018 a geophysical campaign begun from the Department of Geology and Geoenvironment at the departmental excavation of Plasi Marathon. The geophysical survey focused on the northern part of the area, where the first excavation trenches of 2017 and 2018 revealed architectural remains of the late Classical and Hellenistic period. The main aim of the research was the investigation of the existence and spatial extent of the architectural remains in the unexcavated parts. Taking into consideration the revealed remains of the excavated parts and the geoenvironmental conditions of the area, the geoelectromagnetic method of Ground Penetrating Radar (GPR) and the high resolution geoelectrical tomography (ERT) technique, were selected to be applied. Simultaneously, a topographic 'reference base' was established in the area in order to record the location of the geophysical measurements with real-time dGPS measurements. From the combinational evaluation of the processed geophysical data, we adumbrate the areas of possible archaeological 'targets', covered with post-alpine river deposits. Future excavation trenches at the indicated areas will confirm the existence or not of the covered architectural remains.

**«Το Ξυλόκαστρον εχάθη». Οι απόψεις του Σπυρίδωνος Μαρινάτου για τη
σχέση αρχαιολογίας και ευρέος κοινού**

Η παρούσα ανακοίνωση εστιάζει στη δεκαετία του 1950, περίοδο κατά την οποία εντάθηκε η προσπάθεια να καταστούν και πάλι επισκέψιμοι οι αρχαιολογικοί χώροι και να επανεκτεθούν οι συλλογές των μουσείων όλης της χώρας, που παρέμεναν απρόσιτα στο ευρύ κοινό από τα χρόνια του Β Παγκοσμίου Πολέμου. Ειδικότερα εξετάζεται η τριετία 1955-1958, όταν Διευθυντής Αρχαιοτήτων ήταν ο Σπυρίδων Μαρινάτος, ένας από τους αρχαιολόγους που διαμόρφωσαν σε σημαντικό βαθμό τα χαρακτηριστικά της προϊστορικής και όχι μόνο αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα κατά το δεύτερο και τρίτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Ο Μαρινάτος παρουσίαζε συστηματικά τις απόψεις του για καίρια ζητήματα, όπως η ανάπλαση του περιβάλλοντος χώρου της Ακρόπολης από τον Πικιώνη, η πρόοδος των εργασιών επανέκθεσης των μουσείων, η σχέση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού, ακόμη και τα πωλητήρια των αρχαιολογικών χώρων και των μουσείων, κατά τις συνεδριάσεις του Αρχαιολογικού Συμβουλίου. Στον Μαρινάτο συχνά απαντούσαν άλλα μέλη του Συμβουλίου, με εξίσου καθοριστικό ρόλο στα αρχαιολογικά πράγματα της εποχής, όπως ο Χρήστος Καρούζος, Διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και ο Γιάννης Μηλιάδης, Έφορος Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως. Εξετάζοντας τα πρακτικά των συνεδριάσεων, τα οποία τηρούνται στο Αρχείο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, διαπιστώνεται η έντονη ζύμωση διαφορετικών απόψεων για ζητήματα διαχείρισης της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Αυτή η ζύμωση υπαγορεύει την ανάγκη αναθεώρησης της συνήθους εικόνας της αυστηρά παραδοσιακής και εν πολλοίς συντηρητικής προσέγγισης αφενός της κυρίως αρχαιολογικής έρευνας και αφετέρου των ζητημάτων της διαχείρισης και προβολής των αρχαιοτήτων στο ευρύ κοινό από τους Έλληνες αρχαιολόγους που έδρασαν κατά το Μεσοπόλεμο και τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.

**“Xylokastron is lost”. Spyridon Marinatos’ views on the relation between
archaeology and the wider public**

The present paper focuses on the 1950s decade, a period when the effort to re-open the archaeological sites to visitor and to re-exhibit the museum collections intensified throughout the country, since they had remained inaccessible to the public since the years of World War II. More specifically, the paper examines the years 1955-1958, when Director of Antiquities was Spyridon Marinatos, one of the archaeologists who shaped the characteristics of archaeological research in Greece to a great extent during the second and third quarter of the 20th century. Marinatos systematically presented his views on crucial issues, such as the landscaping of the area around the Akropolis by Pikionis, the progress in museum re-exhibition works, the relation of the Archaeological Service with the Hellenic Tourism Organisation and even the shops at archaeological sites and museums, during the meetings of the Archaeological Council. Other members of the council, with equally defining role in the archaeological matters of the time, often responded to Marinatos. These included Christos Karouzos, Director of the National Archaeological Museum and Yiannis Miliadis, Ephor of Antiquities of Akropolis. The examination of the minutes of these meetings, which are kept in the Archive of the Archaeological Service, demonstrates the intense brewing of different views on issues of archaeological heritage management. This brewing dictates the reconsideration of the usual image of strictly traditional and largely conservative and monolithic approach, on the one hand to the main archaeological research and, on the other hand, to issues of the management and the promotion of antiquities to the wider public by Greek archaeologists who were active during the Interwar period and the first post-war decades.

Πάνος Βαλαβάνης, Νικόλας Δημάκης, Ειρήνη Δημητριάδου

Ερευνητικό πρόγραμμα:

Βιώνοντας τον δημόσιο χώρο στην αρχαία Ελλάδα (6^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.)

Δρόμοι, πλατείες και ελεύθεροι ανοιχτοί χώροι στις πόλεις, τα ιερά και τα νεκροταφεία

Ως σήμερα η αρχαιολογική έρευνα έχει ασχοληθεί κυρίως με το δομημένο περιβάλλον, αγνοώντας πόσο σημαντικοί για τον αρχαίο δημόσιο βίο υπήρξαν οι ελεύθεροι χώροι που συνειδητά δημιουργούνταν ή αφήνονταν μέσα στις πόλεις, στα ιερά και στα νεκροταφεία. Ένας δημόσιος χώρος, λειτουργεί δυνητικά σε τρεις διαστάσεις και διαμορφώνεται τόσο από τα αρχιτεκτονήματα που τον περιβάλλουν όσο και από φυσικά ή τεχνητά τοπόσημα, αλλά και από τους ίδιους τους ανθρώπους που τον χρησιμοποιούν και τον «βιώνουν» καθημερινά ή περιστασιακά. Περιοχές εντός του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, δρόμοι (αστικοί, ιεροί, ταφικοί), πλατείες και ανοιχτοί ελεύθεροι χώροι, με τη μορφή τους και τις αναλογίες τους σε συνδυασμό πάντα με τις εγκαταστάσεις (ναοί, ιερά, τάφοι κ.ά.) και τα δρώμενα (πομπές, θυσίες κ.ά.) με τα οποία συνδέονται, συνθέτουν τόπους συλλογικής μνήμης και ταυτότητας. Χώροι που ανταποκρίνονται σε αυτά τα χαρακτηριστικά και τις παραμέτρους, εξετάζονται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος με τίτλο «Βιώνοντας τον δημόσιο χώρο στην αρχαία Ελλάδα (6^{ος}-1^{ος} αι. π.Χ.) Δρόμοι, πλατείες και ελεύθεροι ανοιχτοί χώροι στις πόλεις, τα ιερά και τα νεκροταφεία».

Στην παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζονται οι στόχοι, η μεθοδολογία και τα ερευνητικά ερωτήματα του προγράμματος, που χρηματοδοτείται από το Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» με συγχρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.).

Research project:

Experiencing the public space in ancient Greece (6th-1st c. B.C.)

Roads, squares and open free spaces in poleis, sanctuaries and cemeteries

Up to date the archaeological research has mainly focused on the structured environment, while the significant to ancient public life, open air free spaces, have been largely neglected. These spaces were consciously created or left as such, within ancient cities, sanctuaries and cemeteries. A public space operates dynamically in three dimensions and it is shaped both by the architectural structures that surround it and by natural or artificial landmarks, but also by the people themselves who use and “experience” it in everyday life or in specific circumstances. Spaces within the anthropogenic environment, roads (urban, sacred, funerary), squares and open air free spaces, in varying forms and sizes, jointly by the structures (temples, shrines, graves etc) and performances (processions, sacrifices etc) which they are associated with, constitute places of collective memory and identity. Spaces that correspond to the aforementioned features and parameters are examined in the research project entitled “Experiencing the public space in ancient Greece (6th-1st c. B.C.) Roads, squares and open air free spaces in cities, sanctuaries and cemeteries”.

In this paper the project’s aims, methodology and research questions are presented. The project is funded by the O.P. “Human Resources Development, Education and Lifelong Learning”, co-funded by the European Social Fund (E.S.F.)

**Πέρα από τον κλασικό οίκο: Η παρουσία, σημασία και χρήση των
μαγειρικών σκευών στις ταφικές τελετουργίες στο Ξώμπουργο της Τήνου**

Οι ανασκαφές των τελευταίων χρόνων στη νότιο-δυτική παρειά του Ξώμπουργου (οικόπεδο Βαρδαλάκος), έφεραν στο φως το δημόσιο νεκροταφείο της αρχαίας πόλεως. Δύο διακριτοί χώροι συνθέτουν τον κύριο χώρο του νεκροταφείου, η δραστηριότητα στους οποίους χρονολογείται σύμφωνα με τα δεδομένα μέχρι σήμερα στους ύστερους Αρχαϊκούς και Κλασικούς χρόνους. Αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης θα αποτελέσει η μεγάλη ποσότητα μαγειρικών αγγείων και σκευών καθημερινής χρήσης που εντοπίζονται την περίοδο αυτή σε οικιακά σύνολα αλλά σπάνια αναφέρονται από νεκροταφεία και χώρους τιμής των νεκρών. Το σύνολο των αγγείων αυτών που εντοπίστηκαν σε σχέση με κτιστές κατασκευές και εξέδρες, αποτελούν σημαντικά τεκμήρια της τελετουργικής δραστηριότητας των Τηνίων. Μετά τη χρήση τους στις επιτόπιες τελετουργίες, τα αγγεία και σκεύη αφήνονταν *in situ* ή καταστρέφονταν τελετουργικά, όπως δείχνουν πολλά παραδείγματα. Η κεραμική ως το υλικό κατάλοιπο των επιτόπιων τελετουργιών θα αποτελέσει κεντρικό άξονα στη συζήτηση γύρω από τα *πρέποντα* και τα *δέοντα* που ακολουθούσαν το θάνατο των μελών της πόλεως της Τήνου.

Vicky Vlachou

Beyond the classical *oikos*: Use and function of cooking ware in the funerary rituals at Xobourgo (Tenos)

The most important cemetery of ancient Tenos has come to light on the south-western slopes of Xobourgo (Vardalakos plot). Two distinct areas of funerary expression and rituals have been identified, in use during the late Archaic and Classical periods. Our main interest lays on the large quantities of coarse and culinary wares that are found during this period in the cemetery area. This class of pottery is typical of the classical *oikos* and the domestic activities within it, although rarely used and deposited in funerary assemblages. Coarse ware of local production were deposited over and around the stone ritual construction located on the northern part of the cemetery, where they were deposited after their use and intentional destruction by the participants to the rituals. Pottery, as the material remain of past expressions and ritual performances, provides an insight to beliefs and ideologies regarding the death and the appropriate honours for the deceased Tenians.

**Ανιχνεύοντας πληθυσμιακές μετακινήσεις και κοινωνικο-πολιτικές
αναδιαρθρώσεις: η περίπτωση της Υστεροελλαδικής Κεφαλονιάς**

Η πληθυσμιακή μετακίνηση, είτε υπό την μορφή εισβολών είτε μεταναστεύσεων και αποικισμών, έχει σημαδέψει τις αρχαιολογικές ερμηνείες, κυρίως στο πλαίσιο της πολιτισμικής-ιστορικής προσέγγισης. Κατά το παρελθόν, η διαδικασία της πολιτισμικής αλλαγής συνδεόταν ευρέως με την διείσδυση νέων πολιτισμικών στοιχείων ως απόρροια της μετακίνησης των ίδιων των φορέων τους. Παρόλο που αυτή η συχνά απλοϊκή ερμηνεία και οι αντίστοιχοι συσχετισμοί που τη συνοδεύουν έχουν κατακριθεί και καταρριφθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό από το μεταδιαδικαστικό ρεύμα και κυρίως την μετα-αποικιακή αρχαιολογία (“post-colonial archaeology”), τα κατάλοιπά της είναι ορατά σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και σήμερα. Στην περιοχή της Κεφαλονιάς, για παράδειγμα, παρά τις σαφείς προόδους της ερευνητικής δραστηριότητας, συντηρείται εν πολλοίς η παλαιά αντίληψη του Desborough, σύμφωνα με την οποία η ανάπτυξη του νησιού κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο οφείλεται στην είσοδο Μυκηναίων προσφύγων από την Πελοπόννησο.

Στην συγκεκριμένη παρουσίαση θα γίνει μία απόπειρα επισκόπησης και κριτικής διαφόρων σχετικών απόψεων αναφορικά με το νησί της Κεφαλονιάς. Σε γενικές γραμμές, υποστηρίζεται ότι με την πρόοδο της έρευνας, μπορούν να αναπτυχθούν νέες οπτικές που δεν θα αποδίδουν τις αλλαγές σε εισβολείς ή μετανάστες αλλά θα αναδεικνύουν τόσο την κρίσιμη λειτουργία των εσωτερικών αιτίων πολιτισμικής αλλαγής σε μία κοινωνία όσο και την ενεργή συμβολή των ντόπιων πληθυσμιακών στοιχείων στις εξελίξεις.

**Tracing population mobility and socio-political restructuring:
the case of Late Helladic Kefalonia**

Population movement, either in the case of invasions or migrations and colonisations, has deeply influenced archaeological interpretations, especially within the theoretical frame of culture-historical approaches. According to past conceptions, cultural change was apparently connected with the appearance of new traits in the material culture as a result of intrusive population elements. Although the dominant in our days Post-processual Archaeology and especially the critique of Post-colonialism have rejected these simplistic correlations and explanations, their remnants are still visible in several occasions. At Kefalonia, for instance, even though there was considerable progress in archaeological research during the last decades, many scholars tend to reproduce the older view of Desborough who connected the prosperity of LH IIIC period on the island with the arrival of Mycenaean refugees from mainland Greece.

In this presentation, an attempt will be made to review in a critical manner several arguments concerning the developments attributed to invaders/migrants on the island of Kefalonia. Generally speaking, an alternative perspective which emphasises the role of internal factors of cultural change is supported. This perspective suggests also the need to assess in a balanced way both the involvement of incoming groups, irrespectively of their archaeological visibility, and also the active contribution of the local population to these encounters.

Μιχάλης Γιοχάλας

Ως εκ καταλόγου

Αναπαραγωγές ταφικών μνημείων στο Α' Κοιμητήριο Αθηνών

Αποτυπώνοντας τις σκέψεις του μετά από μία επίσκεψη στο «κοιμητήριο των νέων Αθηνών», ο Δημήτριος Βικέλας, στηλιτεύοντας την αναπαραγωγή θεμάτων και μνημείων, γράφει πως φαίνονται σαν να βγήκαν από τις σελίδες ενός καταλόγου, από τον οποίον καλείται ο πενθών υποψήφιος πελάτης να επιλέξει αυτό της αρεσκείας του. Με σημείο αφετηρίας αυτήν την εντύπωση, θα παρουσιαστούν περιπτώσεις αναπαραγωγής, ενίοτε «φωτογραφικής», ταφικών μνημείων, από ανωνύμους αλλά και επωνύμους γλύπτες, είτε εντός του χώρου του κοιμητηρίου είτε σε σχέση με άλλα κοιμητήρια. Η εκτέλεση παραγγελιών στο πλαίσιο του κοιμητηρίου ακολουθούσε νόμους διαφορετικούς από αυτούς της καθαρώς κοσμικής τέχνης, με την πρακτική της αντιγραφής, αυτοαναφορικής ή μη, να είναι συνήθης, αποτελώντας ταυτοχρόνως ένα χρήσιμο εργαλείο στην αναγνώριση του δημιουργού ανυπογράφων έργων.

Michael Yiochalias

As from a Catalogue

Reproduction of Funerary Monuments in the First Cemetery of Athens

After visiting the “cemetery of new Athens”, Dimitrios Vikelas, wrote, criticising the reproduction of funerary themes and monuments, that some appear to have emerged from the pages of a catalogue, from which the mourning, soon to be customer is expected to choose one that best suits his desire. With this point of reference, cases of reproduction, sometimes of a purely “photographic” nature, will be presented, created by the hands of famous or anonymous sculptors, either inside the first cemetery or in relation with other greek cemeteries. The creation of funerary art abided by rules different from those of cosmic art: the practice of copying and reusing was rather common, helping us fill in the gap of signatures that were lost or never existed in the first place.

Ανδρέας Δαλαβέρας

**Ιερά και λατρείες αρχαϊκών-κλασικών χρόνων στα δυτικά παράλια του
Θερμαϊκού κόλπου: η περιοχή της Πιερίας**

Το ενδιαφέρον για τη θρησκευτική ζωή των αρχαίων πόλεων του βορειοελλαδικού χώρου αυξήθηκε σταδιακά, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, με την εντατικοποίηση της ανασκαφικής έρευνας. Προερχόμενες από τη διδακτορική διατριβή με θέμα «Λιμάνια και Ιερά στο βόρειο Αιγαίο από το τέλος της εποχής του Σιδήρου έως και τον 4^ο αιώνα π.Χ.», που εκπονώ με την επίβλεψη της επίκ. καθηγήτριας Κλασικής Αρχαιολογίας Ε. Κεφαλίδου, θα παρουσιαστούν στο πλαίσιο του συμποσίου, πληροφορίες σχετικές με τις λατρείες που ιδρύθηκαν στις παράλιες θέσεις των δυτικών ακτών του Θερμαϊκού κόλπου, στη γεωγραφική ενότητα της Πιερίας που αποτέλεσε την «παρά θάλασσαν» Μακεδονία, μεταξύ των εκβολών του Πηνειού και την κοιλάδα του Αλιάκμονα.

Ο υδάτινος πλούτος της περιοχής που προσαρτήθηκε σε πρώιμο στάδιο στο μακεδονικό βασίλειο, παρείχε αυτάρκεια αγαθών, εκτάσεις προς κτηνοτροφική νομή και δάση για τη μακεδονική ξυλεία που διοχετεύθηκε μέσω των διαμετακομιστικών κέντρων της Πιερίας στο Αιγαίο και τη βαλκανική ενδοχώρα. Πόλεις με σημαντική εμπορική δραστηριότητα υπήρξαν η Μεθώνη, αποικία της Ερέτριας, η Πύδνα, το Δίον, θρησκευτικό κέντρο των Μακεδόνων και το Ηράκλειον, πόλη ιδρυμένη στις εκβολές του Πηνειού. Στις παραπάνω θέσεις τα διαθέσιμα ανασκαφικά τεκμήρια (αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, γλυπτά, επιγραφικές και νομισματικές μαρτυρίες) συνθέτουν την εικόνα της θρησκευτικής ζωής στην Πιερία, όπου περιλαμβάνονται καθιερωμένοι θεοί (Δίας, Ποσειδώνας, Δήμητρα, Αθηνά, Αφροδίτη, Ασκληπιός, Απόλλων, Ερμής), τοπικές λατρείες (ήρωες, ποτάμιοι θεοί), καθώς και εισηγμένες (Μητέρα των Θεών, Ίσιδα) που καθιερώθηκαν μέσω εμπορικών ανταλλαγών και πολιτισμικών επαφών. Ο συνδυασμός τους συνηγορεί στην καθιερωμένη γλώσσα θρησκευτικής έκφρασης, με ιδιαιτερότητες που οφείλονται σε τοπικές παραδόσεις.

**Sanctuaries and cults (archaic & classical periods) on the west coast of the
Thermaic Gulf: the region of Pieria**

The scientific interest concerning the religious life of northern Greek cities has gradually increased over the past decades, with the intensification of the excavational research. An introductory report with information provided by my phd thesis in progress: *"Ports and Sanctuaries in the northern Aegean from the end of the Iron Age to the 4th century BC"*, which I elaborate with the supervision of Prof. of Classical Archaeology E. Kefalidou, presented here, discusses the cults founded on the coastal sites of the western part of the Thermaic Gulf, in the geographical unity of Pieria, which was the "nearest to the sea" part of ancient Macedonia, between the river of Peneos river and the valley of Aliakmonas.

The water wealth of the region, annexed at an early stage in the Macedonian kingdom, provided self-sufficiency of goods, land to forage and forests for the Macedonian timber exported throughout Aegean and the Balkan hinterland through the transit centers of Pieria. Among the cities with significant commercial activity were Methone, an ancient colony of Eretria, Pydna, Dion, the religious center of the Macedonians and Heraklion, a city founded nearby Peneos river. The mentioned above places provided the scientists with a vast variety of excavational data (architectural remains, epigraphic and numismatic testimonies) that compose the image of religious life in ancient Pieria, which includes all the well-known deities (Zeus, Poseidon, Demeter, Athena, Aphrodite, Asclepius, Apollo, Hermes); some minor regional cults (heroes, river gods), as well as foreign deities (Mother of Gods, Isis) established gradually in the region through trade and cultural contacts. Their combination favors the idea of an established religious language with peculiarities due to local traditions.

Κοροπλαστικά εργαστήρια της κλασικής και ελληνιστικής εποχής στην περιοχή της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών

Η πρόταση αυτή πραγματεύεται την κοροπλαστική παραγωγή της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής περιόδου στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών, μέσα από τη μελέτη δύο συνόλων, τα οποία προέρχονται από ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (ASCSA), κατά τα έτη 1939, 1947 και 1969, στην περιοχή νοτιοδυτικά της αγοράς. Πρόκειται για 355 αδημοσίευτα τμήματα ειδωλίων, μητρών και άλλων κοροπλαστικών παραγώγων, τα οποία βρέθηκαν εντός ενός εργαστηριακού χώρου, γνωστού και ως 'Koukla Factory' και εντός ενός αποθέτη πήλινων μητρών, ο οποίος βρίσκεται κοντά στην ευρύτερη περιοχή του πρώτου. Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρηθεί μία πρώτη παρουσίαση της έρευνας αυτής, μέσω κάποιων ενδεικτικών παραδειγμάτων, και θα εκφραστούν κάποιες πρώτες σκέψεις και προβληματισμοί που προέκυψαν από την μελέτη του υλικού μέχρι σήμερα.

Η σημασία της κοροπλαστικής τέχνης της Αγοράς των Αθηνών είναι ήδη γνωστή στην έρευνα μέσα από δημοσιεύσεις ορισμένων ανασκαφικών συνόλων, ως επί των πλείστων αποθετών, από την D.B.Thompson στην σειρά άρθρων *"Three Centuries of Hellenistic Terracottas"*. Σε συνέχεια αυτής, η μελέτη και δημοσίευση ενός νέου και ποικιλόμορφου υλικού, ευελπιστεί να εμπλουτίσει την ήδη διαμορφωμένη εικόνα για την κοροπλαστική παραγωγή της περιοχής και την ύπαρξη τοπικών κοροπλαστικών εργαστηρίων. Ειδικότερα, εξετάζονται επισταμένως οι προτιμώμενοι εικονογραφικοί τύποι, οι τεχνικές κατασκευής των ειδωλίων και η αλληλεπίδραση των αττικών κοροπλαστικών εργαστηρίων με τα υπόλοιπα γνωστά κέντρα της εποχής. Επιπρόσθετα, επιχειρείται η διατύπωση υποθέσεων σχετικά με τα αίτια απόρριψης των μητρών και τον προσδιορισμό της ταυτότητας του εργαστηριακού χώρου, η οποία θα συμβάλει στην κατανόηση της παρουσίας των κοροπλαστών σε μία από τις πιο γνωστές εργαστηριακές περιοχές της πόλης. Τέλος, η μελέτη αυτή θα συντελέσει στην μελλοντική απόδοση δημοσιευμένων – και μη- ειδωλίων σε συγκεκριμένο κοροπλαστικό εργαστήριο.

**Coroplastic workshops of the classical and Hellenistic period
in the area of the Athenian Agora**

This proposal examines the coroplastic production of Ancient Athenian Agora during the Late Classical and Hellenistic period. Specifically, it is based on the study of two deposits, located in the area southwest of the market, that have been excavated by the American School of Classical Studies in Athens (ASCSA), in the years 1939, 1947 and 1969. The under study material consists of 355 unpublished fragments of figurines and moulds in total. The first deposit, also known as the “Koukla Factory”, was found in a workshop area, while the other is a depositional cistern, located not far away from the first. This paper attempts a first presentation of this research through some indicative examples and of some initial thoughts and reflections emerged from the study of the material to date.

The importance of the coroplastic art in the ancient Agora of Athens is already known from the series of articles “Three Centuries of Hellenistic Terracottas”, published by D.B.Thompson. Following this, the study of the new and diverse material from the deposits mentioned above, aims to enrich our knowledge for the coroplastic production of the area and the existence of local organized workshops. In particular, the study focuses on preferred iconographic types, the methods of production and the interaction of Attic coroplastic workshops with other well-known centers of that time. In addition, the hypothesis about the causes of the rejection of the moulds and the identification of the workshop area will assist our understanding of the presence of the coroplasts in one of the most important industrial districts of the city. Finally, this study will contribute to the future attribution of published - and non-published- figurines to a particular coroplastic workshop.

Αφιερωτής, εικόνα και ποίηση σε ένα παλαιολόγειο ζωγραφικό έργο

Η πολυεπίπεδη σχέση εικόνας και πιστού έχει αποτελέσει τα τελευταία χρόνια δυναμικό πεδίο έρευνας στις βυζαντινές σπουδές. Η πρόσληψη των εικόνων μέσα από τις προσδοκίες και τις ευαισθησίες των παραγγελιοδοτών και του κοινού τους· η οργανική σύνδεση της εικόνας με τον γραπτό λόγο που αποτελεί την πηγή έμπνευσης ή συνοδεύει και ερμηνεύει τα εικαστικά σύνολα· η ανάλυση των λατρευτικών πρακτικών και της επιτέλεσης που σφραγίζουν τη σχέση του πιστού με την εικόνα είναι ορισμένες μόνο από τις οπτικές ανάλυσης, μέσα από τις οποίες, ο κομβικός ρόλος των εικόνων στη βυζαντινή κοινωνία μπορεί να γίνει πιο κατανοητός.

Υπό το πρίσμα ανάλογων ερωτημάτων, μία παλαιολόγεια εικόνα της Παναγίας Βρεφοκρατούσας από τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη προσφέρεται για πολλαπλές αναγνώσεις. Το έργο, που αν και εκτεθειμένο από τη δεκαετία του '50 είχε παραμείνει αδημοσίευτο, συντηρήθηκε συστηματικά και άρχισε να αποτελεί αντικείμενο μελέτης μόλις τα τελευταία πέντε χρόνια. Η ιδιαίτερη εικονογραφία, οι διαδοχικές ανακαινίσεις με τις οποίες οι εκάστοτε κάτοχοι της εικόνας την περιέβαλαν με φροντίδα και τιμές και η προσθήκη μιας αργυρεπίχρυσης επένδυσης με επίγραμμα που φέρει την υπογραφή ενός αφιερωτή του 14^{ου} αιώνα φωτίζουν την πολυτάραχη ιστορία του έργου και αναδεικνύουν τους στενούς δεσμούς που συνδέουν παραγγελιοδότες και εικόνες στο Βυζάντιο.

Commissioner, image and poetry in a Palaiologan icon

The complex relation between faithful and the icon has been the focus of systematic research in Byzantine scholarship of the past decades. The understanding of the role icons according to the expectations and sensitivities of their commissioners and spectators; the integral connection between image and the written word that offers the inspiration for, or accompanies and interprets the icon; the study of the devotional practices and performative acts surrounding icons aren't but a few of the interpretative viewpoints through which the crucial role icons played in Byzantine society may be better understood.

Following these lines of thought, a Palaiologan icon of the Virgin and Child from the Benaki Museum collection lends itself to multiple readings. The panel which, though on display since the 1950s, had remained unpublished was systematically conserved and began to draw scholarly attention in the past five years. The icon's exceptional iconography, its successive restorations, through which its owners honored and cared for the devotional panel, and its adornment with a silver gilt revetment with an epigram carrying the signature of a fourteenth-century commissioner, when studied in tandem shed light to the turbulent history of the panel and highlight the strong ties that bind commissioners and icons in Byzantium.

Ο ναός του Απόλλωνος Ζωστήρος στη Βουλιαγμένη

Οι πρόσφατες ανασκαφές και η αποστράγγιση του ιερού του Απόλλωνος, της Άρτεμης και της Λητούς στον Λαιμό της Βουλιαγμένης επέτρεψαν την ενδελεχή εξερεύνηση της αρχιτεκτονικής. Ο ναός θεμελιώθηκε στο τέλος στο τέλος του 6^{ου} π.Χ., την εποχή της Κλεισθένειας μεταρρύθμισης. Στην περιοχή οργανώνεται ο αρχαίος δήμος των Αιξωνίδων Αλών, και μία από τις πρώτες ενέργειές του ήταν η ίδρυση ναού αφιερωμένου στη δηλιακή τριάδα, προσπάθεια που σηματοδοτεί την πρόθεση των κατοίκων για την προβολή της κοινής ταυτότητάς τους στην Αττική.

Ο ναός με την ιδιόρρυθμη, αραιόστυλη, περίσταση 4 x 6 κίωνων δεν μπορεί να θεωρείται αυθεντικός περίπτερος ναός, ο οποίος έχει αφετηρία την εξάστυλη πρόσοψη. Οι λίθινοι κίονες διατηρούν το πλήρες ύψος ενώ ο θριγκός θα πρέπει να ήταν ελαφριά, ξύλινη, κατασκευή. Διαπιστώνεται ότι οι αρράβδωτοι δωρικοί κίονες με τις ραδινές αναλογίες έχουν ομοιότητες με τους κίονες του αρχαϊκού νησιωτικού δωρικού ιδιώματος. Αντίστοιχα, η πολυγωνική τοιχοδομία του σηκού φανερώνει περισσότερες σχέσεις με το Αιγαίο. Η γωνιακή συστολή καθώς και η θέση του κίονα στο εσωτερικό προδίδουν ασυνήθη τετράριχτη στέγη.

Μετά τους καθαρισμούς συνάγεται ότι ο τοίχος στο εσωτερικό του σηκού δεν οριοθετεί άδυτο χώρο, αλλά αποτελεί ρωμαϊκή κατασκευή που συγκρατεί τον εσωτερικό κίονα από λικνισμό. Οι κεραμίδες που ανευρέθησαν στις ανασκαφές του Κουρουνιώτη (1929) και στις πρόσφατες τομές της Εφορείας Πειραιά (2010) χρονολογούνται στον 4^ο αιώνα και θα πρέπει να συνδεθούν με την επισκευή του ναού από τον ιερέα Πολύστρατο.

Η εξερεύνηση και τεκμηρίωση των στοιχείων επιτρέπει την αποκατάσταση των αρχαϊκών αναθηματικών ενεπίγραφων κίωνων από νησιωτικό μάρμαρο σε βάθρα που πλαισιώνουν την πρόσοψη του ναού. Η αρχιτεκτονική επιβεβαιώνει την πρόθεση των Αλαιοίων να υπογραμμίσουν τη σχέση του Δηλίου ιερού της Αττικής με τις Κυκλάδες και την ίδια τη Δήλο.

The temple of Apollo Zoster in Vouliagmeni

The recent excavations and drainage works of the sanctuary of Apollo, Artemis and Leto at Laimos of Vouliagmeni allow a thorough investigation of the architecture. The temple was founded in the end of the 6th century B.C., during Cleisthenes' reform. During the same period the ancient demos of Aexonides Halai was organized and one of its first acts was the construction of a temple dedicated to the Delian triad; this effort marks the intention of the Halai inhabitants to formulate a common identity.

The temple, with a peristasis of 4 x 6 columns does not fall into the peripteral category, as the last type is developed on the basis of hexastyle front and rear. The unfluted Doric columns with the slender proportions strikingly resemble the columns of the archaic Doric architecture in the Cyclades. Similarly, the polygonal masonry of the cella indicates affinities with the architecture of the Aegean. The corner contraction and the location of the column in the interior of the cella reveal a hip roof.

Following the recent cleanings it is concluded that the cross wall in the cella does not define an *adyton*; instead it is identified as construction of the Roman period that protects the internal column from oscillation. Roof tiles discovered during Kourouniotes' excavations (1929) and during recent soundings by the Ephoreia of Piraeus (2010) date to the 4th century B.C. and should be attributed to the repairs in the temple under priest Polystratos.

The documentation of all features allows for the restoration of the archaic votive, inscribed, columns, made of island marble, onto bases which frame the façade of the temple. The architecture confirms the attitudes of the Halaieis and their intention to underline the relationship of Attica's Delion with the Cyclades and Delos herself.

Ο γλυπτός διάκοσμος του Θεάτρου στο Ασκληπιείο Επιδαύρου

Το γνωστό σε όλους πρώιμο ελληνιστικό θέατρο στο ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα και του Ασκληπιού στην Επίδαυρο, φαίνεται ότι τουλάχιστον κατά τη ρωμαϊκή περίοδο ήταν διακοσμημένο με αγάλματα, τα οποία όμως, από την αποκάλυψή τους από τον Π. Καββαδία τα δύο πρώτα χρόνια της ανασκαφής, το 1881 και 1882, έμειναν – πλην ενός - αδημοσίευτα.

Στην περιοχή της ορχήστρας και του σκηνικού οικοδομήματος βρέθηκαν: ο κορμός ενός μεγαλύτερου του φυσικού αγάλματος του Ασκληπιού, των μέσων περίπου του 1ου αι. μ.Χ., το ακέφαλο άγαλμα μίας πεπλοφόρου του 4ου αι. π.Χ. και τρία αγαλμάτια, δύο κοριτσιών και ενός νέου των ελληνιστικών χρόνων. Στα παρασκήνια εντοπίσθηκαν ακόμη δύο βάθρα μαρμαρίνων αγαλμάτων, το ένα από τα οποία έφερε την εικόνα της Λιβίας της Εποχής του Αυγούστου.

Μόνο για το άγαλμα του Ασκληπιού γνωρίζουμε με σχετική βεβαιότητα την θέση του, στην απόληξη του ανατολικού αναλημματικού τοίχου του κοίλου. Τα υπόλοιπα γλυπτά τοποθετήθηκαν στη σκηνή – άγνωστο πού ακριβώς - στους αυτοκρατορικούς χρόνους, αν και το θέατρο δεν υπέστη μεταβολές κατά τα ρωμαϊκά πρότυπα, όπως αυτό στην πόλη της Επιδαύρου και όλα σχεδόν τα μεγάλα ελληνικά θέατρα.

Μετά την αναγνώριση των γλυπτών που βρέθηκαν στο θέατρο, ερευνάται κατά το δυνατόν η αρχική θέση και λειτουργία των έργων στο ιερό, καθώς και ο νέος ρόλος τους στο θέατρο. Η επανάχρηση των γλυπτών σε νέο περιβάλλον ήταν σύνηθες στο Ασκληπιείο, όπως βεβαιώνουν πολυάριθμες ενεπίγραφες βάσεις, αλλά και αρχιτεκτονικά μέλη. Το φαινόμενο αυτό μαρτυρεί ότι η οικονομική κατάσταση της πόλης και του ιερού δεν θα ήταν ιδιαίτερα καλή την περίοδο αυτή.

The sculptural decoration of the Theatre in the Asklepieion of Epidauros

The well-known early Hellenistic theatre in the sanctuary of Apollo Maleatas and Asklepios in Epidauros was decorated during the Roman imperial period with statues, which, since their discovery by P. Kavvadias in 1881 and 1882 (the first two years of the excavation of the sanctuary), remain – with the exception of one – unpublished.

In the area of the orchestra and the skene were found: the torso of an over-life-size statue of Asklepios, dated around the middle of the 1st century A.D., a 4th century B.C. headless statue of a woman wearing a peplos, and three Hellenistic statuettes of two girls and a youth. In the *paraskenia*, two bases for marble statues were placed, of which the eastern one supported a portrait statue of Livia, erected in the Augustan period.

The statue of Asklepios must have been erected at the lower edge of the eastern retaining wall of the cavea. Despite the fact that during the imperial period the theatre did not undergo changes according to Roman standards (as did the theatre of the city of Epidauros and almost all prominent Greek theatres), the building of the skene was decorated with the other sculptures, although their exact placement is unknown.

Following the attribution of the sculptures found in the theatre, their initial placement and function in the sanctuary, as well as their new role in the theatre will be investigated. The re-use of sculptures in a new context was common in the Asklepieion, as evidenced by a great number of inscribed bases and architectural members. This phenomenon testifies to the poor economic situation of the city and the sanctuary during this period.

Πωλίνα Καψάλη

Δύο Μεσοελλαδικοί κεραμικοί κλίβανοι στο Πλάσι: μορφολογία, τεχνολογία και οργάνωση της παραγωγής

Παρουσιάζονται οι δύο Μεσοελλαδικοί κεραμικοί κλίβανοι, οι οποίοι ανασκάφησαν στο Πλάσι κατά τα έτη 2016 και 2017. Αρχικά, παρουσιάζονται εν συντομία τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά και η τεχνολογία κατασκευής τους. Στη συνέχεια, οι κατασκευές αυτές εξετάζονται συγκριτικά με άλλους κλιβάνους της ίδιας περιόδου από την Ηπειρωτική Ελλάδα. Έμφαση δίνεται σε δύο ζητήματα. Αφενός, στα μορφολογικά και τεχνολογικά χαρακτηριστικά που πιθανώς καταδεικνύουν την ύπαρξη παραδόσεων σε σχέση με την μορφή και την τεχνολογία κατασκευής των κλιβάνων. Αφετέρου, στα αρχαιολογικά συμφραζόμενα των κλιβάνων σε μια προσπάθεια να συζητηθεί το ζήτημα της οργάνωσης της κεραμικής παραγωγής και, συγκεκριμένα, της διαδικασίας της όπτησης. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζονται οι τεχνολογικές επιλογές που σχετίζονται με την κατασκευή των κλιβάνων, με έμφαση στην υιοθέτηση νέας τεχνογνωσίας κατά την ανακατασκευή του Κλιβάνου 1 στη ΜΕ II-III περίοδο. Τέλος, λαμβάνονται υπόψη τα οικιστικά κατάλοιπα που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τους δύο κλιβάνους, με στόχο να προσεγγιστεί το ζήτημα της οργάνωσης της κεραμικής παραγωγής στο Πλάσι.

Polina Kapsali

**Two Middle Helladic pottery kilns at Plasi: morphology, technology
and production organisation**

This paper presents the two Middle Helladic pottery kilns excavated at Plasi in 2016-17. The main morphological characteristics, along with the construction technology of the kilns, are discussed. Comparisons are made to other kilns of the same period in mainland Greece. The aim is twofold: to assess the significance of morphological and technological features in the identification of kiln construction traditions, and to discuss the organisation of pottery production at Plasi, particularly of the firing process. In that framework, the technical choices made in the construction of both kilns at Plasi are discussed, with emphasis on the introduction of new know-how as attested in the re-modelling of Kiln 1 in MH II-III. Finally, both kilns are briefly examined in relation to the settlement remains that have come to light in close proximity, with the aim to gaining a better understanding of ceramic production at the site

**Αρχαιολογικό Πρόγραμμα Αβδήρων και Ξάνθης – ΑΠΑΞ: τέσσερα
καλοκαίρια εντατικής επιφανειακής έρευνας στις όχθες του Νέστου (2015-
2018)**

Πρόκειται για ένα πενταετές (2015-2019) διεθνές και διεπιστημονικό ερευνητικό πρόγραμμα, υπό τη διεύθυνση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης σε συνεργασία με τον Τομέα μας και με ειδικούς επιστήμονες και ερευνητικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού (Αγγλία, Γαλλία, Βουλγαρία). Η έρευνα διενεργείται σε μεγάλο τμήμα της πόλης των αρχαίων Αβδήρων, σε τμήμα της χώρας τους, και σε δύο περιοχές της ενδοχώρας της Περιφερειακής Ενότητας Ξάνθης, μία πεδινή και μία ορεινή. Στο πεδίο και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων, όπου γίνεται η πρώτη επεξεργασία των ευρημάτων, έχουν μέχρι σήμερα εκπαιδευθεί συνολικώς 30 προπτυχιακοί/ές και μεταπτυχιακοί/ές φοιτητές/τριες του Τομέα μας – μάλιστα ορισμένοι/ες αποτελούν πλέον μέλη της ομάδας μελέτης και δημοσίευσης του Προγράμματος.

Τα Άβδηρα ήταν μια μεγάλη και ακμάζουσα πόλη, μια ‘διπλή’ αποικία (πρώτα των Κλαζομενίων και, κατόπιν, των Τηίων – μέσα 7ου και μέσα 6ου αι. π.Χ.), με μεγάλο αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον. Η επιφανειακή έρευνα στοχεύει στην καλύτερη κατανόηση διαφόρων ιστορικών ζητημάτων, στην αποσαφήνιση τοπογραφικών προβλημάτων και στη διάσωση, προστασία και τεκμηρίωση των αρχαίων που είναι ορατά σε έκταση πολλών τετραγωνικών χιλιομέτρων. Τα ευρήματα των διαφορετικών περιοχών έρευνας ελπίζουμε ότι, εκτός των άλλων, θα μας δια φωτίσουν σχετικά με τις σχέσεις των Ελλήνων αποίκων και των ντόπιων Θρακών, δύο διαφορετικών εθνικών ομάδων που συμβίωναν ή συνυπήρχαν σε κοντινή απόσταση.

Οι επαφές, οι αλληλεπιδράσεις αλλά και οι συγκρούσεις μεταξύ αποίκων και ντόπιων είναι πιθανόν να αποτυπώνονται σε διάφορες εκφάνσεις του υλικού πολιτισμού, όπως λ.χ. στο οικιστικό και οδικό δίκτυο, στους τρόπους χρήσης της γης καθώς και στον χαρακτήρα των προϊόντων που παράχθηκαν και/ή εισήχθησαν και καταναλώθηκαν σε κάθε περιοχή – και η ανακοίνωση αυτή δίνει έμφαση στα οικονομικά δεδομένα, και συγκεκριμένα στην παραγωγή αγαθών και πλούτου σε αυτήν την ιδιόμορφη και ποικιλόμορφη περιοχή, από τους ορεινούς μαιάνδρους του ποταμού Νέστου στη Ροδόπη έως και το δέλτα του, στις ακτές της Αιγαιακής Θράκης.

**The Archaeological Project of Abdera and Xanthi' (APAX):
Four Summers of Intensive Survey in the Nestos' riverbanks (2015-2018)**

This APAX project is a 5-year (2015-2019) international and multi-disciplinary program under the direction the local Archaeological Unit of Xanthi in collaboration with our Department and with scientists and Institutions in Greece and abroad (England, France, Bulgaria). The systematic survey is conducted within the urban centre of the city of ancient Abdera (area of the 'Northern Enclosure') as well as its countryside/*chora* (cemetery and farmsteads), and in two more inland and upland locations in the Prefecture of Xanthi. 30 undergraduate and postgraduate students of our Department have already been trained both in fieldwork and in the Archaeological Museum of Abdera. Also, three of the postgraduate students are now participating in the publication team of the APAX project.

Abdera was a large and flourishing *polis*, a rare case of a Greek colony that was colonized in two waves, the first in the middle of the mid-7th c. B.C. by Clazomenians and later, in the mid-6th century BC, by Teians, both groups coming from the coast of Asia Minor. The systematic survey aims to shed some more light to various historical and topographical issues as well as to record and protect antiquities that lie in an area of many square kilometers. The research compares three different geographical locations, a coastal, an inland and a mountain one. The finds from each of these areas may give important information about the relationships between two different ethnic groups the Greek colonists and the indigenous Thracian tribes, who lived together in the same or in neighboring sites.

Their relationships, interactions as well as their conflicts may reveal different dimensions of the material culture, such as the settlement pattern, the habitation types and the exploitation of the land. This paper emphasizes the economic facts, namely the production of goods and wealth in this diverse region, which extends from the mountain meanders of Nestos River in Rhodope, to its delta on the coast of Aegean Thrace.

Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά, Γεώργιος Δουλφής

**Αναθέσεις, αναθέτες και θεότητες στο ιερό τού Απόλλωνα
Πυθαίου/Πυθαέως στην αρχαία Αλάσαρνα της Κω**

Το σεβάσμιο, πατρογονικό κωακό ιερό τού Απόλλωνα Πυθαίου-Πυθαέως βρίσκεται στην αρχαία Αλάσαρνα, σύγχρονη Καρδάμαινα της Κω. Η συστηματική ανασκαφή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από το 1985 μέχρι σήμερα, έχει αποκαλύψει τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπά του -δύο ναούς, ένα δημόσιο κτίριο, έναν περίβολο και δύο στοές, όλα μνημειακού χαρακτήρα - και πλήθος κινητών ευρημάτων. Ανάμεσα σε αυτά συγκαταλέγονται ένας ικανός αριθμός αναθέσεων και αναθημάτων σε διάφορες θεότητες.

Από τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνεται η ύπαρξη πολλών λατρειών που είναι γνωστές επίσης από πολλές επιγραφές, όπως του Απόλλωνα, της Αφροδίτης, της Εκάτης, του Ηρακλή, των Διοσκούρων και άλλων. Επιπλέον, το είδος των αναθημάτων, όπως τα γλυπτά, μερικά κολοσσιαίου μεγέθους, από το πολύτιμο και κοστοβόρο παριανό μάρμαρο, η «σύνθετη» τεχνική και το ιδιαίτερο στιλ τους τεκμηριώνουν εκ νέου την ύπαρξη και τον διακριτό χαρακτήρα ενός κωακού κέντρου γλυπτικής που ανθούσε κατά τους ελληνιστικούς χρόνους. Ακόμη, μαρμάρινα και πήλινα ειδώλια καθώς και πήλινα και μεταλλικά αγγεία προσφέρονται ως αναθήματα, όπως προκύπτει από τα ευρήματα αλλά και τα επιγραφικά κείμενα. Όλα αυτά τα νέα δεδομένα μαζί με τα μνημειακά κτίρια του ιερού αποτελούν παράλληλα αδιάψευστες μαρτυρίες μίας ακμάζουσας οικονομικά αν και όχι πολύ ισχυρής ελίτ στην αρχαία Αλάσαρνα της Κω.

Georgia Kokkorou-Alevras, Georgios Doulfis

**Dedications, dedicators, and deities at the sanctuary of Apollo Pythaios/Pythaeus
in ancient Halasarna, Cos**

In ancient Halasarna, modern Kardamaina, on Cos island, the venerable sanctuary of Apollo Pythaios-Pythaeus is situated. Since 1985, The University of Athens excavation has revealed the architectural and other remains of the sanctuary, which flourished during the Hellenistic period. Several dedications to various deities have come to light.

These finds testify the cult of many deities known also from many inscriptions, like the cult of Apollo, Aphrodite, Hekate, Herakles and Dioskouroi. Even more, the kind of the dedications as are the marble sculptures, some of these in colossal size, and of the precious Parian marble, their “composite” technique and characteristic style confirm the existence and the special character of the Coan sculpture that flourished in the Hellenistic period. Marble and clay figurines as well as clay and metallic vases are also dedicated to the deities, as can be assumed by the finds and the epigraphic texts. The monumental buildings of the sanctuary as well as the new data speak for a local, Halasarnitan elite with some even if restrained financial power.

Κώστας Κοπανιάς

Ένα νέο χεττιτικό κείμενο με αναφορά στην Ahhiyawa από το Ortaköy.

Οι πρόσφατες ανασκαφές στο Ortaköy έφεραν στο φως μία πινακίδα, η οποία χρονολογείται στον 14ο αιώνα και αναφέρεται στην Ahhiyawa, δηλαδή κάποιο μυκηναϊκό βασίλειο στο Αιγαίο. Δημοσιεύθηκε μόλις το 2014, αλλά ακόμη δεν έχει αναλυθεί επαρκώς. Από το κείμενο προκύπτουν ενδιαφέροντα νέα στοιχεία για την εμπλοκή της Ahhiyawa στις υποθέσεις της δυτικής Ανατολίας.

Kostas Kopanias

A New Hittite Text with a Reference to Ahhiyawa from Ortaköy.

Recent excavations in Ortaköy unearthed a tablet, which is dated to the 14th century, with a reference to Ahhiyawa, i.e. a Mycenaean kingdom in the Aegean. This tablet was published in 2014, but it was not yet thoroughly discussed. This text offers important, new evidence about the interference of Ahhiyawa in the affairs of Western Anatolia.

Γεώργιος Στ. Κορρές

Πρόγραμμα αρχαιομετρικής μελέτης μυκηναϊκών χρυσών αντικειμένων

Το έτος 2000 προσεκλήθην υπό του καθηγητού Ettore Giovanni Gigante , του Πανεπιστημίου “La Sapienza” να συμμετάσχω στο προκηρυχθέν ευρωπαϊκό πρόγραμμα “A new portable X-ray fluorescence spectrometer for high resolution non-destructive analysis of works of art”. Γενικός στόχος ήταν η επίτευξη αναλύσεων πολυτίμων αντικειμένων χωρίς την μετακίνησή τους από τα μουσεία όπου φιλοξενούνται.

Επελέξαμε την εξέταση χρυσών ευρημάτων Μυκηναϊκής εποχής από την ΝΔ Πελοπόννησο και, Ιδίως, των Ανασκαφών Πύλου – Μεσσηνίας, τα οποία ευρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών και στα μουσεία Πύλου, Χώρας και Καλαμάτας. Εξετάσθηκαν αντικείμενα από θέσεις της βόρειας Μεσσηνίας (όπως η Περιστεριά και ο Κακόβατος) και αντικείμενα από θολωτούς τάφους μέχρι και την νοτιότερη Μεσσηνία (αν και δεν μελετήθηκαν τα χρυσά από τα Σωτηριάνικα και τον Κάμπο Αβίας).

Ορισμένα από αυτά τα αντικείμενα είχαν διερευνηθεί αρχαιομετρικώς παλαιότερα με άλλες μεθόδους υπό του δρ Axel Hartman, πράγμα που μας επέτρεψε ελέγχους και συγκρίσεις.

Τα αποτελέσματα της μελέτης ήσαν ενδιαφέροντα, ώστε να θεωρήσουμε χρήσιμο και να προτείνουμε να επεκταθεί αυτή σε θέσεις όλου του μυκηναϊκού κόσμου, αλλά και εκτός αυτού (Αίγυπτο, Εγγύς Ανατολή, Ρουμανία, Τυφλίδα Γεωργίας), ώστε να προκύψουν ενδεχομένως σημαντικά αποτελέσματα δια τα ανοικτά εισέτι ερωτήματα περί του μυκηναϊκού χρυσού.

Η ανωτέρω μελέτη έγινε τη συνεργασία των κκ. Αφρ. Χασιακού και Χρ. Μερκούρη.

George St. Korres

Program of archaeometric study of gold mycenaean objects

In the year 2000, I was invited by Professor Ettore Giovanni Gigante , of “La Sapienza” University to cooperate to the European Program entitled “A new portable X-ray fluorescence spectrometer for high resolution non-destructive analysis of works of art”. The general scope of the program was the analysis of precious objects without moving them from local museums.

We proceeded to the examination of gold Mycenaean finds from SW Peloponnese, especially, of “Pylos Excavations”, which are hosted in the National Archaeological Museum of Athens, and in the museums of Pylos, Chora and Kalamata in Messenia. Items from northern Messenia – Triphylia (sites of Peristeria and Kakovatos) have been examined, as well as objects from other tholos tombs down to southern Messenia (although golden finds from Sotirianika and Kambos Avias have not been included).

Some of these objects had already been studied through other archaeometric methods by dr Axel Hartman, so we had the opportunity to make cross checks and comparisons.

The results of the study were interesting, therefore we think it is useful to propose this method to be applied to gold objects from different sites of the Mycenaean world, and also to material from Egypt, Near East, Rumania, Typhlis -Georgia, with the hope that interesting issues about the provenance of mycenaean gold will be acquired.

Τήνος-Ξώμπουργο

Το μεταλλουργικό εργαστήριο στον χώρο του κλασικού νεκροταφείου

Εντός του νεκροταφείου των Κλασικών Χρόνων στο Ξώμπουργο της Τήνου η ανασκαφή των δύο τελευταίων ετών αποκάλυψε ένα μεταλλουργικό εργαστήριο, το οποίο αποτελείται από δύο σειρές λάκκων διαφορετικής μορφής. Όλοι οι λάκκοι βρέθηκαν κάτω από το πηλοδάπεδο πάχους 0,20 μ. ενός μεγάλου κτίσματος άγνωστης προς το παρόν χρήσης.

Η μία σειρά λάκκων περιλαμβάνει βαθιούς χωνοειδείς λάκκους επενδυμένους με πηλό. Πρόκειται για λάκκους εκκαμίνευσης μεταλλεύματος, όπως προκύπτει από τις στάχτες, τα υπολείμματα καύσης και τις σκωρίες που περιείχαν. Αν και οι σκωρίες δεν έχουν ακόμη αναλυθεί, συμπεραίνεται από διάφορα άλλα στοιχεία και κυρίως από το ισχυρά κοκκινωπό χρώμα των χωμάτων των λάκκων ότι πρόκειται λάκκους εκκαμίνευσης σιδηρομεταλλεύματος, τα γνωστά καμίνια.

Η ανάγνωση της δεύτερης σειράς λάκκων που είναι ρηχοί και ευρείς είναι πολύ πιο δύσκολη, αλλά φαίνεται ότι τουλάχιστον σε κάποια φάση λειτούργησαν ως δεξαμενές νερού για το μεταλλουργικό εργαστήριο, ενώ σε κάποια άλλη φάση της ιστορίας τους είχαν τελετουργικό χαρακτήρα ως λάκκοι-πυρές του τύπου που είναι γνωστοί στις Κυκλάδες και ιδιαίτερα στην Τήνο κατά τη Γεωμετρική εποχή.

Για την χρονολόγηση των λάκκων λαμβάνεται υπόψη το κεραμικό υλικό που συνδέεται μαζί τους και γίνεται και μια σειρά συγκρίσεων με παρόμοιους μεταλλουργικούς λάκκους στις Κυκλάδες, κυρίως με εκείνους της Αβεσσαλού στην Σέριφο. Το συναγόμενο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μεταλλουργικό εργαστήριο των Ιστορικών Χρόνων το καθιστά εξαιρετικά ενδιαφέρον καθώς τα περισσότερα γνωστά μεταλλουργικά εργαστήρια στις Κυκλάδες ανήκουν στην εποχή του Χαλκού.

Tenos-Xobourgo
A Metallurgical Workspace inside the Classical Cemetery

A number of pits excavated inside the area of the Classical cemetery on the eastern hillside of Xobourgo on Tenos are explained as belonging to a smelting site. Following a brief description of the cemetery, which expands on two successive terraces, this presentation focuses on the pits and the metallurgical remains on the northern part of the upper terrace. Two distinct pit types are identified and discussed in detail in an attempt to define their function and operating time.

The first kind of pits, which includes deep cuttings in the bedrock coated with clay and containing ashes, sooty soil and a lot of slag, are explained as smelting furnaces and a comparison with similar constructions in the Cyclades is taken up. In the absence of chemical analysis of the slags, the conspicuous reddish color in the soil of the pits, along with their characteristic form and the presence of iron ores on Tenos, is provisionally taken to imply iron smelting at the site.

The second pit type, which is represented by low and wide hollows, is more difficult to interpret. Most of the hollows were found entirely empty and their form suggests that they could easily have served as washing basins that were necessary at a smelting place. But remains of fire and charcoal, as well as offerings, in some of the hollows complicates their interpretation. Their morphological similarity with some burial pyre pits known at Xobourgo already from the Geometric period allows a wider discussion for their function in a smelting place.

Γεωργία Κουρτέση-Φιλιππάκη

Η ανάδυση και πρόσληψη της Εποχής του Λίθου στην Ελλάδα (1836-1908)

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να σκιαγραφήσει την ανάδυση της Εποχής του Λίθου στην Ελλάδα κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου και την αρχή του 20 αι. μέσα από την πρόσληψη των λίθινων λαξευμένων εργαλείων από τις πρώτες περισυλλογές που έγιναν στην Αττική έως τη δημοσίευση του μνημειώδους έργου "Αι προϊστορικά ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου". Θα παρουσιάσουμε και θα αναλύσουμε τις προσεγγίσεις του ιστορικού και συλλέκτη Georges Finlay, του γεωλόγου Ferdinand Fouqué, του επιγραφολόγου François Lenormant, των αρχαιολόγων Albert Dumont και Χρήστου Τσουντα και θα εκτιμήσουμε τη συμβολή του καθενός στον ορισμό της Εποχής του Λίθου στη χώρα. Θα υπογραμμίσουμε το ρόλο του περιοδικού *Revue Archéologique* το οποίο πρώτο φιλοξένησε τις δημοσιεύσεις για τα λίθινα και παρουσίασε αυτά τα εντελώς νέα ευρήματα του υλικού πολιτισμού στην Ελλάδα σε ένα διεθνές επιστημονικό κοινό που ήταν σε αναβρασμό εκείνη την εποχή με το ζήτημα της εμφάνισης του ανθρώπου και των πρώτων εργαλείων. Θα διαπιστώσουμε, τέλος, κάτω από ποιές συνθήκες η έκθεση των ευρημάτων του Schliemann από τις Μυκήνες το 1877 και το 1ο Διεθνές Συνέδριο Αρχαιολογίας που έγινε στην Αθήνα 1905 έκλεισαν τη συζήτηση για την Εποχή του Λίθου στη χώρα συνυπογράφοντας παράλληλα την πράξη γεννήσεως της Προϊστορικής Αρχαιολογίας.

Georgia Kourtessi-Philippakis

The emergence and perception of the Stone Age in Greece (1836-1908)

The aim of this paper is to outline the emergence of the Stone Age in Greece during the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century through the perception of the chipped stone tools from the first collections in Attica until the publication of the monumental work "Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου". We will present and analyze the approaches of the historian and collector Georges Finlay, the geologist Ferdinand Fouqué, the epigraphist François Lenormant, the archaeologists Albert Dumont and Christos Tsountas, and we will appreciate everyone's contribution to the definition of the Stone Age in the country. We will highlight the role of *Revue Archéologique*, which first hosted the publications on chipped stone tools and presented these totally new remains of prehistoric material culture in Greece to an international scientific audience that was in a state of effervescence at the time with the issue of the mankind and the first human tools. Finally, we will note under what circumstances the Schliemann's findings from Mycenae Exhibition in 1877 and the 1st International Congress of Archeology, which took place in Athens at 1905, closed the debate on the Stone Age in the country, while cosigning the birth certificate of Prehistoric Archeology.

Η απεικόνιση μιας αφιερώτριας στην κεντρική Νάξο: η χρονολόγηση της παράστασης και η θέση της αφιερώτριας στην κοινωνία της εποχής

Ένας σημαντικός αριθμός εκκλησιών της Νάξου της βυζαντινής και ύστερης μεσαιωνικής εποχής συνδέεται με τη χορηγική δράση μιας ευρείας κλίμακας δωρητών, όπως μαρτυρείται τόσο από τις σωζόμενες αφιερωτικές και κτητορικές επιγραφές, όσο και από τις προσωπογραφίες τους. Από τις τελευταίες ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η απεικόνιση μιας αφιερώτριας που διατηρείται στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων, έξω από τον σημερινό οικισμό Κάτω Σαγκρί. Η αφιερωτική παράσταση ανήκει στο πρώτο τοιχογραφικό στρώμα της εκκλησίας. Καταλαμβάνει το τύμπανο του νότιου τοίχου του κυρίως ναού και είναι σήμερα ορατή στα σημεία όπου έχουν καταπέσει τμήματα από τη σκηνή της Κοίμησης, που κάλυψε την παράσταση κατά τη δεύτερη φάση τοιχογράφησης.

Στο μέσο του τυμπάνου διατηρείται τμήμα μιας μετωπικής απεικόνισης του αρχαγγέλου ΜΙ[ΧΑΗΛ]. Αριστερά του εικονίζεται η αφιερώτρια σε μικρότερη κλίμακα και ελαφρά στραμμένη προς τον αρχάγγελο. Φοράει φόρεμα ανοιχτού ερυθρού χρώματος και επενδύτη καστανέρυθρου χρώματος και φέρει ψηλό και σκληρό κάλυμμα κεφαλής. Η παράσταση εντυπωσιάζει τόσο με τη θέση, στην οποία συνήθως παριστάνονται χριστολογικές σκηνές, όσο και με την επιφάνεια που αρχικά κάλυπτε.

Η μνημειακή απεικόνιση του αρχαγγέλου Μιχαήλ, όπως και η κάλυψη της σκηνής από την παράσταση της Κοίμησης, υποδηλώνουν το ταφικό χαρακτήρα της παράστασης. Η ποιότητα της ζωγραφικής, η περίοπτη θέση της παράστασης και η πλούσια ενδυμασία της αφιερώτριας θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως στοιχεία ενδεικτικά της οικονομικής της επιφάνειας και της υψηλής κοινωνικής της θέσης. Η παρούσα ανακοίνωση θα εξετάσει τα ζητήματα αυτά και τη χρονολόγηση της παράστασης. Τα στοιχεία που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν ως μαρτυρία για τη δράση κοινωνικών ομάδων της ύστερης εποχής στο νησί, θέματα για τα οποία οι λίγες γραπτές πηγές σιωπούν.

**Picturing a Female Donor in Central Naxos;
Placing a Woman and her Patronage in Context**

An important number of churches of the Byzantine and Late Medieval period in Naxos is linked to the patronage of donors coming from different social strata, as it can be inferred from both the dedicatory inscriptions and portraits. The church of Saint Anargyroi outside the village of Kato Sagri has sparked lately the scholarly interest because a depiction of a female donor. The donor scene belongs to the first layer of frescoes and stretches on the lunette of the south wall. Today the donor portrait is partially visible at those parts where the scene of the Dormition of the Virgin of the second layer has fallen off the wall.

In the middle of the lunette the part of a frontal saintly figure is the archangel Michael (MI[XAHΛ]). On the left of the archangel the female donor is depicted standing at a smaller scale and turned towards him. She wears a reddish dress and a maroonish coat and possibly a tall hat-like cover on her head. The scene has two uncommon features; it covers a large part of the lunette and is placed, at a space where normally scenes of the Christological cycle tend to appear.

Both the monumental size of archangel Michael and the Dormition of the Virgin of the second layer bespeak the funerary character of the scene. The quality of painting, the prominent placement of the scene and the sumptuous vestment of the donor should be regarded as evidence of her relative wealth and elevated social status. This paper intends to tackle these issues and to offer a dating for that scene. The evidence that will be brought to the fore will be assessed as testimony pertinent to the activity of social groups of Late Medieval period in Naxos for which the available source material is silent.

Βυζαντινά και βενετικά μνημεία του νομού Λασιθίου:

Παρατηρήσεις με βάση τους οικισμούς Μάλλες και Ανατολή Ιεράπετρας

Από την έρευνα πεδίου που διεξάγεται από πενταετίας στον νομό Λασιθίου με συμμετοχή φοιτητών και φοιτητριών του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης σε συνεννόηση με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου (προϊσταμένη Χ. Σοφιανού, αρχαιολόγος Γ. Μοσχόβη, αρχιτέκτων Δ. Χρονάκη), θα αναφερθώ σε δύο οικισμούς της περιοχής Ιεράπετρας, τις Μάλλες και την Ανατολή και τα βυζαντινά μνημεία τους. Οι οικισμοί αυτοί, ανεπτυγμένοι σε υψόμετρο εξακοσίων περίπου μέτρων, έχουν κοινό ορεινό χαρακτήρα, γειτνίαση μεταξύ τους, παρουσιάζουν όμως και διαφοροποιήσεις. Οι Μάλλες, μεγάλο χωρίο της βενετικής Κρήτης, απλώνονται σε πλαγιά στην περιοχή της αρχαίας πόλης Μάλα. Διαθέτουν αρκετούς ναούς, με αξιοσημείωτης τέχνης υστεροβυζαντινή εντοίχια ζωγραφική, λίθινα ανάγλυφα βενετικού χαρακτήρα και άλλο υλικό. Η Ανατολή, μικρότερος οικισμός, αναρριχάται σε ύψωμα, στην ευρύτερη περιοχή του οποίου υπάρχουν προϊστορικές αρχαιότητες. Βυζαντινές τοιχογραφίες κοσμούν έναν από τους ναούς της και στην περιφέρεια σώζονται τα καθολικά παλαιών μοναστηριών (τα δύο κατάγραφα με ενδιαφέρουσες παραστάσεις), συνδεδεμένων με ιστορικές προσωπικότητες. Οι τοιχογραφίες στους δύο οικισμούς, που χρονολογούνται στον δέκατο τέταρτο και τον δέκατο πέμπτο αιώνα, τεκμηριώνουν τη διάδοση διαφόρων καλλιτεχνικών τάσεων στην ανατολική Κρήτη, ενώ τα βενετικής αισθητικής ανάγλυφα αντανakλούν την πολιτισμική και καλλιτεχνική όσμωση στη βενετοκρατούμενη μεγαλόνησο.

Η διεξοδική μελέτη των εν λόγω μνημείων, σε συνδυασμό με ανασκαφική και αρχαιολογική έρευνα, θα αποσαφήνιζε στοιχεία για την ιστορία, τον χαρακτήρα τους, τους παραγγελιοδότες, τη δράση καλλιτεχνών και τεχνιτών, τη θρησκευτική ζωή, τις ιδέες της εποχής. Σύγκριση με μνημεία άλλων περιοχών μπορεί να προσδώσει μια επιπλέον διάσταση στην επεξεργασία του υλικού, αγγίζοντας πεδία όπως η ιστορική τοπογραφία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η αγροτική οικονομία και άλλα.

**Byzantine and Venetian monuments of Lassithi Province.
Observations on the basis of the villages Malles and Anatoli of Ierapetra**

From the field research being conducted since 2014 in the province of Lassithi, with the participation of students of the Department of Archaeology and History of Art, in collaboration with the Ephorate of Antiquities of Lassithi (director Ch. Sofianou, archaeologist G. Moschovi, architect D. Chronaki), I will refer to two villages of the Ierapetra region, namely Malles and Anatoli and their byzantine monuments. These settlements, both rising at a level of about six hundred metres, present a mountainous character; they lie in proximity, yet they have a distinct character each. Malles, a big village of Venetian Crete, is spread out on a hill in the area of the ancient city Mala. Malles possesses a number of churches with remarkable late Byzantine frescoes, stone reliefs of Venetian character and other material. Anatoli, a smaller village, appears climbing on a rocky height, in whose broader area exist prehistoric antiquities. Byzantine murals adorn one of Anatoli's churches, and in its periphery remain the katholika of old monasteries (two covered with frescoes) connected to historic personalities.

The frescoes in both villages, which date from the fourteenth and the fifteenth centuries, illustrate the diffusion of various artistic trends in Eastern Crete, while the Venetian-type stone reliefs reflect the cultural osmosis on Venetian-ruled Candia. A detailed study of the monuments in question, combined with excavations and archival research, would help to illuminate their history, character, commissioners, activity of artists and artisans, religious life, ideas of the period. Comparisons to monuments of other regions can add a further dimension, touching also upon fields such as historical topography, social anthropology, rural economy, and others.

Όψεις της Αρχαιότητας στον κόσμο της Μαζικής Κουλτούρας

Η Μαζική Κουλτούρα περιλαμβάνει μια μεγάλη γκάμα ειδών, όπως λ.χ. κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικά προγράμματα, παραλογοτεχνικά αναγνώσματα, κ.ά. Πρόκειται για ένα ευρύ σύστημα χωρίς ιδιαίτερη αισθητική αξία που απευθύνεται στο ευρύ κοινό, στις «πλατιές μάζες», όπως αλλιώς χαρακτηρίζεται. Το σύστημα αυτό έχει μπει στο στόχαστρο πολλών διανοητών, κυρίως της λεγόμενης «Σχολής της Φρανκφούρτης», οι οποίοι το αντιμετωπίζουν ως φορέα ιδεολογίας που επιδρά στην διαμόρφωση συνειδήσεων. Τα προϊόντα της κουλτούρας αυτής θεωρούνται εφήμερα και εμπορικά και παράγονται είτε με συνεχή ανατροφοδότηση μεταξύ των ειδών της, είτε με αντιγραφές έργων της λεγόμενης «υψηλής κουλτούρας», με την οποία βρίσκονται σε αντιπαράθεση. Η διάδοσή τους, η οποία υποστηρίζεται από ένα πολυεπίπεδο δίκτυο διαφήμισης, οφείλεται στα τυποποιημένα σχήματα που ευνοούν την εύκολη κατανάλωση, την παθητική συμμετοχή και την χωρίς κόπο πρόσληψη. Κατά συνέπεια, η θεματική τους περιλαμβάνει θέματα λίγο-πολύ γνωστά στο ευρύ κοινό, ώστε να είναι γρήγορη η αποκωδικοποίηση του νοήματος (αν και η επιλογή δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την γνώση του κοινού). Η Αρχαιότητα, τόπος οικείος και συνάμα εξωτικός και μυστηριώδης ήδη από τα χρόνια των πρώτων περιηγητών και του Νεοκλασικισμού, αποτελεί με τον έναν ή τον άλλον τρόπο ένα από τα αγαπητά θέματα στον κόσμο της Μαζικής Κουλτούρας. Χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές ως σκηνικό κινηματογραφικών ταινιών και τηλεοπτικών προγραμμάτων, ως μοντέλο σε διαφημίσεις προϊόντων και υπηρεσιών, ως μέσο προβολής τουριστικών προορισμών. Κατά κανόνα, χρησιμοποιήθηκε ποικιλοτρόπως, πέραν κάθε φαντασίας, αποσπασμένη από κάθε έννοια ιστορικότητας, νοηματοδοτήθηκε και μετασημασιοδοτήθηκε σε νέα βάση, έγινε ευπώλητο προϊόν με πρόσχημα την ψυχαγωγία, με απώτερο στόχο το εισπρακτικό κέρδος, χωρίς φυσικά να εγείρονται αξιώσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα.

Aspects of Antiquity in Mass Culture World

Mass culture includes a wide range of categories, such as films, television programs, paraliterature, etc. It is a wide system of no particular aesthetic value, aimed at the general public, the "masses", as it is otherwise characterized. This system has been criticized by many intellectuals, especially the so-called "Frankfurt School", who treat it as a bearer of ideology that has an impact on the formation of consciousness. The products of this culture are considered ephemeral and commercial and are produced either by continuous feedback among its categories or by reproduction of the works of the so-called "high culture", with which they are in conflict. Their spread, supported by a multi-level advertising network, is based on standardized forms that favor easy consumption, passive participation and effortless recruitment. Consequently, their themes include topics that are more or less known to the general public, so that the decoding of the meaning is quick (although the choice depends not entirely on the public's knowledge). Antiquity, an intimate and at the same time exotic and mysterious "locus" since the time of the first travelers and Neoclassicism, is, in one way or another, one of the most beloved themes in the world of Mass Culture. It has been often used as a film and television set, as a model in product and service advertisements, as a means of displaying tourist destinations. As a rule, it has been used in a variety of ways, beyond any imagination, detached from every sense of historicity and it gained a meta-meaning on a new basis, became a best-seller product on the pretext of entertainment, with profit as the ultimate goal and certainly without raising any educational claims.

**Πανεπιστημιακή ανασκαφή Ασκληπιείου Επιδαύρου:
Έρευνα στην περιοχή αμέσως ανατολικά της Θόλου (2016-2018)**

Από το 2016, στο πλαίσιο του πενταετούς προγράμματος έρευνας με τίτλο «Ανασκαφή, μελέτη και ανάδειξη επιλεγμένων περιοχών της αρχαίας πόλης και του ιερού Απόλλωνος Μαλεάτα και Ασκληπιού της Επιδαύρου» πραγματοποιείται συστηματική έρευνα σε τομή αμέσως Α. της αναβάθρας της Θόλου. Η ανασκαφή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της διερεύνησης των παλαιότερων φάσεων του ιερού, πριν από την έναρξη του μεγάλου οικοδομικού προγράμματος του 4ου αιώνα, στην περιοχή που ορίζεται από τον άξονα που διατρέχει το Κτήριο Ε, τον βωμό χθόνιας λατρείας του Ασκληπιού και της Ηπιόνης (γνωστού και ως “Βωμός Απόλλωνος”) και τη Θόλο. Τα αποτελέσματα της παλαιότερης (προ του 2016) έρευνας έχουν παρουσιαστεί σε παλαιότερα Συμπόσια.

Μετά τη συμπλήρωση τριών ετών ανασκαφής, με απαιτητική στρωματογραφία, ιδιαίτερα διδακτικής για τους φοιτητές, αποκαλύφθηκε τμήμα μεγάλης (σε έκταση και βάθος) τάφρου, λαξευμένης στον φυσικό βράχο που χρησιμοποιήθηκε ως αποθέτης. Το περιεχόμενο του αποθέτη, όπως συνάγεται από το τμήμα που έχει ως τώρα ερευνηθεί, αποτελείται κυρίως από υλικό διαλυμένων παλαιών κτηρίων, δηλαδή από λίγα τεμάχια επεξεργασμένων αρχιτεκτονικών μελών ανάμεικτα με πλήθος λογάδων λίθων, από τεμάχια κεράμωσης στεγών και από τεμάχια επιτοιχίων κονιαμάτων. Μαζί με το υλικό αυτό στον αποθέτη έπεσαν και οστά και δόντια ζώων, όστρακα αγγείων κ.ά. Η μέχρι τώρα μελέτη των κινητών ευρημάτων δείχνει ότι τα νεότερα χρονολογούνται κοντά στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. –πριν δηλαδή την κατασκευή της Θόλου.

Η ανασκαφή αποκάλυψε το τελετουργικό του ενταφιασμού του υλικού αυτού: αφού ολοκληρώθηκε η απόθεσή του, πραγματοποιήθηκε πυρά στην πλευρά της τάφρου από την οποία γινόταν η απόρριψη, και στη συνέχεια ο χώρος σφραγίστηκε με παχύ στρώμα τριμμένου βράχου και χώματος (καβριά).

**University excavation at the Asklepieion of Epidauros:
Research in the immediately adjacent area to the east of the Tholos (2016-2018)**

Since 2016, a systematic excavation is being conducted in a section, located to the east of the ramp of the Tholos. This excavation belongs to a five-year project entitled: *“Excavation, study and enhancement of selected areas of the ancient city and sanctuary of Apollo Maleatas and Asklepios at Epidauros”*. In particular, it is part of a broader investigation that aims to identify the older phases of the sanctuary which predate the beginning of the intensive building program of the 4th century B.C. Our research has focused on an area defined by an axis that includes Building E, the open-air altar of the chthonian cult for Asklepios and Hepione (known as “Apollo’s altar”) and the Tholos. The results of the archaeological research conducted at this site before 2016 have been presented in previous Symposia.

Following three years of excavation with demanding stratigraphy, particularly educative for the students, a part of a large pit (both in extent and depth) was revealed. It was cut within the rock and used as a depository. Based on what has been found until now, the contents of this pit mainly include material from destroyed buildings, such as a small number of carved architectural elements mixed with a large number of field stones, pieces of roof tiles and wall mortar. Along with this material, bones and teeth of various animals, pottery sherds etc. were also dropped inside. So far, the study has shown that the most recent findings must be dated close to the beginning of the 4th century B.C. –that is before the construction of the Tholos.

The ritual by which this material was deposited in the pit has been determined: first, all the material was deposited at this location. Next, a fire occurred at the deposition site. Finally, the entire pit was sealed with a thick layer of ground rock and earth (i.e. local kavrias).

400 σχέδια του Νίκου Βέλμου

Ο Νίκος Βέλμος (1890 – 1930) συνιστά μια ιδιότυπη περίπτωση καλλιτέχνη και πνευματικού ανθρώπου στην Αθήνα του Μεσοπολέμου. Χωρίς ακαδημαϊκή παιδεία και μόνο με προσωπική μόρφωση και καλλιέργεια, αφιέρωσε τον σύντομο βίο του στο θέατρο, στη λογοτεχνία, στη ζωγραφική, στην έκδοση περιοδικού και τη διοργάνωση εκθέσεων.

Στην παρούσα μελέτη εξετάζεται μια συλλογή 400 σχεδίων σε χαρτί, δωρεά του συλλέκτη Τάκη Ευσταθίου στο Αμερικανικό Κολέγιο Ελλάδος. Απεικονίζονται άνδρες, γυναίκες και παιδιά από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα της Αθήνας, άνθρωποι της καθημερινής ζωής και της χειρωνακτικής εργασίας, θαμώνες της αγοράς και της ταβέρνας. Ο αυτοδίδακτος στη ζωγραφική Βέλμος κατέγραψε με ρεαλισμό και ειλικρίνεια φιγούρες ενός αθέατου κόσμου, που οι καλλιτέχνες της εποχής σπάνια απεικόνιζαν. Σχεδίασε ακόμη αυτοπροσωπογραφίες και πορτραίτα φίλων και συνεργατών του, συγγραφέων και πνευματικών ανθρώπων, όπως ο Στρατής Δούκας, ο Τάκης Φίτσος, ο Τζούλιο Καϊμη κ.ά. Στη συλλογή περιλαμβάνονται τοπία και θέματα από τις περιηγήσεις του Βέλμου στην Αττική και άλλες περιοχές (Πάρνηθα, Τήνος, Άνδρος, Ξωκλήσια, η οικία Ροδάκη στην Αίγινα) διακοσμητικά μοτίβα λαϊκής τέχνης και προσχέδια εικονογράφησης του περιοδικού «Φραγκέλιο», που ο ίδιος εξέδιδε τα τρία τελευταία χρόνια της ζωής του.

Το έργο του Βέλμου εντάσσεται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος, που υπήρχε ήδη στη δεκαετία του 1920, για τις ποιότητες της μεταβυζαντινής και της λαϊκής τέχνης. Ο πολυπράγμων Βέλμος, με τις εκδόσεις και τις εκθέσεις που ο ίδιος οργάνωσε, συνέβαλε στην αναζήτηση του αυθεντικού χαρακτήρα της νεοελληνικής τέχνης.

400 sketches made by Nikos Velmos

Nikos Velmos (1890 - 1930) was an idiosyncratic artist and intellectual man in Athens during the Interwar Period. He had no academic education and he only educated himself. Velmos devoted his short life to acting, writing literature, painting, publishing and curating exhibitions.

This paper is concerned with a collection of 400 drawings on paper, donated by the art collector Mr. Takis Efstathiou to the American College of Greece. The sketches depict men, women and children from the lower social classes of Athens. They are people of everyday life, labourers, frequenters of the marketplace and the taverns. Velmos, a self-taught artist, documented with realism and honesty figures of an unseen world, which the artists of the time rarely depicted. He also made self-portraits and portraits of his friends and collaborators, writers and intellectuals such as Stratis Doukas, Takis Fitsos, Julio Kaimi and others. The collection includes landscapes and subjects from the tours of Velmos in Attica and other areas (Parnitha, Tinos, Andros, country churches, Rodakis house in Aegina) decorative motifs of folk art and studies for the illustration of the "Fragelio" a magazine he published in the last three years of his life.

Velmos' work belongs to a wider artistic interest, which was already present during the 1920s, in the qualities of post-Byzantine and folk art. Velmos was a multifarious person and with the publications and exhibitions he organized, he contributed to the quest for the authenticity of Modern Greek art.

Ελένη Μαντζουράνη

**Το θέμα του 'εχίνου του χερσαίου' ή κν. σκαντζόχοιρου στην τέχνη
της προϊστορικής Κύπρου και του Αιγαίου**

Ο εχίνος ο χερσαίος ή κν. σκαντζόχοιρος αποτελεί γενικώς ένα πολύ σπάνιο θέμα στην τέχνη της Κύπρου αλλά και του Αιγαίου κατά την διάρκεια των προϊστορικών χρόνων. Μάλιστα, εντοπίζεται κυρίως στην καλλιτεχνική παραγωγή της Ύστερης Χαλκοκρατίας. Εξίσου σπάνιο είναι το θέμα και στην τέχνη των Ιστορικών χρόνων. Η επιλογή του μικρού αυτού θηλαστικού είτε ως θηριομορφικό αγγείο είτε ως γραπτό θέμα στην κεραμική και σπανιότατα στην ζωγραφική δεν ήταν προφανώς τυχαία αλλά εμπεριείχε ένα συγκεκριμένο ή διαφορετικούς συμβολισμούς για τους χρήστες των αντικειμένων αυτών. Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάζονται όλα τα γνωστά παραδείγματα από την Κύπρο και το Αιγαίο και συζητείται η σημασία τους.

The subject of the hedgehog in the art of prehistoric Cyprus and the Aegean

The hedgehog generally comprises a very rare subject in the art of Cyprus and the Aegean during prehistoric times. It indeed particularly appears in the artistic production of the Late Bronze Age. Equally rare is the motif in the art of historical times. The choice of this small mammal, either as a theriomorphic vessel or as a pictorial motif on pottery and most rarely in fresco painting, was not obviously random but it contained one specific meaning and/or various symbolisms for those using these objects. In this presentation all known examples of the kind from Cyprus and the Aegean are presented and their significance is discussed.

Ευθυμία Μαυρομιχάλη

**Το άγαλμα της ελευθερίας της Κρήτης :
η «κολοσσική» σκιά του στην καλλιτεχνική σταδιοδρομία του
Θωμά Θωμόπουλου (1875-1937)**

Στην εισήγηση αυτή, με αφετηρία αδρή παρουσίαση της ιστορίας του αγάλματος της ελευθερίας της Κρήτης του γλύπτη Θωμά Θωμόπουλου, θα εστιάσουμε στη σύνθεση του έργου και συγκεκριμένα στο σύμβολο της Αθηνάς ως ελευθερίας στο πλαίσιο και των θεωρητικών απόψεων του καλλιτέχνη καθώς και της σχέσης του με την ευρωπαϊκή τέχνη.

Efthimia Mavromichali

**The statue of the freedom of Crete:
Its “colossal” shadow over the artistic career of Thomas Thomopoulos
(1875-1937)**

In this presentation, after a rough outline of the history of the sculptor Thomas Thomopoulos’s statue of the freedom of Crete, we shall focus on the composition of the work and more especially on goddess Athena as a symbol of freedom within the framework of the artist’s theoretical views as well as his connection with European art.

**Μία εναλλακτική ανάγνωση του αναθηματικού αναγλύφου 702
από την Ακρόπολη των Αθηνών**

Η ανακοίνωσή μου πραγματεύεται την εξέταση ενός αναθηματικού αναγλύφου από την Ακρόπολη των Αθηνών (Ακρ. 702), το οποίο απεικονίζει έναν άνδρα, τρεις γυναίκες και μία παιδική μορφή· οι μορφές αποδίδονται να περπατούν, ή να χορεύουν, από τα δεξιά προς τα αριστερά. Το ανάγλυφο χρονολογείται περί το 500 π.Χ. και έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης αρκετών ερευνητών.

Το αναθηματικό ανάγλυφο έχει προταθεί ότι απεικονίζει τον Ερμή με τις τρεις Χάριτες, τον Ερμή με τις Νύμφες, ή τον Ερμή με τις τρεις κόρες του Κέκροπος. Οι περισσότεροι μελετητές που ταυτίζουν τις γυναικείες μορφές με τις Χάριτες, ή τις Νύμφες, αποτυγχάνουν να προτείνουν μία πειστική ταύτιση για την παιδική μορφή, ενώ οι μελετητές που ταυτίζουν τις μορφές με τις Αγλαυρίδες ταυτίζουν την παιδική μορφή με τον Εριχθόνιο ή τον Ερυσίχθονα.

Έχοντας μία διεπιστημονική προσέγγιση, με ιδιαίτερη έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ της εικόνας, του μύθου και της θρησκείας, θα προτείνω μία εναλλακτική ταύτιση για την παιδική μορφή του αναγλύφου. Πέραν τούτου, θα προταθούν συγκεκριμένες ταυτίσεις των απεικονιζόμενων γυναικείων μορφών, καθώς φαίνεται ότι υπάρχουν εικονογραφικά στοιχεία που το υποδεικνύουν.

An alternative interpretation of the Acropolis 702 votive relief

My paper will examine a votive relief from the Acropolis of Athens (Acropolis 702) depicting a man, three women and a child, all walking, or dancing, from right to left. It dates to circa 500 B.C. and has been a subject of study by several scholars.

The votive relief has been interpreted as depicting Hermes with the three Graces, Hermes with the Nymphs or Hermes with the three daughters of Kekrops. Most scholars identifying the female figures with the Graces and the Nymphs fail to provide an identification for the young boy, while scholars identifying the three females with the Aglaurids identify the young boy with Erichthonios or Erysichthon.

By having an interdisciplinary approach, with a special emphasis on the intersection between image, myth and religion, I will propose an alternative identification of the young boy. Besides that, I will propose specific identification for each of the depicted females, arguing that there is iconographic evidence suggesting this.

Υδρίσκες-«θησαυράκια» (:) από τον αποθέτη του ιερού της Δήμητρας Αβδήρων

Θέμα αυτής της ανακοίνωσης αποτελεί μία ομάδα 8 μικρογραφικών υδριών που προέρχονται από τον αποθέτη του ιερού της Δήμητρας στα Άβδηρα, χρονολογούνται στην ύστερη κλασική/πρώιμη ελληνιστική περίοδο και φέρουν σχισμή στο σώμα τους.

Οι υδρίσκες εντοπίστηκαν στο νότιο πέρας του αποθέτη του ιερού της Δήμητρας, ο οποίος καλύπτει μία μνημειακή κλίμακα μήκους 12 μέτρων που οδηγούσε στον κυρίως λατρευτικό χώρο. Παρόλο που με την πρώτη ματιά ο αποθέτης φαίνεται αναμοχλευμένος και χωρίς να μπορεί να διακριθεί με ευκολία η στρωματογραφία του, η εύρεση αυτών των αγγείων σε μια πολύ περιορισμένη έκταση και στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα δεν είναι τυχαία. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στο αμέσως υποκείμενο –και τελευταίο– στρώμα, καθώς αποκαλύπτεται ο φυσικός βράχος, εντοπίστηκε σημαντική συγκέντρωση χάλκινων νομισμάτων, η μοναδική ως τώρα στον αποθέτη, τα οποία χρονολογούνται από το 410 π.Χ. έως το 330 π.Χ. Συνδυάζοντας αυτά τα στοιχεία, εύλογα προκύπτει, λοιπόν, ότι η ομάδα υδρισκών με σχισμή λειτουργούσε ως αποθηκευτικό/αποταμιευτικό μέσο για τα υποκείμενα χάλκινα νομίσματα.

Η ανακοίνωση αυτή στοχεύει να αναδείξει τα πρώτα μέχρι στιγμής αποταμιευτικά αγγεία που εντοπίζονται σε ιερά της Μακεδονίας και Θράκης, και παράλληλα την πρώτη περίπτωση κλειστών αποταμιευτικών αγγείων με σχισμή στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, πρόδρομοι των «κουμπαραδών» της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου· μέχρι σήμερα, έχουν εντοπιστεί και δημοσιευτεί αγγεία καθημερινής χρήσης με αποταμιευτική λειτουργία σε β' φάση μόνο από οικιστικά και ταφικά συμφραζόμενα από το βόρειο Αιγαίο. Θα συζητηθούν, επίσης, οι κατασκευαστικές λεπτομέρειες αυτών των αγγείων και τα πολλαπλά επίπεδα χρήσης, λειτουργίας και συμβολισμού τους σε λατρευτικά συμφραζόμενα.

Hydriskai – savings banks (?) from the deposit of the sanctuary of Demeter at Abdera

This paper focuses on a group of 8 miniature hydriai that come from the deposit of the sanctuary of Demeter at Abdera, are dated at the late classical / early hellenistic period and bear a slot in their body.

The miniature vessels were found at the southern end of a deposit that covers a monumental staircase almost 12 meters long, which leads to the main cultic space. At first glance, the deposit seems to be disturbed and the stratigraphy is not easily discerned. But the finding of these hydriskai in a very limited area and in a single stratum is not haphazard. It is characteristic that in the underlying –and last– stratum, where the natural rock appears, a significant, as well as unique in the deposit, concentration of bronze coins were found, dated between 410 to 330 BC. Combining these facts, it becomes reasonably clear that this group of miniature hydriai with a slot served as savings banks for the underlying bronze coins.

This paper aims to present the first (so far) savings banks that have been located in a sanctuary of ancient Macedonia and Aegean Thrace, and simultaneously the first occasion of savings banks with a slot at the same geographical area, precursors of the hellenistic and roman “moneyboxes”; up until now, everyday use vases from only residential areas and cemeteries used as savings banks have been found and published. Furthermore, the manufacturing details, as well as the multiple layers of usage, function and symbolism of these special hydriskai will be discussed.

**Τι θέλουμε από τα μουσεία; Μια ερώτηση με αναρίθμητες πιθανές
απαντήσεις**

Πάμε στα μουσεία; Και αν ναι γιατί; Ποια η θέση τους στη ζωή μας και στις συνήθειές μας; Αν όχι, τι μας εμποδίζει; Έχουμε διαμορφωμένες στερεοτυπικές αντιλήψεις για την εικόνα, το περιεχόμενο, τον ρόλο τους; Και αν όντως είναι έτσι, πώς, γιατί και από ποιους διαμορφώνονται, ποιες μπορεί να είναι; Πώς, για παράδειγμα μεταξύ άλλων, ο κινηματογράφος δημιουργεί ή ενισχύει παγιωμένες ή νέες αντιλήψεις για το μουσείο και τη μουσειακότητα; Πώς τα ίδια τα μουσεία λειτουργούν στερεοτυπικά ή ανατρεπτικά; Πώς διακρίνουμε ένα αξιομνημόνευτο μουσείο που κάνει την διαφορά και συμβάλλει στην καινοτομία; Υπάρχουν συγκεκριμένα συστατικά που συνυφαίνουν αυτήν την διαφορετικότητα και ενισχύουν την επιδραστικότητά τους σε άτομα, κοινότητες και στην κοινωνία;

Προφανώς, οι ερωτήσεις που μπορούμε να θέσουμε για έναν ιστορικό θεσμό όπως αυτόν του μουσείου, με τα χαρακτηριστικά χαμαιλέοντα που συνεχώς μεταμορφώνεται ανάλογα με το περιβάλλον, είναι αναρίθμητες. Το ίδιο και οι απαντήσεις που μπορούν να προταθούν. Στην παρούσα ανακοίνωση, ο στόχος είναι η σύνθεση κάποιων βασικών ερωτημάτων γύρω από τα μουσεία με παράλληλη την πρόθεση αναζήτησης νέων τρόπων σύνδεσης και αντίληψής μας γι' αυτά.

Ερεθίσματα και δεδομένα θα αντληθούν από πολλές πηγές, με κυριότερες προηγούμενες έρευνες που διεξήγαγα για τη σχέση των Ελλήνων πολιτών με τα μουσεία καθώς και την προσωπική μου εμπειρία ως κριτή μουσείων στην Ευρώπη στο πλαίσιο των European Museum of the Year Awards, που ως θεσμός και ο ίδιος εδράζεται στο εξής βασικό ερώτημα: πώς παράγεται, εδραιώνεται και διατηρείται στο διηνεκές η δημόσια αξία και ποιότητα ενός μουσείου;

Marlen Mouliou

What do we look for from museums? One question with multiple possible answers

Do we go to museums? If yes, why? Which is their position in our lives and habits? If we don't visit museums, what holds us back? Do we have predetermined stereotypical views about their looks, content and role? And if it is so, how, why and from whom do these stereotypes take shape? Which are they? How does popular culture, like cinema, create or/and reinforce entrenched or new perceptions about the institution of museum and about museality? How do museums operate in stereotypical or subversive ways? How do we distinguish a memorable and innovative museum? Are there certain ingredients that weave their exceptional nature and reinforce their impact on individuals, communities and society?

As museums are like chameleon and change constantly depending on the environment they are set in, there are endless questions we can subject them to. This is so also as regards the possible answers that can be proposed. In my talk, the aim will be to provide a synthesis of some key questions about museums and explore new ways to connect and understand them in the contemporary world.

There are various sources to draw from in order to compose this synthesis, starting with personal research, previously undertaken, about the relationship of Greek citizens with museums as well as personal experiences as a member of the panel of judges for the European Museum of the Year Award, which itself poses the following key question: what is public value and quality produced, consolidated and sustained in museums?

Οι μαθητές εκφράζονται: Ποιοτική έρευνα αξιολόγησης της εκπαιδευτικής δράσης «Πλάσε αρχαιολογικές ιστορίες στο Πλάσι»

Από το 2016 και εξής, διενεργείται συστηματικά εκπαιδευτική σπονδυλωτή δράση με τίτλο «Πλάσε αρχαιολογικές ιστορίες στο Πλάσι» η οποία απευθύνεται κυρίως σε μαθητές Α' βάθμιας εκπαίδευσης στο πλαίσιο ενός στρατηγικού πλάνου δημόσιας αρχαιολογίας για την πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Πλάσι. Στο προηγούμενο Συμπόσιο του 2017, είχε παρουσιαστεί ο τρόπος σχεδιασμού και υλοποίησης της δράσης και κάποιες αρχικές διαπιστώσεις για τα οφέλη της, τόσο για τους μαθητές όσο και τους φοιτητές που συμμετέχουν ως εμψυχωτές.

Στο φετινό Συμπόσιο, θα επιχειρηθεί η σύνθεση πιο αναλυτικών συμπερασμάτων από τη συστηματική μελέτη ενός πολύ πλούσιου υλικού δεδομένων που συλλέγεται συστηματικά και με ποικίλους τρόπους για να αποτυπωθεί η εμπειρία των μαθητών στην ανασκαφή, να εκτιμηθεί η επιδραστικότητα της δράσης ως μαθησιακής διαδικασίας και να αξιολογηθεί το ίχνος που αφήνει στην μνήμη τους η βιωματική συμμετοχή τους σε αυτό το πρότυπο πρόγραμμα δημόσιας αρχαιολογίας. Το υλικό περιλαμβάνει πρωτότυπες εικαστικές δημιουργίες και σκίτσα των μαθητών, δείγματα δημιουργικής γραφής που ετοίμασαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος καθώς επίσης περί τα 400 δείγματα ελεύθερων σχολίων που κατέθεσαν με την ολοκλήρωση της δράσης πριν αναχωρήσουν από το Πλάσι.

Τα σχόλια είναι ενδιαφέροντα και συχνά πολύ ουσιαστικά (π.χ. «Το καλύτερο είναι πώς σκάβουν με προσοχή» ή «έμαθα να σκέφτομαι ως αρχαιολόγος») και με χιούμορ (π.χ. «ένα εύρημα την ημέρα την θλίψη κάνει πέρα» ή «θα μπορούσα να κοσκινίζω όλη μέρα» ή «με εντυπωσίασε πώς όλοι αυτοί οι φοιτητές ξυπνάνε τόσο νωρίς να πάνε στον Μαραθώνα...»).

Το υλικό μελέτης περιλαμβάνει, επίσης, πάνω από 240 εκθέσεις που συνέθεσαν οι μαθητές στην τάξη, έπειτα από πρόσκλησή μας μερικές εβδομάδες μετά την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα, προκειμένου να εκφράσουν σκέψεις, συναισθήματα και αναμνήσεις για την εμπειρία τους. Η φύση όλου του υλικού αξιολόγησης και η συνθετότητά του απαιτεί μια ποιοτικού χαρακτήρα έρευνα και ανάλυση, η οποία είναι ιδιαίτερος απαιτητική. Στόχος μας δεν είναι μια ανεκδοτολογικού τύπου καταγραφή των εντυπώσεων των μαθητών αλλά η καλύτερη κατανόηση της μάθησης που προκύπτει από την συμμετοχή τους στην ανασκαφή και τα διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της.

The pupils express themselves: Quantitative evaluation of the educational programme “Shape archaeological stories in Plasi”

Since 2016, the educational programme «Shape archaeological stories in Plasi» has been systematically conducted, on an annual basis, as part of a broader Public Archaeology strategic plan of this university excavation project. In the previous symposium of the Faculty in 2017, the educational programme, primarily addressed to primary school pupils, was presented at length, both in terms of its theoretical framework and its practical methodology. Some preliminary remarks regarding its impact for pupils and for the archaeology students-facilitators of the programme were also set forward.

In this year’s Symposium, we’ll seek to compose a synthesis of conclusions after systematically studying a diverse body of data, collected annually in order to map the pupils’ experiences in the excavation site, estimate the impact of this activity as a learning process and assess the imprint that leaves in the pupils’ memory in the aftermath of their participation in the programme. The corpus of data is very rich and diverse: original drawings, cartoon-like combinations of text and images, creative writing samples (i.e. poems of the excavation) as well as short comments submitted individually by each pupil at the end of the programme before each school group leaves the excavation site (at least 400 samples). The comments are interesting and often very much to the point (i.e. “It is great to see with how much care they dig” or “I learned to think like an archaeologist”) or with lively sense of humour (i.e. “one find a day takes the grief away” or “I could sieve all day long” or “I was impressed to know how early all these students wake up in the morning in order to go to Marathon for the excavation”).

There is also a large corpus of textual data (at least 240 compositions) written by each pupil back at their school class some weeks after their participation in the educational programme in Plasi. Upon our invitation, the pupils were encouraged to express their thoughts, feelings and memories about this experience. The nature of the material under study as well as its complexity demands a qualitative type of analysis, a cumbersome process in itself. Our aim is not just to record the pupils’ experiences but to better understand the nature of learning that takes place in their minds and hearts during this process and assess its qualitative characteristics.

**Το Μεσοελλαδικό (ΜΕ) μέγαρο στο Πλάσι:
παλαιές εκτιμήσεις υπό το φως νέων δεδομένων**

Η παρούσα ανακοίνωση επικεντρώνεται στο Μεσοελλαδικό (ΜΕ) μέγαρο που ήρθε για πρώτη φορά στο φως, στη διάρκεια των ανασκαφών του Σπ. Μαρινάτου στα τέλη της δεκαετίας του 1960, και το οποίο από το 2015 διερευνάται συστηματικά στο πλαίσιο της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής του ΕΚΠΑ. Αρχικά, συζητούνται ζητήματα και προβλήματα στρωματογραφίας, κυρίως ως προς τις φάσεις του κτηρίου αλλά και την σχέση του με προγενέστερες κατασκευές. Στην συνέχεια, αναδεικνύεται η σχετικά πρώιμη χρονολόγηση του μεγάρου στη ΜΕ ΙΙ φάση, η σημαντική θέση που φαίνεται πως κατείχε στον προϊστορικό οικισμό του Πλασίου, λόγω της άμεσης γειτνίασής του με τους δύο κεραμικούς κλιβάνους, ενώ εξετάζεται και σε συνάφεια με τα υπόλοιπα σημαντικά, ταφικά κυρίως κατάλοιπα της ΜΕ εποχής που έχουν εντοπισθεί στην ευρύτερη περιοχή του Μαραθώνα και συγκεκριμένα στην θέση Βρανά, όπου ανακαλύφθηκαν μνημειώδεις ταφικοί τύμβοι της Μέσης και Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Παράλληλα, παρουσιάζονται για πρώτη φορά τα αποτελέσματα της οστεολογικής μελέτης των ζωικών καταλοίπων από το εσωτερικό του μεγάρου. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο περιεχόμενο ενός λάκκου, ο οποίος διερευνήθηκε το 2017. Στο εσωτερικό του είχαν απορριφθεί τμήματα από δύο-τρία πρόβατα, το πιθανότερο στα πλαίσια κάποιου τελετουργικού που πραγματοποιήθηκε, μετά την εγκατάλειψη της κατοίκησης του κτηρίου.

Τέλος, η αναγνώριση μιας διακριτής επίχωσης στο εσωτερικό του μεγάρου, η οποία ενδεχομένως ταυτίζεται με το στρώμα καταστροφής που πακτώθηκε με ένα ή και περισσότερα δάπεδα, κατέστησε επιτακτική την ανάγκη μικρομορφολογικής μελέτης. Σκοπός είναι να ανασυσταθεί ο συσχετισμός των αρχαιολογικών καταλοίπων, να αναγνωρισθούν υλικά και τεχνικές κατασκευής και να διακριθούν πιθανά μικροεπεισόδια στην χρήση του χώρου που δεν είναι ορατά μακροσκοπικά.

**The Middle Helladic (MH) megaron at Plasi:
old assessments in the light of new evidence**

The presentation is focused on the Middle Helladic (MH) megaron, which was first discovered by Sp. Marinatos in late '60s, and since 2015 is systematically explored by the University of Athens. We comment on issues of stratigraphy linked to the possible existence of more than one building phases, and the relationship of megaron with previous structures. We also stress the early date of the building in MH II, we discuss the central role played for the settlement, given the presence of the two nearby pottery kilns, and we place the megaron within the wider context of the MH habitation at Marathon, discussing its significance particularly in conjunction with the funerary evidence from the neighboring tumuli-cemetery at Vranas, dated to the Middle and Late Bronze Age.

Additionally, we present the first results of the study of the animal bones collected from the interior of the megaron, with special emphasis placed on the pit discovered during the 2017 excavation season. Several articulated skeletal parts of possibly two or three sheep were unearthed in the interior of the pit, and here we suggest that these may have been the remnants of a ritual, which most probably took place after the final abandonment of the building.

Finally, the preservation of a distinct layer in the interior of the megaron which may represent the destruction layer possibly packed with one or two subjacent floor levels was determinative for conducting a micromorphological study. The main aims are to reconstruct the original association of the archaeological remains, record the materials and the construction methods used, and trace the micro-episodes in the life-history of the building, which are not visible macroscopically.

**Αγάλματα βαρβάρων σε κτηριακές προσόψεις σε Κόρινθο και Αθήνα
και η εικονογραφία του φέροντος «δεσμώτη» στη ρωμαϊκή γλυπτική**

Στην αποθήκη της Στοάς του Αττάλου φυλάσσονται ορισμένα θραύσματα γλυπτών, προερχόμενα από κολοσσικές ανδρικές μορφές με ανατολίτικη ενδυμασία. Τούτα εντοπίστηκαν στις αρχές του 1949, κατά τη διάρκεια εργασιών καθαρισμού στη στοά του Αττάλου, εμφανίζουν δε κοινά χαρακτηριστικά με τους βαρβάρους της «πρόσοψης των αιχμαλώτων» στην Κόρινθο. Η τελευταία, μια διώροφη πρόσοψη στα ΝΔ της οδού του Λεχαίου (ανάμεσα στα Προπύλαια και τη ΒΔ Στοά και με μέτωπο προς τα οικοδομήματα του Forum στα νότια), ενσωμάτωνε στον όροφο οκτώ πεσσούς με έξεργες μορφές -ανδρικές και γυναικείες- που στήριζαν το θριγκό και τις τρεις αετωματικές απολήξεις της. Η στάση των βαρβάρων της πρόσοψης θυμίζει εκείνη της «αναμονής», μια στάση συνδεδεμένη με την εικονογραφία των δούλων, που υπαινίσσεται το θρήνο και την εγκαρτέρηση για την κατάσταση αιχμαλωσίας. Η χρήση βαρβάρων ως φερόντων στοιχείων σε οικοδομήματα ανάγεται στη μνημονευόμενη από τις πηγές Περσική Στοά, η οποία είχε οικοδομηθεί στην αγορά της Σπάρτης «ἀπὸ λαφύρων...τῶν Μηδικῶν», διευρύνθηκε δε κατά την πρώτη και μέση αυτοκρατορική περίοδο, όταν γλυπτά Ανατολιτών ενσωματώθηκαν στο διάκοσμο δημόσιων οικοδομημάτων για λόγους πολιτικής προπαγάνδας. Σε τούτη την παράδοση εντάσσονται οι βάρβαροι της «πρόσοψης των αιχμαλώτων», όπως και εκείνοι από τους οποίους προέρχονται τα (αδημοσίευτα) θραύσματα της Αθηναϊκής Αγοράς.

Στα πλαίσια της παρούσας ανακοίνωσης παρουσιάζονται τα κατάλοιπα των βαρβάρων της Αγοράς και της Κορίνθου, σχολιάζονται ζητήματα που αφορούν το δομικό ρόλο, τη χρονολόγηση και την ερμηνεία τους, γίνεται λόγος για την εικονογραφική παράδοση του φέροντος «δεσμώτη» στη ρωμαϊκή γλυπτική και τίθενται ερωτήματα σχετικά με την προέλευση των αθηναϊκών θραυσμάτων.

**Barbarians standing against piers at Corinth and Athens and the iconography
of supporting "Captives" in Roman Sculpture**

A few sculptural fragments of colossal male figures in oriental attire are preserved in the Athenian Agora storerooms. These severely damaged figures were found at the beginning of 1949, during excavations at the Stoa of Attalos, and present strong similarities with the barbarians of the "Captives' Façade" at Ancient Corinth. The later, an ornate two-storied façade at the SW of the Lechaion Road (between the Propylaia and the NW Stoa, facing the southern Forum buildings), included on the upper story a row of eight over-life-size figures of captive barbarians standing against Corinthian piers. Their gesture recalls that of "attending", a motive associated with the iconography of slaves, usually suggesting mourning and grief. The use of barbarians as architectural supports first appears in the Persian Stoa, constructed at the Agora of Sparta "with spoils of the persian wars", and becomes widespread during the Early and Middle Imperial times, when statues of barbarians were incorporated in public buildings for political propaganda purposes. The statues of the "Captives' Façade", as well as the (unpublished) fragments from the Athenian Agora, keep up with the same iconographic tradition.

This paper presents the sculptured remains of the colossal supporting figures from the Athenian Agora and Ancient Corinth, focussing on issues regarding their structural function, their dating, their iconography and their meaning. It seeks also to raise questions about the provenance of the Athenian fragments.

Το Αιγαίο εκ των Έσω: Ζώντας την Λατρεία Πέρα από τα Σύνορα στα Υπερτοπικά Ιερά

Τα υπερτοπικά ιερά του Αιγαίου υπήρξαν επί σειρά αιώνων θεμελιώδεις πυλώνες και δίαυλοι πολιτισμού μέσα στο πολυδιάστατο αρχαίο ελληνικό σύμπαν. Ως πολυσυλλεκτικοί λατρευτικοί κόμβοι με ευρύτατη ακτινοβολία και πολλαπλή λειτουργικότητα, αγκάλιασαν την πολύπλευρη αιγαιακή πραγματικότητα με εξαιρετική ευελιξία και δημιουργικότητα, γεφυρώνοντας κοινότητα και διαφορετικότητα και μετουσιώνοντάς τες σε συνείδηση, συνύπαρξη, συμμετοχή. Φυσικά, υλικά και συμβολικά ιδωμένα, ως θεσμοί και ως ψυχοπνευματικά φαινόμενα, τα τοπία τους ήταν «ευφυή οικοσυστήματα» κατάφορτα από ποικίλα μνημεία και αφιερώματα και φορτισμένα με σκέψη και συναίσθημα, στοιχεία καταλυτικά που συνέβαλλαν από κοινού στην διαμόρφωση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας κάθε ιερού και στην δόμηση της υπερτοπικής θρησκευτικής εμπειρίας ως συλλογικού και ως ατομικού βιώματος. Οποιαδήποτε απόπειρα ανασύνθεσης της γένεσης και εξέλιξης των υπερτοπικών ιερών μέσα από τις σπασμένες αρτιότητες που μας κληροδότησαν δεν μπορεί παρά να λάβει υπ' όψιν της αυτήν την καίρια αλληλοδιαπλοκή της κοινωνικής και της συναισθηματικής νοημοσύνης του ιερού χώρου με την υλική και συμβολική αναπαράστασή τους στο τελετουργικό πλαίσιο της λατρευτικής δραστηριότητας. Παρακολουθώντας την ανάπτυξή τους, συγχρονικά και διαχρονικά, η ιστορική τους συναλληλία και επαλληλία φανερώνει, εκτός από διαδοχικά, ενίοτε αλληλοεπικαλυπτόμενα, στρώματα υλικού, επίσης διαφορετικές στρώσεις νοήματος, έναν πλουραλιστικό κόσμο ιδεών, αρχών και αξιών με κοινωνικό, θρησκευτικό και κοσμολογικό πρόσημο. Η αποτίμηση της άρρηκτης σύζευξης του «εσωτερικού» γίνεσθαι με τα «εξωτερικά» τεκταινόμενα στα μεγάλα κοινά ιερά του Αιγαίου στέκει πολύτιμος αρωγός στην προσπάθεια να φωτίσουμε και να κατανοήσουμε καλύτερα κρίσιμες όψεις, τομές και καμπές της μακρόχρονης πορείας τους, φέροντάς μας ένα βήμα πιο κοντά στον νου και στην καρδιά των αρχαίων λατρευτών.

The Aegean from the Inside: Living Cult beyond Borders in the Supralocal Sanctuaries

The supralocal sanctuaries of the Aegean have been for several centuries fundamental braces and channels of culture in the multidimensional ancient Greek universe. As manifold cult junctions of widespread radiance and of multiple functionality, they embraced the versatile Aegean reality with exceptional flexibility and creativity, bridging commonality and differentness and further on transubstantiating them into consciousness, coexistence and participation-sharing. Physically, materially and symbolically seen, both as institutions and as psycho-spiritual phenomena, their landscapes have been 'intelligent ecosystems' loaded with various monuments and dedications and charged with thoughts and feelings, all catalytic elements which contributed jointly to the formation of the particular physiognomy of each sanctuary as well as to the structuration of the supralocal religious experience as a collective and as a personal issue. Any attempt to reconstruct the origin and evolution of the supralocal sanctuaries through the broken entities they bequeathed us cannot but take into consideration this crucial interweaving of the social and the emotional intelligence of sacred space with their material and symbolic representation within the ritual framework of cult activity. Following their development, synchronically and diachronically, their historical interchange and successiveness reveals except for consecutive, sometimes overlapping, stratigraphic material, also different layers of meaning, a pluralistic world of ideas, principles and values of social, religious and cosmological importance. The assessment of the indissoluble bond between the 'internal' progress and the 'external' intrigues at the great common sanctuaries of the Aegean is of valuable aid to our endeavour to illuminate and comprehend better critical aspects, cuts and turning-points of their long-lasting course, thus bringing us a step closer to the minds and hearts of ancient worshippers.

Ο θρόνος της Βοστώνης ως προϊόν εργαστηρίου της Βόρειας Ελλάδας

Η ανακοίνωση αυτή δεν εξετάζει την αυθεντικότητα του θρόνου της Βοστώνης γιατί τη θεωρεί δεδομένη. Το μάρμαρο του θρόνου προέρχεται από λατομείο της Θάσου (Βαθύ) σύμφωνα με την εργαστηριακή ανάλυση του Lorenzo Lazzarini. Ο θρόνος βρέθηκε στους Κήπους του Σαλλούστιου στη Ρώμη, όπου οι Ρωμαίοι είχαν μεταφέρει πολλά γλυπτά από την Ελλάδα. Για πολλά χρόνια η έρευνα τοποθετούσε την αρχική προέλευση του θρόνου στην Κάτω Ιταλία ή Σικελία. Η παρούσα ανακοίνωση υποστηρίζει ότι το ιδιάζον στυλ του θρόνου οφείλεται στο επαρχιακό εργαστήριο το οποίο τον κατασκεύασε, δεν μπορεί όμως να προέρχεται από τη Μεγάλη Ελλάδα λόγω της προέλευσης του μαρμάρου του. Κατά τον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ. η χρήση του μαρμάρου Θάσου περιοριζόταν στην ίδια τη Θάσο, τη Θράκη και τη Χαλκιδική (με εξαίρεση τα ακρόλιθα της Μοργαντίνας στη Σικελία, στα οποία όμως παρατηρούμε χρήση μικρής ποσότητας μαρμάρου). Τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του θρόνου της Βοστώνης μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι προέρχεται από ένα επαρχιακό εργαστήριο του 5^{ου} αι. π.Χ. που δραστηριοποιήθηκε στη Θάσο ή στην απέναντι ακτή γιατί παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τη γλυπτική της Θάσου, της Θράκης και της Χαλκιδικής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το επιτύμβιο ανάγλυφο του Αγήνορα από την Άκανθο στο Μουσείο Θεσσαλονίκης και το ανάγλυφο με νεκρόδειπνο της Θάσου στο Μουσείο της Κωνσταντινούπολης. Η Πηνελόπη της Περσέπολης, που είναι επίσης από μάρμαρο Θάσου, έχει πολλά κοινά με τις γυναικείες μορφές του θρόνου. Δεδομένου ότι η Πηνελόπη έχει αποδοθεί σε θασιακό εργαστήριο (σε παλαιότερη δημοσίευσή μου), οι ομοιότητές της με το θρόνο ενισχύουν την άποψη ότι το θρόνος της Βοστώνης προέρχεται από τη Βόρεια Ελλάδα.

The Boston Throne: Product of a northern Greek Workshop?

This paper takes for granted the authenticity of the Boston throne. The source of its marble (Cape Vathy, Thasos) has been established thanks to tests carried out by Lorenzo Lazzarini. The throne was found in the Gardens of Sallust in Rome, which were filled with sculptures removed from Greece by the Romans. It has long been thought that the throne came from a sanctuary in Magna Graecia. I argue here that the eccentric style is due to the fact that it was not made in one of the great artistic centers of the period like Athens but it is a product of a workshop active in the periphery - but not South Italy or Sicily because they did not import Thasian marble. In the sixth and fifth centuries BC Thasian marble was used exclusively on the island of Thasos, in Thrace and the Chalcidic peninsula (with the notable exception of the Morgantina acroliths which use a small amount of marble anyway). The stylistic affinities of the Boston throne point to a regional workshop of the fifth century BC originating from Thasos or the mainland coast opposite on account of similarities with sculptures from Thrace, the Chalcidic peninsula and Thasos, especially the grave relief of Agenor from Akanthos (Thessaloniki Museum) and a banquet relief from Thasos (Istanbul Museum). The Penelope from Persepolis, made of Thasian marble, is particularly close to the female figures on the throne. I have argued elsewhere that the Penelope is a product of a Thasian workshop, which reinforces the affinities of the throne with a regional workshop affiliated to Thasos.

Η αγορά της αρχαίας Άνδρου

Η ανασκαφή του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του ΕΚΠΑ στο χώρο της αγοράς της αρχαίας Άνδρου, στη σημερινή Παλαιόπολη, έχει αποκαλύψει σε δύο άνδηρα τμήματα κτηρίων και δρόμων. Τα αρχαιότερα ευρήματα από την περιοχή ανάγονται τουλάχιστον στην Πρώιμη εποχή του Χαλκού, ενώ τα υστερότερα στο πρώτο μισό του 7ου αι. μ.Χ. Τα ευρήματα πληθαίνουν από τους ύστερους Γεωμετρικούς χρόνους, οπότε ιδρύθηκε πιθανότατα η πόλη, περί το 700 π.Χ.

Στο άνω άνηρο έχουν αποκαλυφθεί τμήματα τριών πλακόστρωτων δρόμων (I, II, IV) και πέντε κτηρίων (A, B, Γ, Δ, I), που χρονολογούνται από τους Κλασικούς χρόνους έως περίπου τα μέσα του 7ου αι. μ.Χ. Στο κάτω άνηρο ένας ακόμη δρόμος (III) και τέσσερα κτήρια (ΣΤ, Ζ, Η, Θ) χρονολογούνται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως τον 7^ο αι. μ.Χ.

Στην αγορά της Άνδρου υπήρχαν, σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες, βουλευτήριο, μάκελλος, ναός κάποιας θεότητας καθώς και λατρεία Ερμού, Διός (;) και ρωμαίων αυτοκρατόρων. Τα ανασκαφικά δεδομένα βεβαιώνουν την ύπαρξη μεταλλουργικής δραστηριότητας, ιχθυαγοράς και χθόνιας λατρείας. Επομένως συνυπήρχαν στην αγορά της Άνδρου οι τρεις συνήθεις λειτουργίες των αγορών, που εξυπηρετούσαν πολιτικές-διοικητικές, εμπορικές και λατρευτικές ανάγκες.

Η οικοδόμηση του κτηρίου Ε στο άνω άνηρο, μετά τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ., και της βασιλικής (Ζ) στο κάτω, στο δεύτερο μισό του 5ου αι., καθώς και του ναού (Η) που κτίστηκε στα ερείπιά της σχεδόν έναν αιώνα αργότερα επιβεβαιώνει ότι η αγορά παρέμεινε το κέντρο της πόλης και στους Παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Τα δύο τελευταία χρόνια δόθηκε επίσης ιδιαίτερη βαρύτητα στη συντήρηση των αποκαλυφθέντων οικοδομημάτων.

The Agora of Ancient Andros

The excavations of the Department of Archaeology and History of Art of the NKUA in the area of the agora of ancient Andros, at the present village of Palaioiopolis, have uncovered parts of buildings and streets on two terraces. The earliest finds from the area are dated to at least the Early Bronze Age, whereas the latest ones to the first half of the 7th c. AD. Finds proliferate from Late Geometric times, when the polis was probably founded, ca. 700 BC.

On the upper terrace, parts of three paved streets (I, II, IV) and of five buildings (A, B, Γ, Δ, I) have been revealed, dating from Classical times until about the middle of the 7th c. AD. On the lower terrace one more street (III) and four buildings (ΣΤ, Ζ, Η, Θ) date from the late 4th c. BC into the 7th c. AD.

On the basis of the epigraphical evidence, the agora of Andros included a bouleuterion, a macellum, temple of a deity as well as worship of Hermes, Zeus (?) and of Roman emperors. The excavation data confirm the existence of metallurgical activity, fish-market and chthonic cult. This means that the three normal functions of agoras, which served political-administrative, commercial and cultic needs, were fulfilled by the agora of Andros.

The construction of Building E on the upper terrace, after mid-3rd c. AD, and of the basilica (Ζ) on the lower terrace, in the second half of the 5th c., as well as that of the single-space church (Η), constructed almost a century later on its ruins, confirm that the agora continued to be the center of the city in Early Christian times.

The last two years special importance was attached to the conservation of the revealed buildings.

Γιώργος Πάλλης

Η Μονή Δαφνίου στις δαγγεροτυπίες του Joseph Philibert Girault de Prangey (1842)

Το 1842 επισκέφθηκε την Αθήνα ένας από τους πρωτοπόρους της τέχνης της φωτογραφίας, ο Γάλλος Joseph Philibert Girault de Prangey (1804-1892), ο οποίος φωτογράφησε με την τεχνική της δαγγεροτυπίας τα σπουδαιότερα αρχαία και βυζαντινά μνημεία της πόλης. Μεταξύ των λήψεών του περιλαμβάνονται τρεις τουλάχιστον απόψεις του συγκροτήματος της μονής Δαφνίου και του καθολικού της, οι οποίες έγιναν σχετικά πρόσφατα γνωστές και αποτελούν τις πρώτες φωτογραφικές απεικονίσεις του μείζονος αυτού βυζαντινού μνημείου.

Η πρώτη από τις τρεις δαγγεροτυπίες, σήμερα στη συλλογή της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας, παρουσιάζει μία γενική άποψη της μονής από τα νοτιοδυτικά. Σε πρώτο πλάνο διακρίνονται ο μεταβυζαντινός περίβολος με τη νότια πύλη και τα ερείπια των πτερυγών της εσωτερικής αυλής, η πρώτη οικοδομική φάση των οποίων ανάγεται στην περίοδο της λατινοκρατίας. Είναι επίσης ορατές η πρόσοψη και η νότια πλευρά του καθολικού. Στη δεύτερη δαγγεροτυπία, της συλλογής Θ. Θεοδώρου, απεικονίζεται μεγάλο μέρος της ανατολικής πλευράς του καθολικού, με τις αψίδες του ιερού βήματος και των παραβημάτων, και τμήμα του τρούλου. Όλα τα παράθυρα είναι τοιχισμένα. Μία τρίτη λήψη, που διατέθηκε σε δημοπρασία το 2010 αλλά η τύχη της δεν είναι γνωστή, απεικονίζει το παράθυρο του νοτιοανατολικού γωνιακού διαμερίσματος –το μόνο που διατήρησε το αρχικό φράγμα του 11ου αι.

Οι δαγγεροτυπίες του de Prangey ελήφθησαν λίγα χρόνια μετά τις καταστροφές που υπέστη το Δαφνί κατά την Ελληνική Επανάσταση και την επίσημη διάλυση της μονής το 1833. Η κατάσταση που απεικονίζουν διαφωτίζει ζητήματα της οικοδομικής ιστορίας του συγκροτήματος και ιδιαίτερα της μεταβυζαντινής του φάσης, που είναι η λιγότερο γνωστή. Από τη μελέτη τους προκύπτουν νέα στοιχεία για τη μορφή του εξωτερικού περιβάλλοντος του 16ου αι., τη διάταξη των πτερυγών των κελιών και τις επεμβάσεις που υπέστη την περίοδο αυτή το καθολικό.

George Pallis

**The Monastery of Daphni in the daguerreotypes
of Joseph Philibert Girault de Prangey (1842)**

Joseph Philibert Girault de Prangey (1804-1892), a pioneer of the art of photography, visited Athens in 1842 and took pictures of the most significant ancient and byzantine monuments of the city, using the newly invented process of daguerreotypy. At least three of these images, which have been recently known, depicted the complex and the katholikon of the Daphni monastery, being the first photographs ever taken in the history of this major byzantine monument.

The first daguerreotypy, acquired by the National Library of France, presents a general view of the monastery from the southwest. The post-byzantine enclosure wall, the south gate and the ruins of the cells' wings around the courtyard are distinct on the foreground; the façade and the south side of the katholikon are also visible in the back. The second picture, now in the Th. Theodorou Collection, depicts the major part of the east side of the katholikon, with the sanctuary apses and part of the dome. All the windows have been closed with masonry. The third image was sold in an auction in 2010 and its present whereabouts are unknown; it depicts the window of the southeast corner bay –the only one that preserves the original 11th c. window partition.

De Prangey's daguerreotypes were made a few years after the serious damages which the Daphni monastery suffered during the Greek Revolution and the official closing of the convent in 1833. Therefore, they offer valuable evidence on the state and the building history of the monastic complex -especially about the less known post-byzantine phase. The study of the images sheds new light on the form of the 16th c. outer enclosure, the arrangement of the cells' wings and the repairs and alterations that took place at the katholikon during the same era.

Η Πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Πλάσι κατά τα έτη 2017-18

Η πανεπιστημιακή ανασκαφή του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης στο Πλάσι Μαραθώνα συνεχίστηκε κατά τα έτη 2017 και 2018, με τον ίδιο διττό χαρακτήρα, εκπαιδευτικό και ερευνητικό, που είχε τα τελευταία χρόνια. Ως προς τον εκπαιδευτικό της χαρακτήρα, αποτέλεσε το βασικό πεδίο πρακτικής άσκησης συνολικά 245 φοιτητών αρχαιολογίας και 12 μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψήφιων διδασκόντων.

Από ερευνητικής άποψης, η ανασκαφή ενίσχυσε παλαιότερες ιδέες και ερμηνείες, αλλά και προσέθεσε σημαντικά νέα στοιχεία. Οι μικρές τομές που έγιναν εντός των ορίων των μεγάλων τομών της παλαιάς ανασκαφής επιβεβαίωσε τις περισσότερες από τις παρατηρήσεις που είχαν γίνει τις περασμένες χρονιές, ιδιαίτερα ως προς τη χρονολόγηση και το χαρακτήρα του οικισμού της Πρώιμης και της Μέσης Εποχής του Χαλκού, και του νεκροταφείου της ΜΕ ΙΙΙ-ΥΕ Ι και της Πρωτογεωμετρικής περιόδου. Οι σημαντικότερες όμως πληροφορίες και τα περισσότερα νέα στοιχεία προήλθαν από την ανασκαφή στο βόρειο τμήμα της έκτασης, το οποίο έως τώρα έμενε άσκαφο και με πυκνή βλάστηση. Η αποκάλυψη, για πρώτη φορά οικιστικών καταλοίπων της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, διεύρυνε το χρονολογικό εύρος της κατοίκησης στη θέση έως τουλάχιστον τις αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

The Departmental Excavation at Plasi Marathon in the years 2017-18

The Excavation of the Department of Archaeology and History of Art in Plasi, Marathon, continued in the years 2017 and 2018, with the same twofold character, education and research. As an educational process it is part of a compulsory course on excavation techniques and offered field work experience to c. 245 undergraduate students of archaeology and 12 postgraduates and PhD candidates.

Concerning research, the excavation confirmed or reinforced older ideas and interpretations, but, also provided much new evidence. The small trenches opened inside the bigger ones of the old excavation reinforced most of the observations made in recent years, particularly concerning the dating and the character of the settlement of the Early and Middle Bronze Age, and the cemeteries of the MH III-LH I and the Protogeometric period. The most important piece of evidence, however, came from the north part of the excavated area, which, until now, remained unexcavated and covered by thick vegetation. The unearthing, for the first time, of structures dated to the Classical and Hellenistic period, showed that the occupation of the site extends at least until the beginning of the 2nd century BC.

Δημήτρης Παυλόπουλος

**Άγνωστο γλυπτό του Γεωργίου Βρούτου
στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Συμπληρώθηκαν πέρυσι 150 χρόνια από τον διορισμό του Αναστασίου Χρηστομάνου (1841-1906) ως καθηγητή της Γενικής Χημείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Έχοντας σπουδάσει στη Βιέννη, στην Καρλσρούη και στη Χαϊδελβέργη, διακρίθηκε ανάμεσα στους διαπρεπείς χημικούς της Βιέννης. Δραστήριος πνευματικός άνθρωπος, εντεταλμένος της ελληνικής κυβερνήσεως σε πολλές επιστημονικές αποστολές στο εξωτερικό και στο εσωτερικό, αντιπροσώπευσε την Ελλάδα σε συνέδρια στη Βιέννη, στη Βουδαπέστη, στη Λιψία, στο Παρίσι, στο Βερολίνο και στη Ρώμη. Ίδρυσε μάλιστα με δικές του δαπάνες το 1887 Χημείο στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αναγνώριση της προσφοράς του στο πρώτο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας μας ήταν η ανάθεση το 1888 στον γλύπτη και καθηγητή της Πλαστικής στο Σχολείο των Τεχνών Γεώργιο Βρούτο (1843-1909) να φιλοτεχνήσει μαρμάρινο ρεαλιστικό ανάγλυφο με την προσωπογραφία του Αναστασίου Χρηστομάνου.

Φέτος κλείνουν επίσης 110 χρόνια από τον θάνατο του γλύπτη του έργου. Το έργο, συντηρημένο πέρυσι από ειδικό γλύπτη συντηρητή, με απόφαση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναρτήθηκε το 2018 στο ανακαινισμένο Παλαιό Χημείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, στον χώρο του Μουσείου Φυσικών Επιστημών και Τεχνολογίας, της Βιβλιοθήκης Νομικών Επιστημών και του Κέντρου Πολιτιστικών Εκδηλώσεων. Στην ανακοίνωση παρουσιάζεται διεξοδικά το ανάγλυφο. Παράλληλα δίνεται συνοπτική εικόνα της καλλιτεχνικής δημιουργίας του δημιουργού του. Ο Γεώργιος Βρούτος διετέλεσε από το 1883 έως το 1908 καθηγητής στο Σχολείο των Τεχνών και συνδέθηκε με το Πανεπιστήμιο Αθηνών λόγω της συνέχισης και ολοκλήρωσης της εργασίας του δασκάλου του Ιωάννη Κόσσου (1822-1873) στον επίσης ρεαλιστικό μαρμάρινο ανδριάντα του Αδαμάντιου Κοραή, που έχει ανιδρυθεί έξω από το κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1874.

Dimitris Pavlopoulos

**Unknown sculpture by Georgios Vroutos
at the National and Kapodistrian University of Athens**

It was completed last year 150 years after the appointment of Anastasios Christomanos (1841-1906) as Professor of General Chemistry at the University of Athens. Having studied in Vienna, Karlsruhe and Heidelberg, he excelled among the eminent scientists in Chemistry of Vienna. Active spiritual man, representative of the Greek Government in many scientific missions abroad and inside, he represented Greece at conferences in Vienna, Budapest, Leipzig, Paris, Berlin and Rome. He even founded in 1887 a small Laboratory at his own expense at the University of Athens. Recognition of his offer to the first higher education institution of our country was the award of 1888 to the sculptor and professor of Sculpture at the School of Arts Georgios Vroutos (1843-1909) to create marble realistic relief with the portrait of Anastasios Christomanos.

In 2019 also completed 110 years from the death of the sculptor of the project. Preserved last year by a special sculptor conservator, by decision of the National and Kapodistrian University of Athens, this work was posted in 2018 at the renovated Old Laboratory of the University of Athens, in the Museum of Natural Sciences and Technology, Library of School of Law and Cultural Events Centre. In the paper the relief is presented in detail. At the same time, an overview of the artistic creation of its creator is given. Georgios Vroutos served from 1883 to 1908 as a professor at the School of Arts and was associated with the University of Athens due to the continuation and completion of the work of his teacher Ioannis Kossos (1822-1873) in the also realistic marble statue of Adamantios Korais, established outside the main building of the University of Athens in 1874.

Επανασύνδεση αρχιτεκτονικών σπολίων με τα κτήρια προέλευσής τους

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως αντικείμενο τη μελέτη μικρού αριθμού σπολίων από το χώρο του λεγόμενου «Διογενείου Γυμνασίου» και την προσπάθεια απόδοσής τους σε κτήρια τα οποία πιθανώς συνδέονταν με την μνημειακή τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής.

Το λεγόμενο υστερορωμαϊκό τείχος ή τείχος μετά τους Ερούλους, περιορισμένης αμυντικής σημασίας αλλά ενδιαφέρουσας μνημειακής και αισθητικής παρουσίας στην Αθήνα μετά το 267 μ.Χ. τουλάχιστον σε ορισμένα του τμήματα, όπως φαίνεται τόσο από τα κατά χώραν διατηρούμενα κατάλοιπα όσο και από άλλα που μας είναι πλέον γνωστά μόνον από σχέδια του 19^{ου} αιώνα, συνιστά αποθησαύρισμα αρχαίου υλικού σε δεύτερη χρήση και εκτεταμένο αποθετήριο σπολίων.

Τα κατάλοιπα του ανατολικού σκέλους του, παρά τον πάλαι ποτέ ευρισκόμενο ναό του Αγίου Δημητρίου Κατηφόρη, μετά την κατεδάφισή του το 1861 με σκοπό τη μελέτη του ενοικοδομημένου αρχαίου υλικού, αποτελούν αντικείμενο αρχειοθέτησης και τεκμηρίωσης στο πλαίσιο του προγράμματος της αρχαιολογικής έρευνας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ από το 2001 με τη συμμετοχή προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών.

Δέκα αρχιτεκτονικά μέλη από το αρχείο διασπάρτων (κιονόκρανα, τρίγλυφοι, φατνώματα, γείσο δωρικού ρυθμού και βάσεις στηλών από πωρόλιθο) καθώς και ένας μαρμάρινος πεσσός με σύμφυτους αντίνωτους ιωνικού ρυθμού ημικίονες από την ανασκαφή, επελέγησαν ως υπόθεση εργασίας για την ταύτιση ή αναζήτηση της πατρότητας των κτηρίων της αρχικής χρήσης.

Reconnecting Scattered Spolia With Their “Maternal” Buildings.

This paper presents the recent study of a small number of *spolia* blocks (*disjecta membra*) from the site of the Diogeneion Gymnasium and offers suggestions regarding their original provenance in buildings probably located within the surrounding district’s monumental cityscape.

Although the so-called Late Roman or Post-Herulian Wall was an Athenian construction of limited defensive significance, at least some of its sections had a certain monumental and aesthetic impact on the city’s topography after AD 267. Both its surviving *in situ* remains and those no-longer-extant elements now known only from 19th century drawings attest to this distinctive structure as a diverse collection of reused ancient material in secondary context – that is, an extensive repository of potentially significant spolia.

Since 2001, architectural elements of the Post-Herulian Wall’s eastern section – adjacent to the site of the former Church of Aghios Demetrius Katiphoris, demolished in 1861 for the study of its embedded ancient material – have been individually documented and catalogued during the course of the Diogeneion Archaeological Research Project of the University of Athens’ Department of History and Archaeology, with the participation of undergraduate and postgraduate students.

Ten catalogued specimens from the wall’s archived *disjecta membra* (including capitals, triglyphs, coffers, a Doric geison and poros stele-bases), as well as a marble pillar with two attached Ionic semi-columns revealed in the excavation, were selected as subjects for a working study with the goal of identifying the original buildings in which they were first used.

Το γναφείο των υστεροκλασικών-ελληνιστικών χρόνων

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα πρόσφατα ευρήματα των ιστορικών χρόνων από την ανασκαφή του Τμήματος στον Μαραθώνα και διατυπώνονται προκαταρκτικά συμπεράσματα. Κατά τα δύο τελευταία έτη, μέρος της ανασκαφικής έρευνας στράφηκε στο βόρειο μέρος του απαλλοτριωμένου χώρου, όπου τα νέα στοιχεία που ήλθαν στο φως συμπληρώνουν την εικόνα της περιοχής κατά τους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους.

Το 2018, ανασκάφηκε τετράγωνο κτίσμα, σχετικά μικρού μεγέθους (πλευράς 6,40 μ.), αποτελούμενο από δύο δωμάτια: α) ένα κεντρικό, όπου εντοπίσθηκε συγκέντρωση από αγνύθες, σφονδύλια, οξυπύθμενους αμφορείς, κεραμίδες κ.ά. ευρήματα *in situ* και β) ένα πλευρικό, μικρότερων διαστάσεων, του οποίου το δάπεδο και οι τοίχοι ήταν επιχρισμένοι από αδρό ασβεστοκονίαμα, ενώ η κλίση του δαπέδου οδηγούσε σε οπή απορροής. Δεν είναι ακόμα σαφές εάν πρόκειται για μεμονωμένη κατασκευή ή μέρος ενός ευρύτερου κτιρίου ή μιας συνοικίας, εφόσον δεύτερη συγκέντρωση από αγνύθες σε αντίστοιχο οικοδομικό πλαίσιο, εντοπίσθηκε σε μία από τις δοκιμαστικές τομές, περί τα 50 μ. ανατολικότερα.

Αν και η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί, από την πρώτη μελέτη της μορφής και των κινητών ευρημάτων φαίνεται ότι πρόκειται για ένα κτίσμα οικοτεχνικού ή βιοτεχνικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα προτείνεται η ταύτισή του με γναφείον, χώρο δηλαδή όπου γινόταν η τελική επεξεργασία νημάτων και υφασμάτων. Για το θέμα γνωρίζουμε αρκετά στοιχεία από τις γραπτές πηγές αλλά τα ανεσκαμμένα εργαστήρια τέτοιου τύπου είναι ελάχιστα και συνήθως συγχέονται με βαφεία. Το δικό μας φαίνεται ότι χρονολογείται από το τέλος του 4ου έως τις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ., συμβαδίζοντας χρονολογικά με τα ήδη γνωστά αλλά εμφανίζει αρκετά κοινά στοιχεία και με τις ρωμαϊκές *fullonicae*.

The late classic-hellenistic gnafeion (fulling workshop)

This paper presents the recent finds of historic times from the excavation at Marathon, carried out by the Department and offers some preliminary results based on the excavation progress so far. During the last two years, part of the excavation centered on the northern part of the expropriated site, where our investigations add to the understanding of the area's use during the Classical and Hellenistic periods.

In 2018, our research focused on the excavation of a relatively small square (length ca. 6.4 m.) roofed structure and consisted of two rooms; a) a central room, which yielded a concentration of loom-weights, spindle-whorls, amphoras, roof tiles and other finds in situ and b) a smaller side room, whose floor and walls were plastered and the floor's steady inclination led to a drainage hole. The excavation data so far cannot clarify whether it is an individual structure or part of a larger building, as a second concentration of loom-weights has been revealed in a test trench, about 50 m. east.

Even though the excavation is still ongoing the structure appears to be of textile-related artisanal use, based on the preliminary study of structure's architecture and the small finds. In particular it could be identified as a gnafeion (fulling workshop), where the final processing of textiles occurred, in terms of appearance and durability. We know enough about the subject by literary sources, but the excavated textile workshops are few and usually appeared to be used for dyeing as well. The Marathon gnafeion could be dated between the end of the 4th and the early 2nd century B.C., being contemporary to the already known workshops, but it also presents some similarities to the roman fullonicae.

Πλάτων Πετρίδης

**Το Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης
με το βλέμμα στο μέλλον**

Με αφορμή την αλλαγή φρουράς στο Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας και την προοπτική υποδοχής μιας σημαντικής δωρεάς πρωτότυπων αρχαίων αντικειμένων, τέθηκαν επί τάπητος τα χρονίζοντα προβλήματα του μουσείου και αποφασίστηκε να προχωρήσουμε σε ένα γενναίο εκσυγχρονισμό των υποδομών του. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν οι μέχρι τώρα ολοκληρωμένες εργασίες και θα τεθεί ο προβληματισμός σχετικά με τον προσφορότερο τρόπο παρουσίασης νέων και παλαιότερων συλλογών αλλά και σχετικά με τη χάραξη μιας ευρύτερης πολιτικής εξωστρέφειας.

Platon Petridis

The Museum of Archaeology and Art History with a look to the future

On the occasion of the change of guard at the *Museum of Archeology and Art History* of the Faculty of History and Archeology and the prospect of receiving an important donation of original ancient artifacts, the museum's problems were discussed and it was decided to proceed to a brave modernization of its infrastructure. The paper will present the work done so far and will focus on the most appropriate way of presenting new and older collections, but also on shaping a wider policy of extroversion.

Imagines nobiles: ελληνικοί ζωγραφικοί πίνακες ως λάφυρα
στα χρόνια της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας

Σε έναν από τους καταγγελτικούς του λόγους εναντίον του διαβόητου συγκλητικού Βέρρη (Βέρ. 2.4.119-123), ο Μάρκος Τύλλιος Κικέρων εξανίσταται για τον τρόπο με τον οποίο ο συγκεκριμένος πολιτικός άνδρας είχε λαφυραγωγήσει πόλεις και ιερά της Σικελίας γύρω στα 70 π.Χ., τη στιγμή που άλλοι Ρωμαίοι αξιωματούχοι – με επιφανέστερο παράδειγμα τον ύπατο Μάρκο Κλαύδιο Μάρκελλο, στρατιωτικό ηγέτη κατά τη διάρκεια του Β' Καρχηδονιακού Πολέμου (218-202 π.Χ.) είχαν σεβαστεί τα αριστουργήματα που κοσμούσαν τα ιερά των νικημένων. Ανάμεσα στα τελευταία, ο Κικέρων αναφέρει και μια σειρά ξύλινων πινάκων όπου εικονιζόταν μάχες όπου πρωταγωνιστούσε ο βασιλιάς των Συρακουσών Αγαθοκλής (β. 317-289 π.Χ.), όπως και ένα δεύτερο σύνολο, αποτελούμενο από είκοσι επτά προσωπογραφίες τυράννων και βασιλέων της πόλης. Η μεταφορά των πινάκων αυτών στη Ρώμη από τον Βέρρη – πράξη που για τον Κικέρωνα συνιστούσε μέγιστη ιεροσυλία – φαίνεται ότι προκάλεσε αίσθηση στη Ρώμη, κυρίως λόγω της πιστότητας των ζωγραφικών πορτρέτων.

Στην ανακοίνωση σχολιάζεται η άνθηση της προσωπογραφίας στη δυτική παράδοση, ήδη από τους ύστερους κλασικούς χρόνους, καθώς και η υποδοχή της από τα ζωγραφικά εργαστήρια της Ρώμης.

Imagines nobiles: Greek paintings as loot in the Roman Republic

In one of his speeches against the infamous senator Gaius Verres (Ver. 2.4.119-123), Marcus Tullius Cicero bemoans the fact that the former governor of Sicily had looted cities and sanctuaries of the Island in c. 70 BC, whereas other Roman generals – notably Marcellus, during the Second Punic War (218-202 BC) – had respected the sanctuaries of the defeated, and the masterpieces kept in them. Among the latter, Cicero mentions a series of wooden panels depicting battles fought by Agathokles, king of Syracuse (r. 317-289 BC), as well as a second lot, consisting of twenty seven portraits of Syracusan tyrants and kings. The transport of these paintings to Rome by Verres – an act of hubris according to Cicero – seems to have created some sensation in Rome, mostly due to the lifelikeness of the painted portraits.

The paper comments on the emergence of portraiture in the western tradition already in the late classical period, as well as on its reception by Italian painters and their clientele.

**Η «λατρεία των ερειπίων» ως μοχλός αναβίωσης και ανασύστασης
κοινωνικών ομάδων στη μετανακτορική Κρήτη: το παράδειγμα της Οικίας
Β της Ζάκρου**

Την πτώση του ανακτορικού συστήματος στη μινωική Κρήτη ακολούθησαν προσπάθειες ανασύστασης των τοπικών κοινοτήτων, εκ μέρους ισχυρών «οικογενειών» με πιθανότατα ίδιες πολιτικο-οικονομικές επιδιώξεις. Είναι φανερό, πως οι μικρές αυτές κοινωνικές ομάδες δεν διέθεταν ούτε τις οικονομικές και θεσμικές δυνατότητες, αλλά ούτε και τη συναίνεση των τοπικών κοινοτήτων, να ξανακτίσουν τα πολυσύνθετα ανακτορικά συγκροτήματα και να διαχειριστούν μόνες τους μία τέτοιου μεγέθους οικονομική και ιδεολογική κρίση. Ωστόσο, σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, στην Κνωσό και τη Ζάκρο, κάποιοι προσπάθησαν να σφετερισθούν την ιδεολογική δύναμη που ακόμα «απέρρεε» από τα ερείπια των ανακτόρων, αναλαμβάνοντας ειδικές τελετουργίες, πιθανώς «κάθαρσης», στις περιοχές των κεντρικών εισόδων τους.

Η ίδρυση μικρού ιερού της ΥΜΠΒ περιόδου στο εσωτερικό του ανακτόρου της Κνωσού επιβεβαιώνει ότι η «λατρεία των ερειπίων» χρησιμοποιήθηκε ως μοχλός ανασύστασης κοινωνικών ομάδων. Ανάλογου μεγέθους και εμβέλειας μικρά ιερά ιδρύονται και στο εσωτερικό μεγάλων αστικών οικιών, έχοντας πιθανώς ως στόχο τη σύνδεση των νέων κοινωνικών ομάδων με τις ισχυρές «οικογένειες» που κατοίκησαν στο παρελθόν τα ιδεολογικά αυτά «κάστρα».

Χαρακτηριστικά δείγματα της «λατρείας των ερειπίων» προσφέρει η μινωική Ζάκρος, με δύο τουλάχιστον μικρά μετανακτορικά ιερά να εγκαθιδρύονται στην «καρδιά» μεγάλων κατεστραμμένων νεοανακτορικών οικιών. Ένα από αυτά διαπιστώθηκε πρόσφατα, κατά τις εργασίες καθαρισμού και μελέτης της επιβλητικής Οικίας Β, στη ΝΔ συνοικία της μινωικής πόλης.

The “cult of ruins” used as a “lever” for the revival and reconstruction of social groups in post-palatial Crete: the case of House B at Zakros

The fall of the palatial system in Minoan Crete was followed by attempts to reconstruct local societies, initiated by strong “families” with their own social-economic aspirations. Obviously, these small social groups did not dispose of such financial and institutional potential, let alone the accord of the local societies, to rebuild the elaborate palatial complexes and to handle by themselves such a great economic and ideological crisis. Nevertheless, in two cases at least, in Knossos and in Zakros, some people tried to appropriate the ideological power which, even then, still sprang from the ruins of the palaces: they did this by establishing some specific ceremonies, probably of a purification nature, in the areas of their main entrances.

The establishment of a small shrine of the LMIIIB period in the interior of the ruined Knossos palace confirms that the “cult of ruins” was used as a “lever” for the restoration of some social groups. Similar shrines of small size and range were established also in the interior of large town houses, aimed probably at connecting the new arising social groups with the strong “families” who in the past held these ideological “castles”.

Typical specimens of the “cult of ruins” are offered too at Minoan Zakros, with at least two post-palatial shrines being established in the “heart” of large and already ruined Neo-palatial houses. One of them was confirmed only recently, during a project involving cleaning and study in the impressive House B, in the SW quarter of the Minoan town.

Ο Μυκηναϊκός οικισμός στους Λαζάρηδες Αίγινας: Δέκα χρόνια έρευνας

Αν και τα παλαιότερα ευρήματα από τον ημιορεινό οικισμό στους Λαζάρηδες της Αίγινας ανήκουν στο χρονικό διάστημα από την μεταβατική ΜΕ/ΥΕ ή την ΥΕ Ι περίοδο μέχρι την ΥΕ ΙΙΑ1, η θέση αναπτύσσεται κατά την ανακτορική περίοδο, τον 14^ο και τον 13^ο αι. π. Χ. Πρόκειται για περίοδο ακμής του μέρους αυτού που φαίνεται να ακολουθεί τη συρρίκνωση της δύναμης του οικισμού της Κολώνας στο ΒΔ παράκτιο τμήμα του νησιού.

Ποιοι όμως μπορεί να εγκαταστάθηκαν στο μέρος αυτό, μακριά από τη θάλασσα, και γιατί; Αν και η θέση είναι μεσόγεια η ανάπτυξή της φαίνεται να στηρίζεται στο εμπόριο, όπως προκύπτει από ποικίλα ευρήματα. Όμως, ποια θα ήταν τα είδη που εμπορεύονταν οι κάτοικοί του και σε ποιο κοινωνικό πλαίσιο;

Η δεκαετής έρευνα στο μέρος αυτό παρέχει πλέον κάποια στοιχεία που υποστηρίζουν τη διατύπωση υποθέσεων, οι οποίες όμως πρέπει να επιβεβαιωθούν.

The Mycenaean settlement at Lazarides: ten years of research

Although the earlier finds from the semi-mountainous settlement at Lazarides on the eastern part of Aegina belong to the period from the transitional MH/LH or the LH I period until the LH IIIA1, the site developed during the palatial times, the 14th and the 13th c. BC. It was a thriving period for this settlement, the prosperity of which seems to follow the fall of Kolonna, in the NW coastal part of the island

Several questions concerning this site rise, such as the origin of the inhabitants and the reason why this site, located far-away from the sea, was chosen. Despite the distance from the coast, the settlement seems to participate to a successful trade-network, as the finds declare, although the nature of the exchanges and the social background are still hypothetical.

The research at Lazarides, covering almost ten years, provides some clues to several, among many, questions which support some assumptions, which remain to be confirmed.

Συντήρηση αρχαιοτήτων και έργων τέχνης. Ένα βότσαλο στη μνήμη

Το αντικείμενο που αποτέλεσε την αφορμή για την ανάπτυξη του σκεπτικού που παρουσιάζεται στη συγκεκριμένη εργασία, είναι το ξίφος ενός αξιωματικού του Ελληνικού Ναυτικού, ο οποίος πήρε μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους. Η σημερινή κάτοχος, απόγονος του αξιωματικού και ομότιμη καθηγήτρια αρχαιολογίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ, το διέθεσε στη εργαστήριο συντήρησης του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, προκειμένου να συντηρηθεί και να αποτελέσει παράλληλα εργαλείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας των ασκούμενων στο εργαστήριο φοιτητών.

Λόγω της ιδιαιτερότητάς του, σύνθετο αντικείμενο κατασκευασμένο από πέντε διαφορετικά υλικά (σίδηρος, ορείχαλκος, οστό, δέρμα και ύφασμα) και της ιδιαίτερα κακής κατάστασης διατήρησής του, θεωρήθηκε ιδανικό για τους σκοπούς της εκπαίδευσης αλλά και της έρευνας. Έτσι, ανατέθηκε σε φοιτητές η εξέταση και τεκμηρίωση του από πλευράς φθορών, ιστορικότητας και τεχνολογίας κατασκευής και στη συνέχεια η οργάνωση και εφαρμογή της κατάλληλης μεθοδολογίας αποκατάστασης και ασφαλούς αποθήκευσής του στο μέλλον.

Από το αρχικό στάδιο ακόμα της τεκμηρίωσης φάνηκε ότι το αντικείμενο είχε και μια επιπλέον σημασία, τόσο ως κομμάτι της ατομικής μνήμης της σημερινής ιδιοκτήτριας όσο και της συλλογικής, λόγω της πορείας του στο χρόνο και της σχέσης του με τον αρχικό κάτοχο, που συμμετείχε με αυτό σε γεγονότα υψηλής ιστορικής αξίας.

Ο ενθουσιασμός της σημερινής ιδιοκτήτριας του αντικειμένου, η ενεργός συμμετοχή της στην όλη διαδικασία, κυρίως όμως η «ανασκαφή» που έκανε προσφέροντας συνεχώς νέα στοιχεία, μνήμες και άλλα προσωπικά αντικείμενα και φωτογραφίες του αρχικού κατόχου, οδήγησαν σε μετατόπιση του βάρους της προσπάθειας, με την εξέτάσή του από τη σκοπιά της «μικροϊστορίας» και την εύρεση τρόπων μετατροπής του από ιδιωτικό αντικείμενο σε δημόσιο, με άλλα λόγια σε ένα ιδιαίτερο μουσειακό έκθεμα.

Conservation of antiquities and works of art. A pebble dropped into memory

The object that “triggered” this paper is the sword of a Greek Navy officer from the Balkan Wars. The present owner, the officer’s descendant who is a professor emeritus in the Faculty of History and Archaeology, at the National and Kapodistrian University of Athens, brought it to the conservation laboratory of the Museum of Archaeology and History of Art, in order to be conserved during the intern training, educational process.

Due to its particularity, a composite object made of five different materials (iron, copper, bone, leather and textile) and as it was in a poor state of preservation, it was considered ideal for training and research purposes. The sword became a focal point for examination and documentation in terms of condition, history, technology and furthermore in terms of suitable conservation methodology, restoration and safekeeping for the future.

It soon became apparent, that the object possessed an intangible quality as part of the owner’s personal memories as well as part of the collective memory, having participated in events of high historic value.

The present owner’s enthusiasm, her active involvement in the procedure and mostly the great lengths she went to of unearthing evidence, memories, related objects and photographs, lead to examining it in terms of ‘micro-history’. A private object became public, as a special museum exhibit.

**Επιτάφιοι ναῖσκοι από το νεκροταφείο των κλασικών χρόνων
στο Ξώμπουργο της Τήνου**

Κατά τη δεκαετία του 1950, στο πλαίσιο των ερευνών του στην περιοχή της αρχαίας πόλης της Τήνου στο Ξώμπουργο, ο Νικόλαος Κοντολέων εντόπισε και ανέσκαψε μερικώς το νεκροταφείο της Κλασικής περιόδου, στη θέση Βαρδαλάκος. Αν και η έρευνα αυτή υπήρξε περιορισμένη χρονικά, ήταν αρκετή ώστε ο ανασκαφέας να εντυπωσιαστεί από την εικόνα του νεκροταφείου που αναδύοταν και να το συγκρίνει –σε μικρότερη κλίμακα, ασφαλώς– με το νεκροταφείο του Κεραμεικού στην Αθήνα. Παρ’ όλα αυτά, η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε και το νεκροταφείο του Βαρδαλάκου περιέπεσε σε λήθη για περισσότερο από πενήντα χρόνια και έως το 2013, οπότε ξεκίνησε εκ νέου η έρευνα, υπό τη διεύθυνση της Ομότιμης Καθηγήτριας Νότας Κούρου. Σε αυτήν τη δεύτερη φάση της έρευνας, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, επιβεβαιώθηκαν πλήρως τα προκαταρκτικά συμπεράσματα του Κοντολέοντος αλλά αποκαλύφθηκαν και νέα στοιχεία, τα οποία εμπλουτίζουν σημαντικά τις γνώσεις μας για το ίδιο το νεκροταφείο αλλά και για την Τήνο των κλασικών χρόνων.

Μια από τις παρατηρήσεις του πρώτου ανασκαφέα του χώρου που επιβεβαιώθηκαν είναι ότι ο γλυπτός διάκοσμος του νεκροταφείου ήταν εξαιρετικής ποιότητας και παρουσίαζε μεγάλη ποικιλία. Η υπό εξέλιξη ανασκαφή φανερώνει ότι μεταξύ των επισημάτων περιλαμβάνονταν και αρκετοί ναῖσκοι, στοιχείο σπάνιο για ένα νεκροταφείο των Κυκλάδων αλλά και για τα νησιά του Αιγαίου γενικότερα. Στόχος της ανακοίνωσης αυτής είναι να παρουσιαστεί το σύνολο των βέβαιων ή πιθανών μελών επιτάφιων ναϊσκών που έχουν εντοπιστεί έως σήμερα στον Βαρδαλάκο, στα οποία συγκαταλέγονται επιστῆφεις, παραστάδες, βάσεις και τμήματα των ανάγλυφων παραστάσεων. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο συγκεκριμένος τύπος επιτάφιου μνημείου δεν έχει απασχολήσει συστηματικά την έρευνα, κρίνεται σκόπιμο στην ανακοίνωση να περιληφθούν και ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τον τρόπο διαμόρφωσης, τη χρονολογική εμφάνιση και τη γεωγραφική διασπορά των ναϊσκών.

Funerary naiskoi from the Classical cemetery at Xobourgo on Tenos

In the middle of the 1950s and during his research in the area of ancient Tenos at Xobourgo, Nikolaos Kontoleon revealed part of the Classical cemetery, which is found in Vardalakos plot. Although the excavation was limited in time, it was enough for the excavator to be impressed by the cemetery that emerged and to compare it (on a smaller scale, of course) to the cemetery in the Athenian Kerameikos. Nevertheless, the excavation was not completed and the Vardalakos cemetery fell into oblivion for more than fifty years, until 2013, when the excavation was resumed, under the direction of Prof. Em. Nota Kourou. The reinvestigation of the Vardalakos cemetery, which is in progress, fully confirmed Kontoleon's preliminary observations. In addition, new data derived from this fieldwork enrich significantly our understanding of the cemetery itself, as well as of the Classical Tenos.

One of the confirmed Kontoleon's observations is the remarkable quality and the considerable diversity of Vardalakos' sculptural decoration. The ongoing excavation reveals that among the marble funerary monuments there are several naiskoi, a type rarely found in Cycladic cemeteries, as is indeed the case throughout the Aegean islands. In this presentation all certain and possible parts (i.e. roofs, side walls, bases and fragments of reliefs) of funerary naiskoi found so far in the Vardalakos cemetery are presented. However, taking into account that this type of funerary monument is not systematically studied, the presentation will deal with the founding, development and geographical spread of naiskoi.

Τελετουργική εστίαση στα Ύρια Νάξου

Ανάμεσα στο πλήθος των κεραμικών που έφερε σε φως η Πανεπιστημιακή ανασκαφή στα Ύρια της Νάξου, πολυάριθμα είναι τα στελέχη/στηρίγματα και τμήματα του σώματος τριποδικών μαγειρικών χυτρών. Βρέθηκαν σε μεγάλη συγκέντρωση στην αριστερή όχθη μικρού ρεύματος, που κυλούσε, πιθανότατα ήδη πριν την ΥΕ ΙΙΙ Γ περίοδο και κατά τις πρώιμες φάσεις των Ιστορικών χρόνων στο νότιο-δυτικό όριο του αρχαιολογικού χώρου.

Παρά την απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων, η κεραμική από τις ανασκαφές των Υρίων δηλώνει ότι η μυκηναϊκή τελετουργική εστίαση, που βασίζεται σε επαρκείς ανασκαφικές ενδείξεις (κυρίως κεραμική, αλλά και υπολείμματα οστών ζώων ή ίχνη πυράς), δεν πρέπει να μεταβλήθηκε δραστικά με την είσοδο στην ιστορική περίοδο, αφού τα ανασκαφικά δεδομένα (υπαίθρια πυρά επί του παρόχθιου τοίχου του οίκου Ι με άφθονη ΠΓ-ΜΓ κεραμική και καμένα οστά ζώων, θρανίο περιμετρικά των τοίχων του ΥΓ οίκου ΙΙ, ΜΓ-ΥΓ κεραμική και άφθονα οστά ζώων στις εσχάρες των οίκων ΙΙ και ΙΙΙ), στηρίζουν την άποψη ότι η εστίαση συνέχισε να αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της λατρευτικής πρακτικής και κατά τους Ιστορικούς χρόνους. Το ρόλο των μυκηναϊκών τριποδικών χυτρών στο βράσιμο των σφαγίων ανέλαβαν σε μεγάλο βαθμό τα στιλβωτά χειροποίητα αγγεία που είχαν πολύ συχνά το σχήμα πρόχου και σπανιότερα το σχήμα αμφορέα.

Μέχρι στιγμής δεν έχουν εντοπισθεί μαγειρικά σκεύη από τον 6ο και τον 5ο αι. π.Χ. Συνεχίζει, όμως, χωρίς διακοπή η παρουσία λεπτής κεραμικής της περιόδου, προερχόμενη από αγγεία εστίασης και πόσης, που βεβαιώνει ότι η τελετουργική εστίαση δεν έχει ατονήσει. Μαγειρικά σκεύη και αγγεία εστιάσεως επανεμφανίζονται σε εξαιρετικά μεγάλους αριθμούς από τον ύστερο 4ο αι. π.Χ. και συνεχίζονται πλέον αδιάλειπτα μέχρι και τον 6ο αι. μ.Χ.

Όπως τα πρωιμότερα (προϊστορικά έως πρώιμα αρχαϊκά) έτσι και τα νεότερα (ύστερα κλασικά έως υστέρως αρχαιότητας) μαγειρικά σκεύη, είναι κυρίως αγγεία κατάλληλα για το βράσιμο ή το μαγείρεμα (λοπάδες, χύτρες), ελάχιστα για το ψήσιμο του κρέατος (εσχάρες, τηγάνια). Είναι προφανές ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των σφαγίων πρέπει να γινόταν βραστό ή μαγειρευτό και ένα σημαντικά μικρότερο καταναλωνόταν ψημένο.

Ceremonial Feasting in the Sanctuary of Hyria on Naxos

Among the plethora of ceramics brought to light in the excavations of Hyria on Naxos by the University of Athens, numerous were the stems and body fragments of tripod cooking pots (chytrai). They were found in great concentration on the banks of a small stream that flowed, possibly even before the LH III C and the Early Phases of the Historical period, by the south-west border of the archaeological site.

Despite the absence of architectural remains, plenty of evidence (mostly pottery, but also remains of burnt animal bones or traces of pyres) testifies to the persistence of Mycenaean ceremonial feasts well into the Historical period without major alterations; this assumption is based on archaeological data (open air pyre on the dam wall of oikos I with plenty of PG-MG pottery, bench along the walls inside the LG II oikos II, MG-LG pottery and plenty of animal bones in and around the hearths of oikoi II and III), which support the view that ceremonial meals continued to be essential in the ritual practice of Historical times. The role of the Mycenaean tripod cauldrons in boiling sacrificial meat was conferred mainly to burnished handmade vases, usually jugs and more rarely amphorae.

So far no cooking utensils of the 6th and 5th c. BC have been retrieved; however, fine pottery of the period, mainly drinking and eating vases, continues uninterrupted, proving that ritual eating has not relinquished. Cooking pots and fine eating and drinking vessels reappear in great numbers from the late 4th c. BC and do not stop until the 6th c. AD.

The early (Prehistoric to Early Archaic) as well as the later (Late Classical to Late Antique) cooking vessels are mainly pots for boiling or stewing (lopades, chytrai), and very few for grilling the meat (grills, frying pans); it becomes evident that for the most part sacrificial meat was boiled or stewed and only a small part of it was consumed grilled.

Ελένη Φιλιππάκη, Μισέλ Ρογκενμπούκε, Γιάννης Μπασιάκος

**Μελέτη μεταλλικών ευρημάτων από τον πρώιμο μυκηναϊκό
«Τάφο του Πολεμιστή» στο Πλάσι Μαραθώνα**

Στον χτιστό κιβωτιόσχημο τάφο που αποκαλύφθηκε το 2016 στην πανεπιστημιακή ανασκαφή του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης στο Πλάσι Μαραθώνα, βρέθηκαν ελάχιστα σκελετικά κατάλοιπα ενός νεκρού ατόμου των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων, συνοδευόμενα από τα μετάλλινα όπλα του, τα οποία περιλάμβαναν ένα ξίφος, ένα εγχειρίδιο, μία αιχμή λόγχης και ένα «μαχαίρι». Μετά τις πρώτες σωστικές επεμβάσεις των ευρημάτων που αποτέλεσε το πρώτιστο μέλημα των ανασκαφέων, ακολούθησε η μελέτη τους ως προς τη σύσταση και την τεχνολογία κατασκευής τους. Αρχικά, τα ευρήματα αναλύθηκαν με τη μη καταστρεπτική μέθοδο της φασματοσκοπίας φθορισμού με ακτίνες Χ (XRF), η οποία έδωσε τα πρώτα αποτελέσματα ως προς τα συστατικά στοιχεία του κράματος του μετάλλου από τα οποία κατασκευάστηκαν. Προκειμένου η μελέτη να γίνει πιο λεπτομερής και εμπεριστατωμένη, στα αντικείμενα εφαρμόστηκαν επιπροσθέτως, οι μέθοδοι της οπτικής και ηλεκτρονικής μικροσκοπίας είτε με τη λήψη δειγμάτων είτε σε ολόκληρα τα αντικείμενα. Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων επιβεβαίωσε ότι τα τέχνηρα έχουν κατασκευαστεί ακολουθώντας τις γνωστές «συνταγές» των κραμάτων χαλκού-κασσιτέρου της εποχής, οι οποίες διαφοροποιούνται ανάλογα με τη χρήση του εκάστοτε αντικειμένου.

Eleni Filippaki, Michel Roggenbucke, Yannis Bassiakos

**Study of metal finds from the Early Mycenaean “Warrior Grave”
at Plasi, Marathon**

During the excavations of 2016 at Plasi Marathon, a rather exceptional discovery of metal artifacts was brought to light. A set of bronze weapons was found inside the Early Mycenaean Warrior Tomb, consisted of a sword, an arrowhead, a knife and a dagger. The finds were firstly analysed qualitatively by employing the non-invasive X-ray fluorescence technique, validating this way the presence of copper and tin. Lead detected, among other elements, is indicative of a casting practice during the weapons manufacturing. For acquiring more precise analytical and technological information of the metal alloy, scanning electron microscopy (SEM) coupled with an energy dispersive spectrometer (EDS) was used. The method was applied either on minute fragments, bearing metallic core that were removed from the items and mounted into epoxy resin or on the whole artifact itself. In the case of fragments, optical microscopy was also applied in order to study the microstructure and the history of the manufacturing processes. Results obtained by the aforementioned methods along with their interpretation are going to be presented.

Γιάννης Χαιρετάκης

**Τα ιερά στην κορυφή της χερσονήσου της Πούντας στο Αμπελάκι της
Σαλαμίνας**

Η αρχαία πόλη της Σαλαμίνας, πλησίον της νεώτερης κωμόπολης του Αμπελακίου, τοποθετείται σε κόλπο στο ανατολικό τμήμα του νησιού, που ορίζεται στα βόρεια από τη χερσόνησο της Πούντας και στα νότια από την επιμήκη χερσόνησο της Κυνόσουρας. Περιορισμένες ανασκαφικές έρευνες είχαν πραγματοποιηθεί τον 19ο αι., ενώ η οικοδομική δραστηριότητα και τα έργα κοινής ωφελείας τον 20ο αι. έχουν οδηγήσει στη διενέργεια ανασκαφών σωστικού χαρακτήρα και την αποσπασματική αποκάλυψη τμημάτων της αρχαίας πόλης του νησιού. Στην κορυφή της χερσονήσου της Πούντας έχουν επισημανθεί, εντοπιστεί ή ερευνηθεί αρχαιότητες οι οποίες προσδιορίζουν έναν οριοθετημένο χώρο με ιερά. Αναγνωρίζονται λατρευτικοί χώροι για την Άρτεμη, τη Βενδίδα, τη Δήμητρα και το Διόνυσο. Στα ευρήματα των χώρων ανήκουν λατρευτικά αγάλματα, αναθηματικά ανάγλυφα, πήλινα αναθήματα κ.α.

Sanctuaries on the top of Pounta's peninsula at Ambelaki, Salamis

The ancient city of Salamis, near the modern town of Ambelaki, is located in a bay in the eastern part of the island, defined to the north by the Pounta peninsula and to the south by the long peninsula of Kynosoura. Excavations on a modest scale were carried out during the 19th century, while building and utility works during the 20th century have led to rescue excavations and the fragmentary revealing of parts of the ancient city. On the top of the Pounta peninsula, antiquities have been pointed out, identified or excavated, which identify an enclosed space with sanctuaries. Places of worshipping Artemis, Vendis, Demeter and Dionysus are recognized. The findings of the sanctuaries are statues, votive reliefs, clay votive offerings, etc.

«λαμπράς ἀναλαβόντες ἐσθῆτας»: Παρατηρήσεις στην ενδυμασία των νικητών μουσικών αγώνων της αθηναϊκής ερυθρόμορφης αγγειογραφίας του 5ου αι. π.Χ.

Έως τον 6ο αι. π.Χ. οι μουσικοί αγώνες αποτελούσαν βασικό γνώρισμα πλήθους θρησκευτικών εορτών ανά την Ελλάδα, ανάμεσα στις οποίες τα Πύθια και τα Μεγάλα Παναθήναια. Την ύπαρξη τέτοιων αγώνων στα Μεγάλα Παναθήναια ήδη από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. υποδεικνύει μία σειρά παραστάσεων που εμφανίζονται εκείνη την περίοδο στην αθηναϊκή αγγειογραφία, απεικονίζοντας συνήθως έναν μουσικό να ανεβαίνει ή να βρίσκεται ήδη πάνω σε μία βαθμιδωτή εξέδρα, περιστοιχιζόμενος από ανδρικές μορφές. Η πλειονότητα των παραστάσεων παραπέμπει πιθανώς σε αγώνες κιθαρωδίας ή κιθαρίσεως, ενώ απαντούν παραστάσεις με αυλητές και αυλωδούς, καθώς και λίγες με ραψωδούς.

Τα παραπάνω εικονογραφικά σχήματα διατηρούνται στον αθηναϊκό ερυθρόμορφο ρυθμό κατά τον 5ο αι. π.Χ. και εμπλουτίζονται με νέα μοτίβα και μορφές, με σημαντικότερες τις Νίκες, που πλαισιώνουν τον νικηφόρο μουσικό, κομίζοντας τα έπαθλα της νίκης του. Την ίδια περίοδο, οι μουσικοί λαμπρύνονται ακόμα περισσότερο με την εμφάνιση νέων ενδυμασιών, πέρα από το βασικό σχήμα του χιτώνα με το ιμάτιο. Η χαρακτηριστικότερη νέα ενδυμασία είναι ένας ποδήρης χιτώνας με μακριές χειρίδες, ιδιαίτερα πεποικιλμένος, ενώ απαντά ένας άζωστος χιτώνας, που συχνά είναι ομοίως κατάκοσμος. Επίσης, εντοπίζεται και ένας τύπος ποδήρους ενδύματος με κοντές χειρίδες και, σε ευάριθμα παραδείγματα, ένα αχειριδωτό βραχύ ένδυμα που φέρεται πάνω από τον χιτώνα και ταυτίζεται με τον ανατολικής προέλευσης έπενδυτή.

Η παρούσα ανακοίνωση, που εντάσσεται στη θεματολογία της μεταδιδακτορικής μου έρευνας, θα εστιάσει στους παραπάνω τύπους της ενδυμασίας των μουσικών νικητών, παρουσιάζοντας τα ειδικότερα ζητήματα προέλευσης και νοηματικών συνδηλώσεών τους στο πλαίσιο των μουσικών αγώνων. Μέσα από την προσέγγιση αυτή θα καταδειχθεί η σχέση τους με τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα και τα νέα καλλιτεχνικά δεδομένα που διαμόρφωσαν τη μουσική σκηνή της κλασικής Αθήνας.

“so they put on their radiant garments”: Observations on the iconography of victors of musical contests on Athenian red-figure pottery of the 5th c. BC

By the 6th c. BC, musical contests were an essential part of many religious festivals throughout Greece, among them the Pythian Games and the Great Panathenaia. The inclusion of these kind of contests in the Great Panathenaia already from the mid-6th c. is suggested by a series of scenes that appear during this period on the Athenian pottery, usually depicting a musician mounting or standing on a stepped podium, surrounded by male figures. The majority of the representations probably alludes to contests of kitharodes, or kitharists, while some scenes with aulodes and auletae, as well as rhapsodes are also attested.

The aforementioned iconographic schemes continue to be depicted on the Athenian red-figure pottery of the 5th c. BC and they are elaborated with the inclusion of new motifs and figures, the most important being flying Nike that flank the victorious musician, bestowing on him various prizes. Simultaneously, the musicians are further highlighted by some noticeable changes in their attire that diverge from the basic scheme of a chiton combined with a himation. The most striking new costume is a richly patterned, ankle-length chiton with long sleeves (*chiton cheiridotos*), while an unbelted voluminous chiton, which can also be ornamented, is attested as well. In addition, another ankle-length, albeit short-sleeved, costume is worn by some musicians. Finally, on a limited number of scenes, a sleeveless tunic-like garment is worn over the chiton, and identified with the oriental-inspired *ependytes*.

The present paper, which is part of my postdoctoral research, will focus on these types of costumes, addressing the issues of their origins and contextual connotations. Such an approach can demonstrate their relationship to socio-political changes, major historical events and the new artistic milieu that shaped the music scene of classical Athens.

**Η Αθήνα μετά από την επιδρομή των Ερούλων (267 μ.Χ.):
οι μεταλλάξεις της πόλης έως τα τέλη του 4^{ου} αι.**

Στην ανακοίνωση προσεγγίζεται το ερώτημα ποιες μεταλλάξεις υπέστη η Αθήνα μετά από την επιδρομή των Ερούλων (267 μ.Χ.) και έως τα τέλη του 4^{ου} αι. Καταγράφοντας τα στρώματα καταστροφής που μπορούν να συνδεθούν με την επιδρομή και την οικοδομική δραστηριότητα στην πόλη κατά το παραπάνω διάστημα, διαπιστώνεται ότι το κέντρο βάρους της Αθήνας μετατέθηκε από τα δυτικά προς τα ανατολικά. Δημόσια κτήρια στην Αρχαία Αγορά και τον Έσω Κεραμεικό καταστράφηκαν και εγκαταλείφθηκαν. Ο παλαιός δήμοσιος χώρος κατελήφθη από εργαστήρια. Εργασίες επισκευής διαπιστώνονται στην Αγορά μόλις στα μέσα του 4^{ου} αι. Αντίθετα στην ευρύτερη περιοχή του Εθνικού Κήπου τα παλαιά οικοδομήματα επισκευάστηκαν και επεκτάθηκαν. Ένας εσωτερικός οχυρωματικός περίβολος διχοτόμησε την Αρχαία Αγορά και απομόνωσε ένα τμήμα του πολεοδομικού ιστού. Σαν αποτέλεσμα το οδικό δίκτυο υπέστη μικρής κλίμακας αλλαγές. Οι αρχαίοι ναοί δεν εγκαταλείφθηκαν: ο ναός του Ασκληπιείου και το Ερέχθειο επαναλειτούργησαν, ενώ φαίνεται πλέον πιθανή η ανακατασκευή του Παρθενώνα την εποχή αυτή. Βεβαιωμένα χριστιανική κατασκευή υπήρξε μόνο μία, το μαρτύριο του Λεωνίδα, το οποίο κατασκευάστηκε εκτός του εξωτερικού περιβόλου. Ταφές απαντώνται εντός του περιβόλου αυτού, όμως με βάση τα διαθέσιμα αρχαιολογικά δεδομένα δεν μπορεί να γίνει λόγος για οργανωμένο νεκροταφείο έως τα τέλη του 4^{ου} αι. Συμπεραίνεται ότι η επιδρομή των Ερούλων δεν διέκοψε τη ζωή της Αθήνας, αλλά επιτάχυνε τη μετάλλαξή της· διαμόρφωσε συνθήκες πρόσφορες, ώστε η πόλη να εγκαταλείψει την κατανομή των λειτουργιών, στην οποία είχε μείνει πιστή επί αιώνες.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται ορισμένα από τα συμπεράσματα της διδακτορικής διατριβής μου που εκπονήθηκε με επιβλέποντα καθηγητή τον κο Πάνο Βαλαβάνη και με θέμα: «Η επιδρομή των Ερούλων στην Αθήνα (267 μ.Χ.). Συμβολή στη μελέτη των επιπτώσεων της επιδρομής και της ανασυγκρότησης της πόλης έως τα τέλη του 4^{ου} αι.».

**Athens after the Herulian invasion (267 A.D.):
the city's transformations up to the end of the 4th century.**

What transformations did Athens sustain after the Herulian invasion (267 A.D.) up to the end of the 4th century? By evaluating the catalogued destruction debris that can be associated to the invasion as well as the building activity at these times, it is concluded that the city center was shifted from the west to the east. Public buildings in the Athenian Agora and the Eso Kerameikos were destroyed and abandoned. Workshops were installed in the former public space. Repairs were made in the Athenian Agora not until the middle of the 4th century. By contrast, the old buildings in the National Garden area were repaired and enlarged. An internal fortification wall bisected the Athenian Agora and isolated a part of the city. As a result, the road network underwent minor changes. Ancient temples were not abandoned; the temple of Asklepius and the Erechtheion were in use while the Parthenon was possibly repaired during these times. The martyrion of Leonides was the only christian construction, built outside the external fortification wall. Graves were brought to light inside this wall; nonetheless the archaeological data does not confirm the function of an intra muros cemetery up to the end of the 4th century. It is concluded that the Herulian invasion did not interrupt the city's life, instead it activated the process of its transformation; the new conditions allowed the city to reshape its structure.

Here are presented some of the conclusions of my Ph.D dissertation entitled 'The Herulian invasion in Athens (267 A.D.). Contribution to the study of the invasion's implications and the city's reconstitution until the end of the 4th century', conducted under the supervision of Professor Panos Valavanis and supported in 2018.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ ΜΕ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Αλεξόπουλος Ιωάννης, επίκουρος καθηγητής Εφαρμοσμένης Γεωφυσικής, Τμήμα
Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος

Βαβουρανάκης Γιώργος, επίκουρος καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Βαλαβάνης Πάνος, ομότιμος καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας

Βλάχου Βίκυ, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Βοσκός Ιωάννης, διδάκτωρ Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Βούλγαρης Νικόλας, καθηγητής Εφαρμοσμένης Γεωφυσικής, Τμήμα Γεωλογίας
και Γεωπεριβάλλοντος

Γιαμαλίδη Μαίρη, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς

Γιοχάλας Μιχάλης, υποψήφιος διδάκτωρ Ιστορίας της Τέχνης

Γκούμα Μυρσίνη, διδάκτωρ Γαιοαρχαιολογίας, Εργαστήριο Wiener, Αμερικανική
Σχολή Κλασικών Σπουδών

Δαλαβέρας Ανδρέας, υποψήφιος διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Δημάκης Νικόλας, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Δημητρακοπούλου Βασιλεία, υποψήφια διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Δημητριάδου Ειρήνη, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Δουλφής Γιώργος, υποψήφιος διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Δρανδάκη Αναστασία, επίκουρη καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας

Κανελλόπουλος Χρύσανθος, επίκουρος καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας

Κατάκης Στυλιανός Ε., επίκουρος καθηγητής Ρωμαϊκής Αρχαιολογίας

Καψάλη Πωλίνα, μεταπτυχιακό δίπλωμα στην Προϊστορική Αρχαιολογία

Κεφαλίδου Ευρυδίκη, επίκουρη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας

Κοκκορού-Αλευρά Γεωργία, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας

Κοπανιάς Κώστας, επίκουρος καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Κορρές Γεώργιος Στ., ομότιμος καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Κούρου Νότα, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας

Κουρτέση-Φιλιππάκη Γεωργία, καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Κωνσταντέλλου Δώρα, υποψήφια διδάκτωρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας

Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου Μαρία, ομότιμη καθηγήτρια Βυζαντινής
Αρχαιολογίας

Κώτση Ανδριάννα, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Λαμπρινού Λένα, αρχιτέκτων, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Λαμπρινουδάκης Βασίλης Κ., ομότιμος καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας

Λούπας Σωκράτης, υποψήφιος διδάκτωρ Ιστορίας της Τέχνης

Μαντζουράνη Ελένη, καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Μαυρομιχάλη Ευθυμία Ε., επίκουρη καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης

Μήτσιος Ιωάννης, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Μότσιου Παρασκευή, υποψήφια διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Μούλιου Μάρλεν, λέκτωρ Μουσειολογίας

Μπαλιτσάρη Ανθή, διδάκτωρ Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Μπασιάκος Γιάννης, ομότιμος ερευνητής Εργαστηρίου Παλαιοπεριβάλλοντος
και Αρχαίων Μεταλλικών Δομών, INN, ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος

Μυλωνάς Μάριος, υποψήφιος διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Νίκου Ιωάννης, υποψήφιος διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

Παλαγγιά Όλγα, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας

Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα Λυδία, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Πάλλης Γιώργος, επίκουρος καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Παπαδάτος Γιάννης, αναπληρωτής καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Παυλόπουλος Δημήτρης, αναπληρωτής καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης
Πέππα-Παπαϊωάννου Ειρήνη, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Πετράκης, Μανόλης, υποψήφιος διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Πετρίδης Πλάτων, αναπληρωτής καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Πλάντζος Δημήτρης, αναπληρωτής καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Πλάτων Λευτέρης, αναπληρωτής καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα Νάγια, ομότιμη καθηγήτρια Προϊστορικής
 Αρχαιολογίας
Ρογκενμπούκε Μισέλ, συντηρητής Αρχαιοτήτων, ΕΔΙΠ
Σαμαράς Ευάγγελος, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Σημαντώνη-Μπουρνιά Εύα, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Σουγλάκος Νικόλαος, Γεωλόγος, μεταπτυχιακός φοιτητής, Τμήμα Γεωλογίας και
 Γεωπεριβάλλοντος Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος
Σφυρόερα Αλεξάνδρα Σ., ΕΔΙΠ, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Φιλιόγλου Δημήτρης, υποψήφιος διδάκτωρ Ζωοαρχαιολογίας Παν. Groningen
Φιλιππάκη Ελένη, ερευνήτρια Εργαστηρίου Παλαιοπεριβάλλοντος και Αρχαίων
 Μεταλλικών Δομών, INN, ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος
Χαιρετάκης Ιωάννης, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Χαροκόπος Νικόλας, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Χιώτη Λαμπρινή, διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας

PARTICIPATIONS WITH PAPERS

Alexopoulos John, assistant professor of Applied Geophysics, Department of Geology and
 Geoenvironment
Balitsari Anthi, PhD in Prehistoric Archaeology
Bassiakos Yannis, researcher emeritus, Laboratory of Palaeoenvironment and Ancient
 Metals Studies, INN, NCSR "Demokritos"
Chairetakis Yannis, PhD in Classical Archaeology
Chioti Lamprini, PhD in Classical Archaeology
Constantoudaki-Kitromilides Maria, professor emerita of Byzantine Archaeology
Dalaveras Andreas, PhD candidate in Classical Archaeology
Dimitrakopoulou Vasileia, PhD candidate in Classical Archaeology
Dimitriadou Irene, PhD in Classical Archaeology
Dilalos Spyridon, Dr Geologist-Geophysist, Department of Geology and Geoenvironment
Dimakis Nikolas, PhD in Classical Archaeology
Doulfis Giorgos, PhD candidate in Classical Archaeology
Drandaki Anastasia, assistant professor of Byzantine Archaeology
Filioglou Dimitris, PhD candidate in Archaeozoology, University of Groningen
Filippaki Eleni, researcher, Lab. of Palaeoenvironment and Ancient Metals Studies, INN,
 NCSR "Demokritos"

Giamalidi Mary, *archaeologist, Ephorate of Antiquities of Piraeus*
Gkouma Myrsini, *PhD in Geoarcheology, Wiener Laboratory, American School of Classical Studies*
Harokopos Nicholas A., *PhD in Classical Archaeology*
Kanellopoulos Chrysanthos, *assistant professor of Classical Archaeology*
Kapsali Polina, *MA in Prehistoric Archaeology*
Katakis Stylianos E., *assistant professor of Roman Archaeology*
Kefalidou Eurydice, *assistant professor of Classical Archaeology*
Kokkorou-Alevras Georgia, *professor emerita of Classical Archaeology*
Konstantellou Dora, *PhD candidate in Byzantine Archaeology*
Kopanias Kostas, *assistant professor of Prehistoric Archaeology*
Korres Georgios St., *professor emeritus of Prehistoric Archaeology*
Kourou Nota, *professor emerita of Classical Archaeology*
Kourtessi-Philippakis Georgia, *professor of Prehistoric Archaeology*
Lambrinou Lena, *architect, PhD in Classical Archaeology*
Lambrinoudakis Vassilis K., *professor emeritus of Classical Archaeology*
Loupas Socrates, *PhD candidate in History of Art*
Mantzourani Eleni, *professor of Prehistoric Archaeology*
Mavromichali Efthimia E., *assistant professor of History of Art*
Mitsika Georgia, *geologist, M.Sc. student, Department of Geology and Geoenvironment*
Mitsios Ioannis, *PhD in Classical Archaeology*
Motsiou Paraskevi, *PhD candidate in Classical Archaeology*
Mouliou Marlen, *lecturer of Museology*
Mylonas Marios, *PhD candidate in Classical Archaeology*
Nikou Ioannis, *PhD candidate in Classical Archaeology*
Palagia Olga, *professor emerita of Classical Archaeology*
Palaiokrassa-Kopitsa Lydia, *professor emerita of Classical Archaeology*
Pallis Georgios, *assistant professor of Byzantine Archaeology*
Papadatos Yannis, *associate professor of Prehistoric Archaeology*
Pavlopoulos Dimitris, *associate professor of History of Art*
Peppa-Papaioannou Eirene, *professor emerita of Classical Archaeology*
Petrakis Manolis, *PhD candidate in Classical Archaeology*
Petridis Platon, *associate professor of Byzantine Archaeology*
Plantzos Dimitris, *associate professor of Classical Archaeology*
Platon Lefteris, *associate professor of Prehistoric Archaeology*
Polychronakou-Sgouritsa Nagia, *professor emerita of Prehistoric Archaeology*
Roggenbucke Michel, *LTS, archaeological conservator*
Samaras Euaggelos, *PhD in Classical Archaeology*
Sfyroera Alexandra S., *STS, PhD in Classical Archaeology*
Simantoni-Bournia Eva, *professor emerita of Classical Archaeology*
Souglakos Nikolaos, *geologist, M.Sc. student, Department of Geology and Geoenvironment*
Valavanis Panos, *professor emeritus of Classical Archaeology*
Vavouranakis Giorgos, *associate professor of Prehistoric Archaeology*
Vlachou Vicky, *PhD in Classical Archaeology*
Voskos Ioannis, *Dr of Prehistoric Archaeology*

Voulgaris Nikolaos, *professor of Applied Geophysics, Department of Geology and Geoenvironment,*
Yiochalas Michael, *PhD candidate in History of Art*

ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ ΜΕ ΕΠΙΤΟΙΧΙΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Αρβανίτη Χρύσα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Δαμανάκη Χριστιάννα, υποψήφια διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Καρούνη Σοφία, υποψήφια διδάκτωρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Κωλέττη Δάφνη, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Λύτσιου Λένα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Παντόπουλος Μάριος-Αλκιβιάδης, υποψήφιος διδάκτωρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Συρρής Νίκος, μεταπτυχιακός φοιτητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Τσατσαρώνη Λίνα, υποψήφια διδάκτωρ Κλασικής Αρχαιολογίας
Χριστοδουλίδου Ευαγγελία, υποψήφια διδάκτωρ Προϊστορικής Αρχαιολογίας

PARTICIPATION WITH POSTERS

Arvaniti Chrysa, *postgraduate student of Classical Archaeology*
Christodoukidou Evangelia, *PhD candidate in Prehistoric Archaeology*
Damanaki Christiana, *PhD candidate in Classical Archaeology*
Karouni Sophia, *PhD candidate in Byzantine Archaeology*
Koletti Daphne, *postgraduate student of Classical Archaeology*
Lytsiou Lena, *postgraduate student of Classical Archaeology*
Pantopoulos Marios-Alkiviadis, *PhD candidate in Byzantine Archaeology*
Sirris Nikos, *postgraduate student of Classical Archaeology*
Tsatsaroni, Lina, *PhD candidate in Classical Archaeology*

ΠΡΟΕΔΡΙΕΣ

Καλοπίση-Βέρτη Σοφία, ομότιμη καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Καραλή Λίλιαν, ομότιμη καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Κοκκορού-Αλευρά Γεωργία, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Κούρου Νότα, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Λαμπρινουδάκης Βασίλης Κ., ομότιμος καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Κατάκης Στυλιανός Ε. επίκουρος καθηγητής Ρωμαϊκής Αρχαιολογίας
Μαντζουράνη Ελένη, καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Παναγιωτίδη-Κεσίσογλου Μαρία, ομότιμη καθηγήτρια Βυζαντινής
Αρχαιολογίας
Παλαγγιά Όλγα, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα Λυδία, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Παντελίδου Γκόφα Μαρία, ομότιμη καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Πλάντζος Δημήτρης, αναπληρωτής καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα Νάγια, ομότιμη καθηγήτρια Προϊστορικής
Αρχαιολογίας
Σημαντώνη-Μπουρνιά Εύα, ομότιμη καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας

CHAIRS

Kalopissi-Verti Sophia, *professor emerita of Byzantine Archaeology*
Karali Lilian, *professor emerita of Prehistoric Archaeology*
Katakis Stylianos E., *assistant professor of Roman Archaeology*
Kokkorou-Alevras Georgia, *professor emerita of Classical Archaeology*
Kourou Nota, *professor emerita of Classical Archaeology*
Lambrinoudakis Vassilis K., *professor emeritus of Classical Archaeology*
Mantzourani Eleni, *professor of Prehistoric Archaeology*
Palagia Olga, *professor emerita of Classical Archaeology*
Palaiokrassa-Kopitsa Lydia, *professor emerita of Classical Archaeology*
Panayotidi-Kesisoglou Maria, *professor emerita of Byzantine Archaeology*
Pantelidou Gofa Maria, *professor emerita of Prehistoric Archaeology*
Plantzos Dimitris, *associate professor of Classical Archaeology*
Polychronakou-Sgouritsa Nagia, *professor emerita of Prehistoric Archaeology*
Simantoni-Bournia Eva, *professor emerita of Classical Archaeology*